

วารสารไทยศึกษา
Journal of Thai Studies

ฉบับ สรรพศิลป์ในสังคมไทย

ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๗ - มกราคม ๒๕๕๘

บรรณาธิการประจำฉบับ

รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา

ผู้เขียน

รุ่งอรุณ กุลธำรง

รัตนพล ชื่นคำ

นิตยา วรรณกิตร์

दनัย ขาทิพอด

พรชัย นาคสีทอง, อนินทร์ พุฒิชัยติ

พรรณราย ชาญศิริณ

แนะนำหนังสือ

อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล

วารสารไทยศึกษา

Journal of Thai Studies

ISSN 1686 - 7459

สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาคารประชาธิปไตย - ราไพพรรณี ชั้น ๙

ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

โทร. ๐ ๒๒๑๘ ๓๔๙๓-๕ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๕๑๖๐

<http://www.thaistudies.chula.ac.th>

E-mail: thstudies@chula.ac.th

ท่านที่สนใจวารสารไทยศึกษา

ติดต่อสั่งซื้อได้ที่

ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

ศาลาพระเกษีย โทร. ๐ ๒๒๑๘ ๓๐๐๐ - ๓ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๔๔๔๑

สยามสแควร์ โทร. ๐ ๒๒๑๘ ๔๘๘๘ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๔๔๔๕

มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก โทร. ๐ ๕๕๒๖ ๐๑๖๒ - ๕ โทรสาร ๐ ๕๕๒๖ ๐๑๖๕

มทส (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี) นครราชสีมา โทร. ๐ ๔๔๒๑ ๖๑๓๑

ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท

วารสารไทยศึกษา

Journal of Thai Studies

ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๗ - มกราคม ๒๕๕๘

ISSN 1686 - 7459

เจ้าของ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการ :

ศ.กิตติคุณ ดร. ปราณี กุลละวณิชย์

คณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ

ศ. พิเศษ ดร. ประคอง นิมนานเหมินทร์

ราชบัณฑิต สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน ราชบัณฑิตยสถาน

ศ. กิตติคุณ ดร. ปิยนาด บุณนาค

ภาควิชาอักษรศาสตร์ สาขาประวัติศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน

ศ. ดร. ศิราพร ณ ถลาง

เมธีวิจัยอาวุโส ปี ๒๕๕๔ ผู้อำนวยการศูนย์ไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รศ. ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา

ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้เชี่ยวชาญประจำฉบับ :

ศ. ดร. ศิราพร ณ ถลาง

เมธีวิจัยอาวุโส ปี ๒๕๕๔ ผู้อำนวยการศูนย์ไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รศ. ดร.สันติ ฉันทวิลาสวงศ์

อาจารย์ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชายปลีกฉบับละ ๑๐๐ บาท

รศ. สุภัฏญา สุจฉายา

ผู้ตรวจสอบภาษา (อังกฤษ) :

ผู้อำนวยการศูนย์คดีชนวิทยา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Frederick B. Goss

ผศ. ดร. อาทิตย์ ทองทักษ์

พิมพ์ที่ :

อาจารย์ประจำภาควิชาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์

โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผศ. ดร.สุรเดช ไซโตอุมพันธ์

อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผศ. อุทธีรงค์ จิวากานนท์

อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปะการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อ. ดร. เปรม สวนสมุทร

อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารไทยศึกษา เป็นวารสารวิจัยราย ๖ เดือน มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยเกี่ยวกับไทย - ไทยศึกษา ในลักษณะสหวิทยาการเพื่อสร้างพลังและความเข้มแข็งแห่งองค์ความรู้ไทย - ไทยศึกษา และเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางวิชาการด้านไทย - ไทยศึกษา ทุกบทความที่ตีพิมพ์ได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ เนื้อหาและข้อคิดเห็นในบทความเป็นความคิดเห็นของผู้เขียนไม่ถือเป็นความรับผิดชอบของคณะบรรณาธิการ

ติดต่อสมัครสมาชิกวารสารหรือส่งบทความวิจัยลงตีพิมพ์ได้ที่ :

สถาบันไทยศึกษา อาคารประชาธิปไตย - ราชมังคลาภิเษก ชั้น ๔ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐ โทร. ๐ ๒๒๑๘ ๗๔๕๓ - ๕

ศูนย์ข้อมูลไทยศึกษา โทร. ๐ ๒๒๑๘ - ๗๔๑๐ โทรสาร. ๐ ๒๒๕๕ - ๕๖๐๐

E-mail : thstudies@chula.ac.th เว็บไซต์ : <http://www.thaistudies.chula.ac.th>

Journal of Thai Studies

Vol. 10 No. 2 August 2014 – January 2015

ISSN 1686-7459

Published by : Institute of Thai Studies Chulalongkorn University

Editors :

Prof. Dr. Pranee Kullavanich
Prof. Dr. Prakong Nimmanahaeminda
Prof. Dr. Piyanart Bunnag
Prof. Dr. Siraporn Nathalang
Assoc. Prof. Dr. Suchitra Chongstitvatana

Profession Advisory Committee :

Prof. Dr. Siraporn Nathalang
Assoc. Prof. Dr. Santi Chantavilaswong
Assoc. Prof. Sukanya Sujachaya
Asst. Prof. Dr. Arthit Thongtak
Asst. Prof. Dr. Suradech Chotudompant
Asst. Prof. Ritirong Jiwakanon
Dr. Pram Sounsamut

Cover designed and Art work :

Asst. Prof. Ritirong Jiwakanon

Journal Administrator :

Rungaroon Kulthamrong
Waraporn Chiwachaisak
Wassana Khunchana

Finance :

Chantip Champatipngam

Issue Date :

Two issues per year
issue 1 February – July
issue 2 August – January

Subscription Rate :

Member : 160 Baht a Year
Retail : 100 Baht per issue

Language Expert :

Frederick B. Goss.

Publisher :

Chulalongkorn University Printing House, Bangkok, Thailand

The Journal of Thai Studies is a biannual publication with the objective of disseminating research regarding Thai-Tai studies. Working within an interdisciplinary environment in order to foster dynamism and excellence in the field of Thai-Tai studies, the Journal of Thai Studies serves as a platform to exchange ideas among Thai-Tai studies scholars. Every article that is printed in the journal is given peer review by expert scholars. The subject matter and opinions expressed in the articles are those of the authors and do not necessarily represent the views or policies of the Institute of Thai Studies.

To subscribe to the Journal of Thai Studies or to request a copy of any of the journals, please contact: Institute of Thai Studies, 9th Floor, Prajadhipok – Rambhai Barni Building, Chulalongkorn University, Phayathai Road, Pathumwan, Bangkok, 10330, 0 2218 7493 - 5:

Thai Studies Information Center 0 2218 7410; Fax: 0 2255 5160

E - mail : thstudies@chula.ac.th website : <http://www.thaistudies.chula.ac.th>

สารบัญ

หน้า

- ★ บทบรรณาธิการ
 สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา
- ★ บทบาทของพระสงฆ์ สามเณรกับงานช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์..... ๑
 รุ่งอรุณ กุลธำรง
 The Role of Buddhist Monks and Novices with Respect to
 the Ten Thai Arts and Crafts during the Rattanakosin Period
 Rungaroon Kulthamrong
- ★ บทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง: มรดกวรรณคดี..... ๓๙
 การแสดงของชาวบ้าน
 รัตน์พล ชื่นคำ
 Nang Yai, Ban Don Temple, Rayong Province:
 Folk Performance Heritage
 Rattanaphon Chuenka
- ★ ภูมิปัญญา “ผ้าไหมแพรวาผู้ไทบ้านโพน”: พลวัตและการปรับตัว..... ๖๓
 นิตยา วรรณกิติร์
 Wisdom in “Phrae-Wa Silk of Phu Thai, Baan Phon”: Dynamic
 and Assimilation
 Nittaya Wannakit
- ★ ผ้าข้อมคราม : การทำวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้าในกระแสโลกาภิวัตน์..... ๘๗
 दनัย ชาทิพฮอต
 Indigo Dye Fabric: Commodization of Culture in the Tide of
 Globalization
 Danaya Chathiphot

สารบัญ

หน้า

- ★ พลวัตทางพหุสังคมและพหุวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตา ๑๑๗
จังหวัดกระบี่ (พ.ศ. ๒๕๒๒ -๒๕๕๓)
พรชัย นาคสีทอง, อนินทร์ พุฒิโชติ
The dynamics of the pluralist society and diverse cultures
of the people in Koh Lanta, Krabi Province (1979- 2010)
Pornchai Nakseethong, Anin Puttichot
- ★ ความเป็นชายในมัทนะพาธา..... ๑๕๕
พรรณราย ชาญศิริชัย
Masculinity in Matthanaphatha
Phannarai Chanhiran
- ★ แนะนำหนังสือ “จ๊กกวางทืปนี: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่า” ๑๘๕
อาทิตย์ ซีรวณิชย์กุล

บทบรรณาธิการ

สรรพศิลป์ในสังคมไทยมีหลากหลายประเภท เช่น ดนตรี นาฏศิลป์ ศิลปะการแสดง ศิลปกรรม ภาษา วรรณกรรม วรรณคดี ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นสรรพศาสตร์ที่มีการสร้างสรรค์ การบูรณาการ การสั่งสมประสบการณ์และคุณค่าจากผู้คนในสังคมสืบต่อกันมาเป็นองค์ความรู้ ภูมิปัญญา เพื่อประโยชน์สุขและความเจริญของสังคมไทย

วารสารไทยศึกษาระดับสรรพศิลป์ในสังคมไทยฉบับนี้ได้รับเกียรติจากคณาจารย์ นักวิชาการ ผู้สนใจทั้งภายในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยต่างๆ ให้เป็นเวทีไทยศึกษา เพื่อเผยแพร่บทความวิจัยด้านไทย - ไทยศึกษาที่มีบทความวิจัย ๖ เรื่องคือ บทบาทของพระสงฆ์ สามเณรกับงานช่างสิบหมู่ บทพากย์ - เจาฯ หนึ่งใหญ่ ภูมิปัญญาจากผ้าแพรวาผ้าย้อมคราม วัฒนธรรมในเกาะลันตา ความเป็นชายในมัทนะพาธา และปิดเล่มด้วยการ แนะนำหนังสือจ๊กกวางฟตีปนิ: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญาและคุณค่า อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านไทยศึกษา เพื่อพัฒนาประเทศต่อไป

สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขอขอบพระคุณคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย ผู้ทรงคุณวุฒิ เครือข่าย สมาชิก ผู้สนใจ ผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่ส่งเสริม สนับสนุน ร่วมมือให้วารสารไทยศึกษาเป็นวารสารวิชาการระดับชาติที่อยู่ในฐานข้อมูล TCI (Thai Journal Citation Index Centre) ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมไทยและสังคมโลกต่อไป

รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา
ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทบาทของพระสงฆ์ สามเณรกับงานช่างสิบหมู่ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์^๑

รุ่งอรุณ กุลธำรง^๒

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาที่มาและบทบาทของพระสงฆ์ สามเณรในสังคมไทยกับงานช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยวิธีการวิจัยเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ สามเณรเกี่ยวกับงานช่างมีที่มาจาก สาระในพระไตรปิฎกที่เป็นพระวินัยปิฎกในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ให้พระสงฆ์ทำนวรรกรรม (การก่อสร้าง) หรือให้ผู้อื่นทำนวรรกรรมหรือปฏิสังขรณ์เสนาสนะ ๕ ชนิด มีวิหาร ปราสาท เรือนมุงแถบเดียว เรือนโล้น ถ้ำ และสวนประกอบอื่นๆ เช่น บานประตู หน้าต่าง เพดาน จิตรกรรมฝาผนัง บันได ชุ่มประตู เติง ตั้ง รวมทั้ง การอบรมนวรรกรรมให้แก่คฤหัสถ์ ในสมัยต่อมา มาจึงมีการพัฒนาบทบาทงานช่างของ พระสงฆ์ สามเณรตามความเจริญและกาลสมัยมายังสยามซึ่งมีผลงานช่างคือ วัด จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีการเรียกงานช่างดังกล่าวว่างานช่างสิบหมู่ ซึ่งพระสงฆ์ สามเณรแสดงบทบาทความเป็นช่าง ผู้อำนวยการงานช่าง ครูช่าง ลูกศิษย์ช่าง และ ผู้อนุรักษ์งานช่างในวัด ด้วยวิธีการศึกษาแบบโบราณแล้วพัฒนาสู่การศึกษานอกระบบ โรงเรียน ในโรงเรียนพระปริยัติธรรมตามพระราชดำริการจัดการศึกษาในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๐ จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๗) เพื่อการสืบทอดพระพุทธศาสนากับงานช่างสิบหมู่อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ของสังคมไทยสืบไป

^๑ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง วัฒนธรรม กรุงเทพมหานคร: การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๗), หน้า ๑๗๖ - ๑๘๔ (อัตสำเนา) ซึ่งผู้เขียนได้ปรับปรุง เพิ่มเติมต่อยอดความรู้ประเด็นช่างสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

^๒ นักวิจัย P7 ประจำสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

The Role of Buddhist Monks and Novices with Respect to the Ten Thai Arts and Crafts during the Rattanakosin Period¹

Rungaroon Kulthamrong²

Abstract

The aim of this research article is to focus on the tradition and the role of Buddhist monks and novices with respect to the Ten Thai Arts and Crafts during Rattanakosin Period.

The research found that the role of monks and novices as related to arts and crafts work can be traced to the Tripitaka Buddhist Scriptures in the section of monastic disciplines or Vinaya Pitaka. There is evidence from the time of the Buddha that monks received the Buddha's permission in conducting Navakam (construction) by themselves or supervising someone in the repair of five kinds of Senasana (lodgings): temples; central shrines; traditional thatched-roof houses; empty abodes or uninhabited spots; and caves – including the structural elements of door panels, windows, ceilings, moral paintings, stairs, arched entrances, beds, and stools. The role of monks and novices also included training in Navakam for laymen. Their roles in arts and crafts work developed onward to the Rattanakosin Period of Siam with prominent construction work in monasteries which has been codified into the Ten Arts and Crafts Work. The monk and novice's craftsmanship

¹ This article is part of the research report on 'The Culture of Bangkok: The Ten Thai Arts and Crafts Studies in the Rattanakosin Period' (Bangkok: Office of the National Culture Commission, The Ministry of Education, 2004), pp. 176 – 184.

² Researcher P7, Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University.

includes the roles of craftsman, supervisor, instructor or trainer, disciple, and conservator pertinent to the monasteries. Through the study on traditional construction, some standardization has been developed institutionally into the system of the Non-Formal Education established in the Dhamma Studies School according to the ideas regarding educational management of Somdej Phra Thep Rattana Rajasuda Siam Boromraja Kumaree since 2007 until the present time (2014). This systematized direction has continuously maintained the connection between Buddhism and the Ten Arts and Crafts Work as a cultural inheritance in Thai society.

บทนำ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปพระสงฆ์กำลังทำนวกกรรม (การก่อสร้าง)
ช่างเขียนในพระวิหารพระศรีศาสดา วัดบวรนิเวศวิหารเมื่อมีการบูรณะวัดในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕
(ถ่ายโดยนายประทีป สว่างดี, ๒๕๕๗)

สามพระยาระฆังอีกทั้ง	ปทุมคง คาเอ
สามวัดจัดข้างสงฆ์	ส่งให้
นายด้วงสมุห์จั่นองค์	หนึ่งควบ คุณนา
การวาดอาจเสร็จได้	ถ้วนด้วยดงงถวิล ^๑

จากโคลงที่จารึกศาลาหน้าพระมหาเจดีย์ ๒ หลัง วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร หรือวัดโพธิ์ ซึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดครั้งใหญ่โดยมี **ข้างสงฆ์**ที่เป็นช่างเขียนร่วมมือในการปฏิสังขรณ์ด้วย เช่น ข่างสงฆ์จากวัดสามพระยา วัดระฆังโฆสิตาราม วัดปทุมคงคา ฯลฯ

ข้างสงฆ์ดังกล่าวจึงเป็นตัวอย่างของข้างสงฆ์ผู้มีบทบาทสำคัญในงานช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งทำให้ผู้เขียนสนใจศึกษาบทบาทของพระสงฆ์สามเณรกับงานช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่ามีที่มาอย่างไร และมีบทบาทสำคัญในงานช่างสิบหมู่อย่างไร เพื่อเป็นข้อมูลภาพรวมเกี่ยวกับข้างสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งยังไม่มีบทความวิจัย รายงานการวิจัยเผยแพร่ในสังคมไทย อันจะก่อให้เกิดการวิจัยเชิงลึกด้านไทยศึกษาต่อไป

บทบาทของพระสงฆ์ สามเณรกับงานช่างสิบหมู่^๒ในสังคมไทย

บทความวิจัยนี้ ผู้เขียนขอเสนอบทบาทของพระสงฆ์สามเณรไทยในพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท ซึ่งเกี่ยวข้องกับงานช่างสิบหมู่ในสังคมไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๗)

ในสังคมไทยพระสงฆ์ สามเณรมีบทบาทเด่นชัดที่สุด คือ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้แก่พุทธศาสนิกชนเพราะพระสงฆ์ไทยชำนาญการแสดงธรรม การสงเคราะห์

^๑ **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒ (พระนคร: สำนักพิมพ์ผ่านฟ้าวิทยา, ๒๕๑๐), หน้า ๓๑๗. (สะกดตามต้นฉบับ)

^๒ คำว่าช่างสิบหมู่ สะกดตาม**พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก-ข ฉบับราชบัณฑิตยสถาน** (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๐), หน้า ๓๑๑.

ช่วยเหลือจิตใจให้แก่ประชาชน รวมทั้งการให้การศึกษาแก่สังคม

ผู้เขียนขอเสนอผลการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ สามเณรในงานช่างสิบหมู่ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ด้านการศึกษาเท่านั้นเนื่องจากมีความสัมพันธ์กับงานช่างสิบหมู่ โดยตรง

คำว่าช่างสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ สามเณรที่มีความรู้ ความสามารถ ความชำนาญทางการช่าง ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างและปฏิสังขรณ์พุทธศาสนวัตถุ พุทธศาสนสถาน ได้แก่ พระพุทธรูป ภาพเขียนฝาผนังในวัด พระอุโบสถ วิหาร เช่น ช่างเขียน ช่างปั้น ช่างปูน ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างทอง ช่างไม้ ช่างประดับกระจก ฯลฯ ซึ่งเรียกกันว่าช่างสิบหมู่นั้นเอง

นอกจากคำว่าช่างสงฆ์แล้ว ยังมีคำว่าชีช่างที่แปลว่าพระที่เป็นช่างอีกด้วย เพราะในสมัยโบราณ ชีหมายถึงพระ^๖

ช่างสงฆ์มีบทบาทด้านงานช่างสิบหมู่มาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย เช่น พระสิริสุขเมธังกูร สังฆนายก ผู้สลักพระพุทธรูปศิลาเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๗๐ ซึ่งได้แบบอย่างมาจากรอยพระพุทธรูปที่พระวิหยาวงศ์เถระนำมาจากลังกาทวีป ถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็มีช่างสงฆ์ต่อมา คืออาจารย์กวดและอาจารย์สัง วัดศรีอโยธยา ขรัวมุกวัดพิหารขามหามันวัดโรงธรรม^๗

ความรู้เรื่องงานช่างดังกล่าวที่พระสงฆ์สมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สืบทอดกันมาเรียกว่า นวกรรม ดังที่ น. ณ ปากน้ำ กล่าวไว้ว่า

...การที่สงฆ์เป็นช่างมิใช่ของแปลก ด้วยการฝึกปรีวิหาการช่างไว้ ก็เพื่อใช้ในการบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะให้ยืนยงสืบไป ในอินเดีย เช่นที่ถ้าอะชันด้า จำหลักเป็นวัดเข้าไปในภูเขาอย่างใหญ่โต มีบันทึกว่าผู้จำหลักล้วนแต่เป็นพระสงฆ์สามเณรส่วนใหญ่ วิชาช่างสมัยก่อน

^๖ น. ณ ปากน้ำ, พจนานุกรมศิลปะฉบับปรับปรุงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๐), หน้า ๗๗.

^๗ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

มีหลักสูตรซึ่งพระสอนกันเพื่อใช้ในการบำรุงเสนาสนะเรียกว่า
นวกกรรม...^๕.

ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอวิเคราะห์ที่มาของบทบาทข้างสงฆ์ว่าเป็นอย่างไร

ที่มาของบทบาทข้างสงฆ์

จากคำอธิบายสาเหตุการเป็นข้างสงฆ์ในสมัยโบราณของ น. ณ ปากน้ำ จะสังเกตได้ว่า สงฆ์ศึกษา ฝึกฝนนวกกรรม เพื่อการบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะให้ดีขึ้นต่อไป ซึ่งผู้เขียนได้ศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องที่มาของบทบาทข้างสงฆ์แล้ว มีข้อมูลที่เด่นชัดคือสาระในพระไตรปิฎก

สาระพระไตรปิฎก: ฐานความรู้บทบาทข้างสงฆ์

จากการศึกษาพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั้งหมด ๔๕ เล่ม พบว่าบทบาทของข้างสงฆ์นั้นมีที่มาจากหน้าที่พระสงฆ์ศึกษาความรู้จากพระไตรปิฎกในพระวินัยปิฎก จุฬวรรค ภาค ๒ ข้อ ๖ เสนาสนขันธกะ ว่าด้วยเรื่องเสนาสนะ คือ

๑. วิหารานุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตวิหาร
๒. ปัจจปฐาติอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตเตียงและตั้ง
๓. ปฎิภาณจิตตปฏิกเขปะ ว่าด้วยทรงห้ามภาพจิตรกรรมฝาผนัง
๔. อัญญาจาติอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตให้ออฐ
๕. อุปัฏฐานสาลาอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตหอนั้น
๖. ปาการาติอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตรั้วล้อม
๗. อารามปริกเขปอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตรั้วล้อมอาราม
๘. นวกัมมทานะ ว่าด้วยการให้นวกรรม (การก่อสร้าง)
๙. อัคคาสนาติอนุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตอาสนะอันเลิศ^๖

^๕ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

^๖ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๗ (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), พิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕, หน้า (๑๖).

จากเรื่องเสนาสนะดังกล่าว พบว่าพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สร้างวัตถุเพื่อการอาศัยของภิกษุ คือนวรรรมและการให้นวรรรม (การก่อสร้าง)

การให้นวรรรม (การก่อสร้าง) ในสมัยพุทธกาลนั้น มีสาเหตุมาจากเหตุการณ์ที่ช่างขุนผ้าในกรุงเวสาลีเห็นคนทั้งหลายทำนวรรรมด้วยความกระตือรือร้นจึงเกิดความคิดว่า การทำนวรรรมไม่ใช่ของต่ำ เพราะคนทั้งหลายช่วยกันทำ ช่างขุนผ้าต้องการช่วยทำนวรรรมบ้าง จึงขยำโคลนก่ออิฐตั้งฝาผนังขึ้น แต่ฝาผนังก็พังทลายเพราะไม่เคยทำ ไม่มีความรู้ ความชำนาญ จึงทำใหม่อีก ๒ ครั้งก็ทำไม่ได้ ช่างขุนผ้าจึงตำหนิพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรว่า มีการอบรมสั่งสอนการทำนวรรรมแก่พวกที่ถวายจีวร เสนาสนะ ปัจจัย เกสัช บริหาร ตักบาตร ส่วนช่างขุนผ้าั้นไม่มีใครอบรมสั่งสอนให้ทำนวรรรม

จากเหตุการณ์นี้ พระพุทธเจ้าจึงให้ภิกษุให้นวรรรมแก่ผู้อื่นได้ ดังความว่า

...พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ
รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า เราอนุญาตให้ภิกษุให้นวรรรมได้ ภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุนักทำนวรรรมต้องชวนชวายว่า “ทำอย่างไรหนอ
วิหารจึงจะสำเร็จได้เร็ว” ต้องปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ทรุดโทรม...”

จากข้อความในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับพระวินัยที่ให้ภิกษุให้นวรรรม (การก่อสร้าง) ดังกล่าว ทำให้ผู้เขียนมีข้อเสนอว่าพระวินัยข้อนี้จึงเป็นที่มาของบทบาทช่างสงฆ์ด้วยการให้นวรรรมสืบต่อกันมา เพราะผู้ให้นวรรรมได้ต้องทำนวรรรมมาก่อน

นวรรรมต่างๆ ในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ทำ เช่น

ทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด คือวิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ เพื่อป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย แทนการอยู่ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎี ที่แจ้ง ลอมฟาง แล้วจึงอนุญาตให้มีบานประตู บานหน้าต่าง ตั่งไม้ เติงถักสาน ม้านั่ง เพดาน คันกันดินที่ถมด้วยอิฐ ศิลา ไม้ บันไดอิฐ ศิลาไม้ ราว บันได ชุมประตู ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นลวดลายดอกไม้ ลวดลายเถาวัลย์ ลวดลาย ฟันมังกร ลวดลายดอกจอก

“ เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒๐.

และมีข้อสังเกตว่า การทำนวรรรมของสงฆ์นั้นมีข้อพึงปฏิบัติว่า “นวรรรมของสงฆ์อย่าได้เสียหาย” และ “สงฆ์เป็นเจ้าของ นวรรรม”^๘ (ผู้เขียน: สงฆ์เป็นเจ้าของ หมายถึง การก่อสร้างนั้น มิใช่ของพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง แต่เป็นของหมู่สงฆ์)

ในเรื่องนวรรรมดังกล่าว พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๒ มีพระบัญญัติว่า ผู้ทำนวรรรม คือพระสงฆ์ชัดเจน ดังความว่า

พระบัญญัติ

[๕๒๒] ก็ ภิกษุผู้จะทำเตียงหรือตั้งใหม่ พึงทำให้มีเท้าเพียง ๘ นิ้ว โดยนิ้วสุด นับแต่แม่แครงลงมา ทำให้เกินกว่ากำหนดนั้น ต้องอาบัติ...

สิกขาบทวิภังค์

[๕๒๓] ที่ชื่อว่า ใหม่ พระผู้มีพระภาคตรัสหมายถึง การทำขึ้นมา (ใหม่)...

คำว่า ผู้จะทำ คือ ภิกษุทำเองหรือใช้คนอื่นให้ทำ...^๙

นอกจากนั้นในพระวินัยปิฎกมิได้กล่าวถึงเรื่องช่างสงฆ์อีก กล่าวถึงแต่ช่างช่างคฤหัสถ์ เช่น รูปปั้น ตุ๊กตาไม้ บาตร เครื่องใช้ดิน เครื่องใช้โลหะ เครื่องใช้ไม้ รองเท้าไม้

นวรรรม: การบูรณาการความรู้ของช่างโบราณ

เรื่องนวรรรม มีผู้เชี่ยวชาญทางศิลปะกล่าวอธิบายไว้ ๒ ท่าน คือจุลทัศน์ พยาฆรานนท์ อธิบายนวรรรมโกศว่า^{๑๐}

^๘ เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๐-๑๕๐.

^๙ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๒. (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), พิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕, หน้า ๖๐๘ - ๖๐๙.

^{๑๐} จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, **ร้อยคำร้อยความ**. (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๑ - ๑๖๓.

...นวรรกรรม (การก่อสร้าง)^{๑๐} โภคส (ฉลาด)^{๑๑} หมายถึง ความรอบรู้หรือ ความชำนาญ อันเกิดจากความรอบรู้ในวิชาเก่าประการ คือ

- หมวดที่ ๑ พืชโภคส หมายถึงพืชพันธุ์ต้นไม้ต่างๆ ตามธรรมชาติ
- หมวดที่ ๒ ภูมิโภคส หมายถึงภูมิสถาน ท้องฟ้า อากาศ
- หมวดที่ ๓ มนุษย์โภคส หมายถึงรูปลักษณะกิริยาของมนุษย์
- หมวดที่ ๔ เทพยโภคส หมายถึงเทพยดา
- หมวดที่ ๕ ปาณโภคส หมายถึงธรรมชาติของสัตว์จตุบาท ทวิบาท อวบาท
- หมวดที่ ๖ พาหนโภคส หมายถึงยานพาหนะ
- หมวดที่ ๗ อุปกโภคส หมายถึงเครื่องมือใช้ไม้สอย เครื่องราชูปโภค เครื่องอาวุธ
- หมวดที่ ๘ กนกโภคส หมายถึงการผูกलयให้เป็นลวดลายต่างๆ การนำ ลวดลายไปตกแต่งงานช่าง เช่น งานปั้น งานสลัก งานแกะ
- หมวดที่ ๙ วัฒนธรรมโภคส หมายถึงการก่อสร้าง เขียนแบบ ดูแบบ ตู้ เติงย ธรรมาสนัน โบสถ์ วิหาร ปรารงค์ ปราสาท ศาลาการเปรียญ งานเนื่องในสถาปัตยกรรม

นวรรกรรมโภคสดังกล่าวจัดเป็นความรอบรู้ ความชำนาญของช่างเขียนมา แต่โบราณ

น. ณ ปากน้ำ ได้อธิบายคำว่านวรรกรรมแตกต่างกันว่า

นวรรกรรม คืองานช่างสมัยโบราณใช้ในการสร้างอุโบสถ วิหาร และ กุฏิสงฆ์ อันประกอบด้วยกิจการช่างเก่าประการ เช่น ช่างรัก ช่างไม้ ช่างปูน ช่างแกะสลัก ช่างปั้น ช่างกระจก ช่างเขียน ช่างหล่อ และ ช่างทาสี เป็นต้น ผู้ดูแลการก่อสร้างเรียกว่า นวรรกรรมิก งานนวรรกรรม นี้เรียกได้หลายอย่างเช่น นวการและนวกิจ...นวรรกรรม หมายถึงงาน

^{๑๐} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖๔.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๗

ช่างทุกชนิด คือ เป็นการรวมของสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมเข้าด้วยกัน^{๑๑}

จากคำอธิบายนวกรรมข้างต้นจึงกล่าวได้ว่า นวกรรมเป็นความรอบรู้ การก่อสร้างมาแต่โบราณ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่างานช่างสมัยโบราณ ได้แก่ งานช่างรัก งานช่างไม้ งานช่างปูน งานช่างแกะสลัก งานช่างปั้น งานช่างกระจก งานช่างเขียน งานช่างหล่อ งานช่างทาสี เป็นต้น ที่ช่างนำความรู้มาบูรณาการสร้าง วัดในสมัยโบราณซึ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เรียกว่างานช่างสิบหมู่ อันเป็นฐานความรู้ ของงานช่างในสมัยปัจจุบันทั้งสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม

เมื่อพิจารณานวกรรมอันเป็นส่วนหนึ่งของพระวินัยปิฎกที่กล่าวข้างต้นแล้ว พบว่านวกรรมเกี่ยวข้องกับการสร้างเสนาสนะในสมัยพุทธกาล ซึ่งพระพุทธเจ้าทรง อนุญาตให้สร้างวิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น เพดาน ชุ่มประตูปานประตูปานหน้าต่าง บันได ราวบันได เติง ตั่ง ภาพเขียนผนัง การก่ออิฐ การล้อมรั้ว ซึ่งเป็นงานช่างประเภทต่างๆ ที่พระสงฆ์ทำเองหรือให้ผู้อื่นทำ หรืออบรม สั่งสอนผู้อื่น โดยนำความรู้ ความชำนาญ ประสบการณ์มาสืบทอดให้พระสงฆ์ หรือคฤหัสถ์ทำงานช่างนั้นๆ ได้เสร็จโดยเร็ว มีการปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ทรุดโทรม ไม่ให้เกิดความเสียหาย ซึ่งนวกรรมเหล่านั้น สงฆ์เป็นเจ้าของทั้งสิ้น

สาระในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับนวกรรมและวิวัฒนาการความรู้ของนวกรรม จึงเป็นฐานความรู้ที่มาของบทบาทพระสงฆ์สามเณรให้มีการสืบทอดงานช่างในวัดสืบ ต่อกันมาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

บทบาทของพระสงฆ์ สามเณรกับงานช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

บทบาทของพระสงฆ์ สามเณรที่สืบทอดงานช่างสิบหมู่อย่างเด่นชัดในสมัย กรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชสมัยรัชกาลปัจจุบันมี ๕ บทบาทดังนี้

^{๑๑} น. ณ ปากน้ำ, พจนานุกรมศิลปฉบับปรับปรุงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๔๔.

ผู้สร้างสรรคงานช่างสิบหมู่ในวัด

จากรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง วัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร: การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พบว่าในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีพระสงฆ์สามเณรที่เป็นช่างสงฆ์ที่มีชื่อเสียงและผลงานช่างสิบหมู่ในวัดหลายท่าน เช่น^{๑๔}

พระอาจารย์นาค ช่างเขียนวัดทองเพลง

ช่างสงฆ์ ช่างเขียนวัดสามพระยา วัดระฆังโฆสิตาราม วัดปทุมคงคา วัดเครือวัลย์ วัดหงส์รัตนาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดมหาธาตุ วัดราชคฤห์ วัดปากน้ำ วัดราชบูรณะ วัดสระเกศ วัดอมรินทร วัดชนะสงคราม วัดราชสิทธิาราม วัดจักรวรรดิ วัดโมลีโลก

หลวงปู่รัก	ช่างเขียน ช่างแกะ ช่างปั้น วัดทองศาลางาม
หลวงพ่อฤทธิ	ช่างแกะวัดพลับพลาชัย
พระอาจารย์ลอย	ช่างเขียนวัดสุวรรณาราม
พระอาจารย์แดง	ช่างเขียนวัดหงส์รัตนาราม
พระครูธรรมรัต (เที่ยง)	ช่างเขียน (ซ่อมวัดราชบูรณะ)
พระครูปั้น	ช่างเขียนวัดบวรนิเวศวรวิหาร
พระอาจารย์เปี่ยม	ช่างเขียนวัดจักรวรรดิ

จากรายงานวิจัยดังกล่าว พบว่าในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๕ นั้น มีช่างสงฆ์ในวัดต่างๆ เป็นช่างเขียนมากที่สุด รองลงมา คือช่างแกะ ช่างปั้น

ผู้เขียนจึงขอยกตัวอย่างพระสงฆ์ สามเณรที่เป็นช่างเขียนในวัดที่โดดเด่น เช่น

^{๑๔} รุ่งอรุณ กุลอำรง, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง วัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร: การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๗), หน้า ๑๘๑ - ๑๘๔.

พระอาจารย์นาค

พระอาจารย์นาค มีชีวิตอยู่ในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย สมัยกรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ท่านเป็นภิกษุที่วัดทองเพลงในสวนคลองบางกอกน้อย ธนบุรี หลังจากนั้น ท่านมาจำพรรษาที่วัดสุวรรณาราม ธนบุรี พระอาจารย์นาคเป็นช่างสงฆ์ที่มีชื่อเสียง โดดเด่นมากในรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ ท่านมีฝีมือที่สืบทอดงานช่างเขียนมาจากสมัย กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ฝีมือโดดเด่นมาก ไม่มีใครเทียบ^{๑๔}

ผลงานการเขียนของพระอาจารย์นาค เช่น ภาพเขียนมารผจญในวิหาร ทิศตะวันออก (ไม่มีแล้ว) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงชมฝีมือของท่านว่า ดีเลิศประเสริฐยิ่งกว่า ที่ไหนๆ ในสยาม เมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๔๕๘ ดังความว่า

...แต่ก่อนรูปเขียนมารประจญในพระวิหารเบื้องบูรพทิศ เป็นฝีมือ ดีล้ำเลิศประเสริฐยิ่งกว่าที่ไหนหมดในพระราชอาณาจักร มีความ เสียใจที่ไม่ได้รักษา ปล่อยให้หลังคารั่วจนฝนชะลอกเสียเป็น อันมาก เหลืออยู่ได้เป็นหย่อมๆ ครั้นซ่อมใหม่ก็เลยถูกลบซ้ำ ฝีมือ อันประเสริฐนั้นก็สูญสิ้น น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง ผู้เขียนนั้นได้ ทราบว่าชื่อพระอาจารย์นาค (ภิกษุ)...^{๑๕}

และเมื่อวันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๔๘๒ อีกว่า

...ด้วยท่านเขียนรูปนางมารไว้ที่วิหารทิศตะวันออกแห่งวัด พระเชตุพน ตามเรื่องราวพระพุทธเจ้าทรงบันดาลด้วยพุทธฤทธิ์ ทำให้นางมารอันมีรูปสวดยกลายเป็นนางแก่ไป ใครๆ เขียนก็ทำนาง

^{๑๔} น. ณ ปากน้ำ, พระอาจารย์นาค จิตรกรเอกยุคสร้างบ้านแปงเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑-๑๒.

^{๑๕} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จพระ เล่ม ๑** (พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๓๑.

แก่ไปอย่างเขียนภาพจากคนแก่ แต่พระอาจารย์นาคท่านไม่ตาม
ท่านเขียนเป็นรูปนางอย่างเขียนกันอยู่ตามปกตินั่นเอง แต่
บิดเส้นเสียเล็กน้อยทำให้เห็นเป็นแก่ไปได้ เกล้ากระหม่อมหลงฝีมือ
ท่านเหลือเกิน...^{๑๗}

อีกแห่งเป็นภาพเขียนที่ออกหลังพระอุโบสถวัดราชบูรณะเป็นภาพ “...พระอินทร์
จุดลูกสาวไฟจิตราสูรพาหนีเมื่อเลือกคู่ ท่านตัดหน้านางไว้ที่นั่นไปเห็นเข้าต้องยกมือไหว้
ผิดกับของใครๆ ทั้งงามจริงๆ ด้วย...”^{๑๘}

ยังมีภาพเขียนเรื่องราวเกียรติที่ฝาผนังหอกกลางในหอพระไตรปิฎก วัดระฆัง
โฆสิตาราม ธนบุรี เช่น ภาพสุครีพ หนุมาน มีลักษณะเข้มแข็งดังภาพ

(พระอาจารย์นาค จิตรกรเอกยุคสร้างบ้านแปงเมือง หน้า ๓๙.)

^{๑๗} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จพระ เล่ม ๑๖** (พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๐๕),
หน้า ๑๖๘ - ๑๖๙.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๖๘.

พระอาจารย์อินหรือขรัวอินโข่ง

พระอาจารย์อินหรือขรัวอินโข่ง มีชีวิตอยู่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ประมาณรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

นายอินเป็นชาวบ้านบางจาน จังหวัดเพชรบุรี บวชเป็นสามเณร แล้วจึงอุปสมบทเป็นภิกษุชื่อพระอาจารย์อินหรือขรัวอินโข่งที่วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) กรุงเทพฯ ขณะอยู่ในกุฏิสมัยนั้น พระอาจารย์อินไม่ชอบรับรองผู้มาพบ ต้องการมีสมาธิในการร่างงานเขียน เพื่อนำไปเขียนภาพผนังพระอุโบสถและอื่นๆ จึงปิดประตูใส่กุญแจกุญแจไว้ ในเวลาต่อมาภิกษุพระอาจารย์อินถูกระเบิดทำลายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ แล้ว

พระอาจารย์อิน เป็นช่างเขียนที่มีชื่อเสียงมากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และมีฝีมือการเขียนเป็นที่พอพระราชหฤทัย รัชกาลที่ ๔ อย่างมากเพราะเป็นช่างเขียนที่รัชกาลที่ ๔ ทรงรู้จักมาตั้งแต่พระองค์ทรงผนวชเป็นวชิรญาณภิกษุในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ และมีฝีมือเลิศ ทั้งภาพเขียนแบบไทยและแบบฝรั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอาจารย์อินเป็นช่างเขียนคนแรกที่เขียนภาพทัศนวิสัยแบบสามมิติ ใช้สีไม่ฉูดฉาดมาก มีความกลมกลืน สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมไทยในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ - รัชกาลที่ ๔ ได้อย่างดีเยี่ยม ซึ่งลักษณะการเขียนภาพของท่านได้มีการสืบทอดงานกันมาและเป็นที่รู้จักกันดีว่าสกุลช่างขรัวอินโข่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในรัชกาลปัจจุบันยังคงมีหลักฐานภาพเขียนของท่านให้ได้ศึกษาชื่นชม เช่น

๑. สมุดภาพร่างหน้าคน ลิง แบบไทยเดิม ที่สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
๒. ภาพวาดสีฝุ่นเรื่องทศชาติแต่ยังวาดไม่สมบูรณ์เป็นภาพธรรมชาติ ต้นไม้ภูเขา ที่พิพิธภัณฑ์หอศิลป์แห่งชาติ
๓. ภาพวาดพระราชพงศาวดารการรบในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่หอราชภานุสรณ์ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
๔. ภาพวาดฝาผนังเรื่องการไปนมัสการพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ที่พระอุโบสถวัดมหาสมณาราม จังหวัดเพชรบุรี

๕. ภาพวาดธรรมชาติผสมแบบไทยกับแบบยุโรป ที่มณฑลพระพุทธรบาท
วัดพระงาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๖. ภาพวาดปริศนาธรรม ที่พระอุโบสถวัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ

๗. ภาพวาดปริศนาธรรมแบบฝรั่งที่พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร...^{๑๙}

ผลงานการเขียนภาพของพระอาจารย์อินตลอดการอยู่ในสมณเพศดังกล่าว
จึงเป็นที่มาของฉายาว่าขรัวอินโข่ง ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา
นริศรานุวัดติวงศ์ทรงอธิบาย เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๖ ดังความว่า

...ขรัวอินโข่ง (ช่างเขียน) เคยไต่สวนว่าทำไมจึงได้ฉายาว่าโข่ง
เขาบอกว่าบวชเป็นเณรอยู่กินกาล จึงเรียกกันว่าอินโค้ง ทำให้เข้าใจ
ไปว่าเรียกผิดหรือเขียนหนังสือผิด อ่านผิด แต่เดี๋ยวนี้มานึกขึ้นได้
ว่าไม่ผิด หอยโข่งมีเป็นอย่างอยู่ หมายความว่า หอยใหญ่ เณรโค้ง
ก็เณรใหญ่ โข่งหรือโค้ง เป็นคำเดียวกัน หมายความว่าใหญ่
เหมือนกัน...^{๒๐}

ส่วนคำว่าขรัว เป็นคำเรียกภิกษุที่มีอายุมากหรือที่บวชเมื่อแก่^{๒๑} ดังนั้น
ฉายาขรัวอินโข่ง จึงหมายถึง สามเณรอินที่เป็นสามเณรอยู่มากจนโตแล้วบวชเป็นภิกษุ
เมื่อมีอายุมาก

พระอาจารย์อินหรือขรัวอินโข่งเขียนภาพมาตั้งแต่เป็นสามเณรจนอายุมาก
ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ตรัสแล้วว่า

...รูปภาพต่างๆ ที่ขรัวอินโข่งเขียนนั้นมีเงา เป็นการเขียนที่มีชีวิต
จิตใจผิดกับนักเขียนไทยอื่นๆ เคยโปรดฯ ให้เขียนรูปต่างๆ เป็นฝรั่งฯ

^{๑๙} ประวัติผู้ทรงคุณวุฒิทางศิลปะ เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๙).

^{๒๐} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๐๕),
หน้า ๑๒๕ - ๑๒๖.

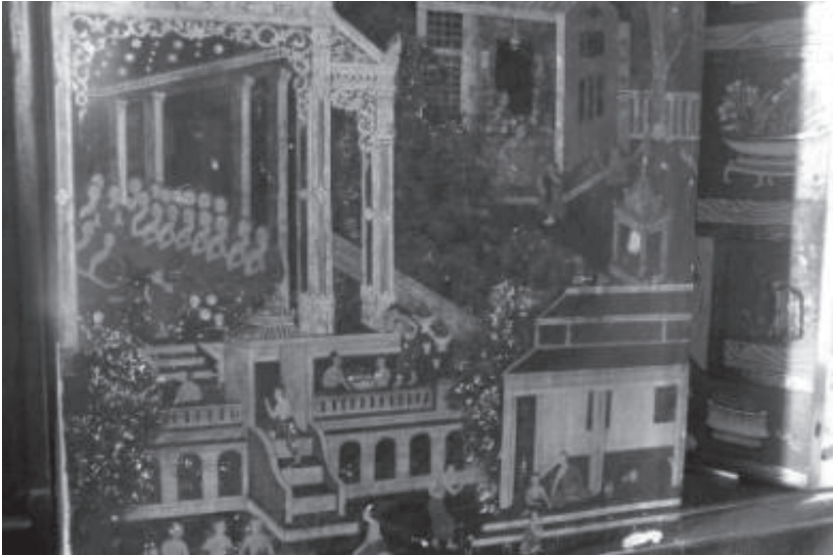
^{๒๑} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน,
๒๕๕๖), หน้า ๑๗๓.

ไว้ที่พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร รูปพวกนี้เป็นพวกแรกๆ ของขรัวอินโข่ง...กับเขียนรูปภาพประกอบโคลงสุภาษิตต่างๆ ภาพเหล่านี้เขียนเมื่อตอนแก่ได้เคยเห็นด้วยตาเอง ผมแกขาวเป็นดอกเลา ภาพเหล่านี้อยู่ตามหน้าต่างและประตูในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม...^{๒๒}

จากข้อความข้างต้น พบว่าขรัวอินโข่งเขียนภาพในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหารในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ ดังเช่นภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับชีวิตของพระสงฆ์ชาวบ้านในวัด ในสังคมขณะนั้น และปรีศนาธรรม ดังตัวอย่างภาพถ่ายข้างล่างนี้ จากงานจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถในวัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร แขวงวัดบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานครในปัจจุบัน ซึ่งถ่ายภาพโดยนายประทีป สว่างดี เมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๕๗

^{๒๒} สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๓ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๔๙ - ๒๕๐๒), หน้า ๑๘๕๑ - ๑๘๕๒.

หากผู้อ่านมีโอกาสเข้าชมภาพดังกล่าวก็จะเข้าใจสภาพสังคมไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ -๔ ดังที่ น. ณ ปากน้ำอธิบายว่า

...ภาพเหล่านี้ก็คือความคิดฝันของคนในยุคนั้นในยุคสมัยรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ เป็นยุคที่คนไทยมีการติดต่อกับฝรั่งมากที่สุด ฝรั่งในสมัยนั้นในสายตาของคนไทยก็คือพวกที่เจริญแล้ว มีความรู้มาก แต่งตัวสวย...^{๒๓}

ผู้อำนวยการก่อสร้าง ปฏิสังขรณ์งานช่างสิบหมู่ในวัด

จากการศึกษาเอกสารพบว่า ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๕ มีพระสงฆ์หลายรูปที่มีความรู้ ความสามารถทางพระพุทธศาสนากำกับงานช่างสิบหมู่เป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง ปฏิสังขรณ์งานช่างสิบหมู่ในวัด ผู้เขียนขอยกตัวอย่าง เช่น

พระวชิรญาณมหาเถระ

พระวชิรญาณมหาเถระ เป็นพระนามฉายาขณะทรงผนวชของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ นับตั้งแต่พระวชิรญาณมหาเถระ ทรงเป็นพระราชาคณะ เมื่อพระองค์ทรงผนวชได้ ๑๒ พรรษา ทรงมีพระชันษา ๓๒ ปี เสด็จมาครองวัดบวรนิเวศวิหาร ราชวรวิหาร ซึ่งกรมพระราชวังบวรมหาคักติพลเสพทรงสร้างใหม่ในพระนคร

ในขณะที่พระองค์ทรงครองวัดบวรนิเวศ พระองค์ทรงสร้างความสำเร็จให้แก่วัดอย่างมาก ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนา พระวินัยให้รุ่งเรือง ทรงต้อนรับสมณทูตลังกา ทรงตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุต ทรงรอบรู้พระไตรปิฎก ฯลฯ จนกระทั่งพระองค์ได้ถึงถวัลยราชสมบัติ ซึ่งทรงมีพระชันษา ๔๗ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ รวมเวลาที่พระองค์ทรงครองวัดบวรนิเวศประมาณ ๑๕ ปี

^{๒๓} น. ณ ปากน้ำ, **ศิลปะรอบตัวเรา** (กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๒.

ในระยะเวลา ๑๕ ปีดังกล่าว พระองค์ทรงอำนวยการ กำกับให้ช่างเขียน ภาพบนฝาผนังในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหารด้วยฝีมือการเขียนของชรัอินโข่ง พร้อมทำลวดลายตรงพระมหามงกุฎที่ซุ้มคูหาหน้าพระประธานที่เป็นตราประจำ พระองค์ขึ้นเป็นแห่งแรกในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓^{๒๔}

พระครูสังวรวิจิตร (พระปลัดยอด)

พระปลัดยอด เป็นภิกษุในวัดดุสิตารามวรวิหาร ธนบุรี ซึ่งมีพระปัญญาคัมภีร์ เถาะเป็นเจ้าของในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ในเวลานั้นพระปลัดยอดเป็นผู้อำนวยการ ดูแลการปฏิสังขรณ์พระ อุโบสถวัดดุสิตารามตั้งความว่า

...การที่พระปลัดยอดได้ทำไปแล้วในตอนพระอุโบสถนั้น ก็โดยอาศัย พระสงฆ์ช่วยเป็นกำลังจึงได้สิ้นเงินเพียง ๔๓ ชั่ง ถ้าจะคิดเป็นการ จำทั้งนั้นในเงิน ๔๓ ชั่งนี้ไปเทียบกับการที่ทำไปแล้วนั้นคงจะไม่ พอ เพราะพระปลัดยอดเป็นผู้จัดการและตั้งใจทำจริงจึงได้สิ้นเงิน น้อย...

...พระอุโบสถ การซ่อมภายนอกได้เอาช่อฟ้า ไบระกา หางหง ที่ ขำรดยังติดอยู่บางตัวลง...ส่วนช่อฟ้า ไบระกา หางหงแลเฉลียง ได้ ทำเปลี่ยนใหม่ทุกชิ้นทุกตัว ลงรักประดับกระจกยกขึ้นติดแลถือปูน แล้วเสีรีจ...^{๒๕}

พระครูสิริปัญญาภรณ์

พระครูสิริปัญญาภรณ์ มีนามเดิมว่า นายอ่อน ตงดีดี เป็นชาวจังหวัดตราขบุรี อุปสมบทอยู่วัดสัมพันธวงศ์ พระนคร ประชาชนหลายจังหวัดเลื่อมใสการประพุดิ

^{๒๔} จิตรกรรมฝาผนังในกรุงเทพมหานคร ชุดที่ ๐๐๑/๒๕๓๓ (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๓๓), หน้า ๑.

^{๒๕} ประวัติวัดดุสิตารามวรวิหาร (ฉบับตรวจสอบชำระ) (กรุงเทพฯ: กลุ่มบริษัทเกษม, ๒๕๔๐), หน้า ๒๙ - ๓๑.

ปฏิบัติและเทศนา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ท่านได้ไปแสดงธรรมที่จังหวัดปราจีนบุรี ที่บ้านนางประมูล โภคา เศรษฐินิ แล้วเศรษฐินิ ผู้นี้มีศรัทธาร้างวัดในที่ดินของตน เพื่อเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศล ใน พ.ศ. ๒๔๒๒ จึงสร้างวัดแก้วพิจิตรที่อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งเป็นวัดธรรมยุต โดยมี พระครูสิริปัญญาภุมณี เป็นช่างอำนวยการก่อสร้างด้วยตนเอง มีแรงงานทาสมของ นางประมูล โภคา ช่วยกันสร้างกุฏิ ๓ หลัง ศาลาการเปรียญ หอสวดมนต์ อุโบสถ มณฑปไว้พระพุทธรูปจำลอง^{๒๖}

ผู้สอนงานช่างสิบหมู่ในวัด

เนื่องจากวัดเป็นสถานศึกษาในระบบการศึกษาวิชาชีพแผนโบราณในช่วงก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ซึ่งมีพระสงฆ์ สามเณร เป็นครูช่าง ดังที่เสฐียรโกเศศกล่าวถึงพระสงฆ์ที่เป็นครูช่างสิบหมู่ว่า

...พ่อแม่นำลูกของตนไปฝากพระพร้อมทั้งหาดอกไม้ ฐูปเทียน (ถ้ามี) เป็นเครื่องสักการะ...นำไปถวายพระอาจารย์เป็นการขึ้นครู ไหว้ครู...เพื่อเรียนหนังสือ...จนอายุครบขบขณเรียนพระธรรมวินัย...หรือต้องการจะเรียนวิชาชีพ...

ช่างวาดเขียน ช่างหล่อ ช่างไม้...^{๒๗} ช่างอื่นๆ ก็ต้องชวนขวยสืบทา อาจารย์เรียนเป็นพิเศษ อาจารย์อาจเป็นพระสงฆ์อยู่ในวัดเดียวกัน หรือต่างวัดก็ได้...^{๒๘}

พระสงฆ์ที่เป็นครูสอนวิชาต่างๆ แก่สามเณรเรียกกันว่า พระอาจารย์ พระอาจารย์ในวัดมี ๒ แผนก คือแผนกพระธรรมวินัย และแผนกวิชาชีพ เช่น ช่างเขียน ช่างหล่อ ช่างไม้ ช่างอื่นๆ ทั้งในวัดหลวงและวัดราษฎร์ เช่น

^{๒๖} สมศักดิ์ สุขทิศ, **ประวัติวัดแก้วพิจิตร** (ปราจีนบุรี: กองทุนพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดแก้วพิจิตร, ๒๕๓๙), หน้า ๒๙ - ๓๑.

^{๒๗} เสฐียรโกเศศ, **ชีวิตของชาวดัต ใน วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย** (พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๕๒๕.

^{๒๘} เสฐียรโกเศศ, **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน** (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๐), หน้า ๑๔๙ - ๑๖๓.

พระอาจารย์อินหรือขรัวอินโข่ง

ช่างเขียนแห่งวัดสุวรรณาราม เป็นพระอาจารย์ของพระครู
กสัณสีสังวร (ช่างเขียน)

พระอาจารย์ถึง

ช่างเขียนวัดกลาง จังหวัดนครราชสีมา เป็นพระอาจารย์ของ
พระเทวากินิมิต

หลวงพ่อกุठी^{๒๔}

หลวงพ่อกุठीอายุ ๗๒ ปี แห่งวัดพลับพลาชัย จังหวัดเพชรบุรี เป็น
พระอาจารย์ช่างเขียนของเลิศ พ่วงพระเดช (พ.ศ.๒๔๗๓ - ๒๕๑๓)
ผู้เป็นช่างเขียนที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเพชรบุรีเช่นกัน ซึ่งได้รับการ
สอนให้มีประสบการณ์ตรงในการเป็นลูกมือเมื่อพระอาจารย์รับ
เขียนจั่วเมรุด้วยการให้เขียนภาพลงสีครั้งแรกเมื่ออายุ ๑๒ ปี และ
ให้เขียนภาพด้วยการแนะนำ ควบคุม

พระอาจารย์เป้า ปัญโญ

ช่างเขียนแห่งวัดพระทรง จังหวัดเพชรบุรี เป็นพระอาจารย์
ช่างเขียนของไพฑูรย์ เมืองสมบูรณ์ (ช่างปั้น ช่างหล่อ) โดยใช้วิธี
การสอนให้เขียนลายกนก ลอกงานจากสมุดข่อย เมื่อเขียนไม่ได้
ก็เขียนให้ดูว่าที่ถูกต้องเป็นอย่างไร สอนให้เขียนลายกนกแบบ
รูปนอก แบ่งรายละเอียด ละเอียดมาก แล้วให้เขียนกินรี สอนให้
ทำกะลาใส่สี ผสมสี ทำพู่กัน

^{๒๔} ศรัณย์ ทองปาน, *ชีวิตทางสังคมของช่างในสังคมไทยภาคกลางสมัยรัตนโกสินทร์*
ก่อน พ.ศ. ๒๔๔๘ วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล สาขาวิชา
มานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๓๔, หน้า ๖๕ - ๗๐.

ผู้ศึกษาช่างสิบหมู่ในวัด

การเล่าเรียนของพระสงฆ์ สามเณรในพระพุทธศาสนามี ๒ อย่างคือ คัมภีร์ เป็นการเรียนรู้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พยายามอ่านพระไตรปิฎกให้รอบรู้ พระธรรมวินัย และวิปัสสนาธุระ เป็นการเรียนรู้วิธีชำระใจของผู้บวช ให้หลุดพ้นจากกิเลสและบริสุทธี

ในสังคมของเจ้านาย การบวชเป็นสามเณรมีประโยชน์ไม่มาก แต่สำหรับคนสามัญในสมัยที่ยังไม่มีโรงเรียนนั้นมีประโยชน์อย่างมาก โดยเฉพาะคนสามัญที่สนใจใฝ่หาความรู้งานช่างสิบหมู่ เพื่อเป็นความรู้ของตนนำไปประกอบอาชีพช่างต่อไปได้ ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวว่า “...พระเณรที่รอบรู้พระธรรมวินัยและช่างที่มีชื่อเสียงมาแต่ก่อน ล้วนเริ่มเรียนวิชาแต่เวลายังบวชเป็นสามเณรแทบทั้งนั้น...” ซึ่งสภาพการเล่าเรียนของพระสงฆ์ สามเณรนั้น ท่านทรงเล่าว่า

...บุคคลพลเมืองสามัญในสมัยเมื่อรัฐบาลยังมิได้ตั้งโรงเรียน ที่เรียนหนังสือและเรียนศิลปธรรมมีแต่ในวัด พ่อแม่ส่งลูกไปอยู่วัด ก็คือให้ไปเข้าโรงเรียนนั่นเอง ชั้นแรกเป็นแต่ลูกศิษย์วัดตรงกับเรียนวิชาชั้นปฐมศึกษา เมื่อได้ความรู้เบื้องต้น...เกิดเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงได้บวชเป็นสามเณรเสมือนเลื่อนชั้นเป็นมัธยม มีเวลาเล่าเรียนมากขึ้น ...แต่ต้องบวชเป็นสามเณรอยู่นานจนถึงอุปสมบทเป็นพระภิกษุ หรือมิฉะนั้นก็ต้องบวชหลายพรรษา จึงจะได้ความรู้ที่เป็นประโยชน์ติดตัวในเวลาเมื่อสึกไปเป็นฆราวาส...^{๑๐}

ช่างสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่เล่าเรียนงานช่างสิบหมู่ขณะเป็นสามเณร ภิกษุ มีหลายรูป หลายคน เช่น

^{๑๐} สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ (พระนคร: โรงพิมพ์ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖), หน้า ๒๐๒ - ๒๐๓.

ขวัญอินโข่ง

ช่างเขียนในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓-๔ ซึ่งบวชในสมณเพศตลอดชีวิต ท่านสามารถเรียนรู้การเขียนภาพแบบฝรั่งได้ด้วยวิธีการศึกษาด้วยตนเอง ดูรูปภาพแบบฝรั่ง ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวว่

...ยังประหลาดใจต่อไปด้วยอาจารย์อินโข่งไม่เคยไปยุโรปก็จริงอยู่ แต่แก้ได้อาศัยรูปภาพที่ฝรั่งทำกระดาษปิดฝาเรือนเข้ามาขาย เขียนรูปภาพฝรั่งครั้งสมัยต้นศตวรรษที่ ๑๙ ได้ (อาจารย์อินโข่งเขียนปัญหาธรรมเป็นภาพฝรั่งที่ผนังหลังหน้าต่างในพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศ)^{๑๑}

พระครูพิจิตรสรคุณ

อาจารย์เกิน เดิมทำนา ทำตาล आयุครบบวชก็มาบวชแล้วจำพรรษาอยู่ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี พ.ศ. ๒๕๓๔ พระครูพิจิตรสรคุณยังคงเป็นช่างเมรุ ทำเมรุ ๕ ยอด มีเมรุทิศตามมุม ๔ มุม การทำเมรุต้องเป็นทั้งช่างเขียน ช่างไม้ ท่านเป็นลูกศิษย์เรียนการทำเมรุมาจากหลวงปู่ผูก จนทโชโต (ช่างเมรุวัดเกาะสุทธาราม พ.ศ.๒๔๓๓ - ๒๕๑๖) พระครูเรียนการทำเมรุโดยวิธีทำร่วมกันกับหลวงปู่ผูก โดยการหัดให้ซึ่งกระดาษ ทำตั้งแต่ไล่ไม้ด้วยกบมือ ปากไม้ ตอกตะปู ส่วนงานช่างเขียน ท่านก็ให้เขียนลายกนก ลายลูกฟักกำมูที่ใช้ในงานทำเมรุให้ดู แล้วให้เขียนตาม ก่อนทำช่างไม้ก็ไปครอบครูกับพระเทพวงศาจารย์ เจ้าคณะจังหวัด

พิน อินฟ้าแสง

พิน อินฟ้าแสง (พ.ศ.๒๔๓๘ - ๒๕๑๕) เป็นช่างเขียน ช่างปั้น ช่างแกะที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งขณะที่บวชก็ได้เล่าเรียนงานช่างสิบหมู่ในวัด เช่น การฝึกหัดแทงหยวกและแกะเครื่องสตรูปต่างๆ มีดอกไม้ ผลไม้ สัตว์จากฟักทอง มันแกว มันเทศ มะละกอ ซึ่งเป็นเครื่องประกอบเมรุ

^{๑๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สารนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ**, เล่ม ๒๒ (พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๓ - ๔.

ขุนศรีวิงยศ

ขุนศรีวิงยศเป็นช่างหลวง ขณะบวชก็เรียนและทำงานช่างที่วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ประมาณ ๒๒ พรรษา^{๑๒}

ผู้อนุรักษ์และเผยแพร่งานช่างสิบหมู่ในวัด

การอนุรักษ์และเผยแพร่งานช่างสิบหมู่ในวัดอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในวัด หมายถึงการรักษาศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ โบราณสถานในวัดที่มีคุณค่าและความสำคัญให้มีสภาพดีตามกาลเวลาและสภาพสังคมไทย เพราะสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นเป็นมรดกของสงฆ์ ของวัด ของชุมชน ของสังคมไทย และของประเทศไทย เช่น^{๑๓} โบสถ์ วิหาร จิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งบอกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ทั้งพุทธศาสนา สังคม อาชีพ ขนบธรรมเนียมประเพณี มีการแสดงหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาให้เป็นรูปธรรม เป็นหลักฐานแสดงความเจริญมั่นคง ความสามัคคี ความภูมิใจในสถาบันศาสนา พระมหากษัตริย์และประเทศชาติ ซึ่งทุกคนมีส่วนร่วมในความเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมของแผ่นดินไทยด้วยกัน โดยเฉพาะพระสงฆ์สามเณรในวัดนั้นๆ จะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการอนุรักษ์เผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรม ดังที่พระสงฆ์หลายรูปในอดีตได้ปฏิบัติกันมาเป็นต้นแบบแล้ว ในช่วงรัชกาลที่ ๕ เช่น เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพตามเสด็จทอดพระกลิ่นหลวงที่วัดราชบูรณะ ทรงเล่าว่า

...พระเทพมุนี (อัม ตูเหมือนต่อมาได้เลื่อนเป็นพระธรรมดิลก)
ท่านเตรียมการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ หม่อมฉันชี้แจงแก่ท่านว่า
รูปภาพที่เขียนในพระอุโบสถนั้นเป็นฝีมือเขียนในรัชกาลที่ ๑ ยังมี
บริบูรณ์อยู่แต่แห่งเดียวเท่านั้น การปฏิสังขรณ์ขออย่าให้แต่ต้อง
รูปภาพที่เขียนไว้ ท่านเชื่อฟัง ปฏิสังขรณ์ดีมาก ต่อมาเมื่อถึงสมัย

^{๑๒} ศรีถยนต์ ทองปาน, ชีวิตทางสังคมของช่างในสังคมไทยภาคกลางสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อน พ.ศ. ๒๔๔๘ หน้า ๖๕ - ๖๖.

^{๑๓} คู่มือการถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการสำหรับปีสิบสามวัฒนธรรมไทย ๒๕๓๘-๒๕๔๐ หลักสูตรการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปกรรมของวัด (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖ - ๑๗.

พระเทพโมลี (สม) เป็นเจ้าอาวาส หม่อมฉันได้พูดกับท่านก็รักษา
มาอย่างเดิมอีกชั้นหนึ่ง แต่เดี๋ยวนี้จะเป็นอย่างไรไม่ทราบ เพราะ
หม่อมฉันไม่เห็นมานานแล้ว...^{๓๔} (พ.ศ. ๒๔๘๒)

จะเห็นได้ว่า ผู้อนุรักษ์งานช่างเขียนในช่วงรัชกาลที่ ๕ นั้น คือพระสงฆ์ในวัด
ที่ท่านเป็นเจ้าอาวาส แล้วมีหน้าที่จัดการ ดูแลการปฏิสังขรณ์วัดให้คงสภาพดั้งเดิม
โดยมีผู้เชี่ยวชาญทางโบราณคดีให้ความรู้ แนะนำ จึงทำให้การปฏิสังขรณ์ภาพเขียนนั้น
ประสบผลสำเร็จติดตามหลักวิชาการ เจ้าอาวาสของวัดจึงเป็นผู้อนุรักษ์งานช่างสิบหมู่
ในวัด ในฐานะเจ้าของและผู้ดูแลวัด

นอกจากนั้น ยังมีพระสงฆ์ผู้เป็นช่างซ่อมงานเขียนในวัดด้วย เช่น ในช่วงรัชกาล
ที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมรูป
เขียนในพระอุโบสถวัดราชบูรณะซึ่งยากลำบากมาก ต้องให้พระสงฆ์ช่างเขียนที่ชำนาญ
และมีประสบการณ์มาเขียนซ่อม เพราะการเขียนซ่อมยากกว่าเขียนใหม่ ดังที่สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์กล่าวว่า

...รูปเขียนในพระอุโบสถวัดราชบูรณะนั้น พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบราคา เคยตรัสสั่งให้กรมหมื่น
วรวัฒน์ไปเขียนซ่อมคราวหนึ่ง กรมหมื่นวรวัฒน์ลากเอาพระครู
ธรรมราต (เที่ยง) องค์ที่เกล้ากระหม่อมจัดให้ไปเขียนซ่อมจากที่
พิพิธภัณฑสถาน...เกล้ากระหม่อมเห็นว่าเป็นผู้ที่รู้จักการเขียนซ่อม
มาแล้ว...ได้ทราบ...ว่ายากลำบากมาก...^{๓๕}

นอกจากการเป็นผู้อนุรักษ์วัดที่ดีแล้ว พระสงฆ์ สามเณรอาจมีบทบาทการ
เผยแพร่ ด้วยการเรียนรู้ ทำความเข้าใจงานช่างสิบหมู่กับสาระทางพระพุทธศาสนา

^{๓๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ**, **สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ**, **เล่ม ๑๖** หน้า ๑๓๖.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๖๗.

ในวัดที่ท่านจำพรรษาเพื่อการสืบทอดองค์ความรู้อย่างบูรณาการ เช่น^{๒๖} เรียนรู้ประวัติของวัด ศึกษาศิลปะในวัดให้เกิดความซาบซึ้ง ฟันฟุงงานช่างสิบหมู่ในวัด สนับสนุนให้ภิกษุ สามเณรเรียนรู้การรักษา ดูแล ซ่อมแซมอย่างถูกต้อง จัดพิพิธภัณฑ์ของวัด จัดประชุม สัมมนา ฯลฯ

หากพระสงฆ์ สามเณรรูปใดมีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ก็จะได้รับการมอบหมายจากวัดให้เป็นพระวิทยากรสอนให้ประชาชน ผู้สนใจเรื่องราวของวัด งานช่างสิบหมู่ในวัด พระธรรมคำสอนที่ถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรม เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ พระอุโบสถ วิหาร เจดีย์ เสนา ฯลฯ ดังเช่น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘ มีการบรรยายและนำชมวัดโดยพระวิทยากรรูปหนึ่งของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร วัดประจำรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

^{๒๖} เต็มสิริ บุญยสิงห์, บทบาทของพระสงฆ์: ผู้นำในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมไทย เอกสารประกอบการอบรมสัมมนาทางวิชาการเรื่องบทบาทของพระสงฆ์: ผู้นำสังคมในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมไทย จัดโดยสำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๓๔ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า ๕.

พระสงฆ์ สามเณร: ผู้ร่วมสืบทอดระบบกลไกการศึกษางานช่างสิบหมู่แบบโบราณ

เมื่อพิจารณาบทบาทของพระสงฆ์ สามเณรในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งบทบาทของช่าง ผู้อำนวยการ ครู ลูกศิษย์ ผู้อนุรักษ์และเผยแพร่ ซึ่งเป็นการสืบทอดงานช่างสิบหมู่ในวัดแล้ว พบว่าบทบาททั้ง ๕ นั้นแสดงให้เห็นชัดเจนว่า พระสงฆ์สามเณรมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำงานของงานช่างสิบหมู่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อันเป็นระบบกลไกที่ขับเคลื่อนความรู้จากบุคคลให้ออกมาเป็นรูปธรรม คือวัด โบสถ์ วิหาร ภาพเขียนฝาผนัง เมรุ เพื่อแสดงพระธรรม พระวินัยให้แก่พุทธศาสนิกชนได้รู้ เข้าใจ และปฏิบัติธรรมให้พ้นทุกข์ บรรลุดุธรรม พบสัจติ มุ่งสุนิพพานได้ในที่สุด ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในสังคมไทยสืบทอดต่อกันมาจากสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยระบบกลไกของการศึกษาแบบโบราณนั่นเอง ซึ่งเป็นวงจรการสืบทอดงานช่างสิบหมู่ที่มีชีวิตจิตวิญญาณเริ่มต้นจากการเป็นช่างทำงานแต่ละชิ้นของแต่ละรูปตามความสามารถ ความถนัด ความชำนาญ ความเชี่ยวชาญที่ต่างเวลา สถานที่ และเมื่อมีการทำงานรวมกลุ่มเพื่อให้มีปริมาณงานมาก เพิ่มคุณภาพ ทันท่วงทีต้องมีผู้อำนวยการก่อสร้าง ปฏิสังขรณ์งานช่างสิบหมู่ และเมื่อต้องการเพิ่มผู้มีความรู้ เผยแพร่ความรู้ก็ต้องมีครูสอน หรือทำงานช่างสิบหมู่ตั้งเช่นโบราณกล่าวไว้ว่า งานเป็นครูของช่าง เพื่อเป็นครูส่งต่อความรู้สู่ลูกศิษย์รุ่นต่อไป และที่สำคัญประการสุดท้ายคือเมื่อมีผู้สร้างงานช่างสิบหมู่แล้ว ย่อมต้องมีผู้อนุรักษ์เพื่อคุ้มครองความรู้ ผลงาน มรดกดังกล่าว จึงจะคงมีต่อไป เพิ่มพูน มั่นคง ต่อเนื่อง เป็นระบบแล้วกลับมาเริ่มวงจรชีวิตของงานช่างสิบหมู่จากช่าง ผู้อำนวยการ ครู ลูกศิษย์ ผู้อนุรักษ์ดังนี้เรื่อยไปเช่นเดียวกับสังขารการเกิด แก่ เจ็บ ตายของผู้คนในสังคม

นอกจากนั้นแล้ว ผู้เขียนได้พบว่า พระสงฆ์ สามเณร ที่มีบทบาทในการเป็นช่าง ผู้อำนวยการ ครู ลูกศิษย์ ผู้อนุรักษ์ เหล่านี้ยังมีโอกาส เวลาประพฤติปฏิบัติธรรม ขณะที่แสดงบทบาทในการสืบทอดงานช่างสิบหมู่ด้วยหลายประการ เช่น ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน รู้สิ่งใดไม่รู้รู้วิชา ความพยายามอยู่ที่ไหนความสำเร็จอยู่ที่นั่น อิทธิบาท ๔ ฯลฯ ซึ่งสังเกตได้จากพระสงฆ์สามเณรอยากเล่าเรียนหาความรู้ก็ต้องมาบวชเป็นสามเณรอุปสมบทเป็นพระสงฆ์ จำพรรษาอยู่ในวัด เมื่อรู้หนังสือแล้ว หากต้องการมีความรู้

พิเศษ เช่น ข่างเขียน ข่างหล่อ ข่างไม้ ก็ต้องแสวงหา สมัครตนเป็นลูกศิษย์กับพระสงฆ์ที่มีความรู้ทางช่าง เพื่อสร้างหรือปฏิสังขรณ์วัดและอื่นๆ หรือหากไม่ต้องการอยู่ในสมณเพศก็ลาบวชออกไปเป็นฆราวาสประกอบอาชีพช่างในท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งในกรณีนี้ ผู้เขียนพิจารณาว่า พระสงฆ์ สามเณรนั้น แสวงหาความรู้ทางงานช่างสิบหมู่โอกาส บพบาทด้วยตนเอง ซึ่งเรียกกันว่า การศึกษาตามอัธยาศัยหรือการศึกษาแบบโบราณในสังคมไทย ซึ่งในปัจจุบันยังคงมีการดำเนินอยู่ในบางแห่งตามที่เสนอข้อมูลข้างต้น

พระราชดำริการศึกษาวิชาชีพช่างสิบหมู่ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ในรัชสมัยปัจจุบันมีระบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อให้พระสงฆ์ สามเณรศึกษางานช่างสิบหมู่ตามความสนใจและความประสงค์ โดยโครงการพระราชดำรินี้ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐

สืบเนื่องจากพระราชดำรัสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงสนับสนุนให้ภิกษุสามเณรในโรงเรียนพระปริยัติธรรมได้ศึกษาวิชาชีพเพื่อเลี้ยงตนเอง จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนกาญจนาภิเษกวิทยาลัยในวัง (ชาย) จัดการทดลองอบรมวิชาชีพช่างสิบหมู่ให้แก่ ภิกษุ สามเณร บุคลากรในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดน่าน ซึ่งได้รับผลสำเร็จอย่างยิ่ง ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนกาญจนาภิเษกวิทยาลัยในวัง (ชาย) ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.) จึงร่วมมือกันจัดการศึกษาวิชาชีพช่างสิบหมู่สนองตามพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อย่างเป็นระบบ ต่อเนื่องในโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั่วประเทศ เพื่อให้โรงเรียนพระปริยัติธรรมและวัดเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงช่างในชุมชนอย่างสมบูรณ์ โดยมีการสร้างบุคลากรสอนด้านช่างสิบหมู่ให้แก่โรงเรียนฯ ส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณร บุคลากรของวัดมีความรู้ความสามารถเชิงช่างแล้วถ่ายทอดความรู้ให้เยาวชน ประชาชน เพื่อการอนุรักษ์และเผยแพร่วิชาชีพช่างสิบหมู่อันทรงคุณค่าของชาติ^{๓๖}

^{๓๖} เติลินิวส์ วันที่ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๕๐

ใน พ.ศ. ๒๕๕๐ มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมจำนวน ๓๙๖ แห่งทั่วประเทศ ในจำนวนนี้มีวัดบางแห่งเข้าร่วมโครงการตามพระราชดำริ โดยโรงเรียนพระปริยัติธรรมจัดการศึกษาตามหลักสูตรแผนกสามัญและมีวิชาเสริมด้านวิชาชีพที่พระภิกษุสามเณรสามารถนำไปใช้พัฒนาวัด เผยแพร่ศาสนา โดยมีครูจากวิทยาลัยในวังชายมาสอนวิชาช่างสิบหมู่เพื่อให้พระภิกษุสามเณรนำความรู้ไปซ่อมแซมพระอุโบสถ จิตรกรรมฝาผนังหรือหากพระภิกษุ สามเณรมีเวลาเรียนสาขาวิชาดังกล่าวครบ ๘๐๐ ชั่วโมง ก็สามารถเป็นครูช่างสอนพระภิกษุสามเณร ประชาชนต่อไป วัดที่มีการเรียนการสอนเช่นนี้ กองพุทธศาสนศึกษา สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ก็จะจัดตั้งให้วัดนั้นๆ เป็นโรงเรียนสาขาของวิทยาลัยในวัง เช่น วัดศรีสุพรรณ ถนนวิบูลย์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพระภิกษุสามเณร เรียนแล้วสามารถสร้างอุโบสถเงินทั้งหลัง ตีข้อฟ้าโบริกาได้เอง^{๓๔} ปัจจุบันวัดศรีสุพรรณมีศูนย์ศึกษาศิลปะไทยโบราณสล่าสิบหมู่ล้านนา วิทยาลัยในวังสาขาจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖ เพื่อเป็นศูนย์กลางจัดการเรียนรู้ สืบทอดงานช่างสิบหมู่ล้านนาถวายพระสงฆ์สามเณร นักเรียน นักศึกษา เยาวชน ประชาชน

ในปีการศึกษา ๒๕๕๖ วัดศรีสุพรรณมีโรงเรียนในเครือข่าย ๑๐ โรงเรียน เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมแม่แตงวิทยา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดพระธาตุ ๕ ดวง อำเภอสี จังหวัดลำพูน^{๓๕}

การจัดการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมดังกล่าว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงปฏิบัติเป็นพระราชกรณียกิจโดยทรงติดตามความก้าวหน้าและผลการดำเนินงานด้วยความสนพระทัย พระมหากรุณาธิคุณอย่างต่อเนื่อง เช่น เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗ ทรงเสด็จไปจังหวัดแพร่และจังหวัดน่าน เพื่อทรงติดตามการดำเนินงานของกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มจังหวัดแพร่ จำนวน ๗ โรงเรียน ซึ่งดำเนินโครงการครบ ๔ ด้านคือ การศึกษา โภชนาการ อาชีพ และวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งการจัดการด้านอาชีพนั้น เน้นการสอนโครงการช่างสิบหมู่ เพื่อให้สามเณร นักเรียน มีความรู้พื้นฐานด้านงานช่างสิบหมู่ และร่วมกัน

^{๓๔} <http://www.manager.co.th>

^{๓๕} <http://www.sala10mu.com>

สืบทอด อนุรักษ์ เช่น ฉลุกล่องกระดาษ ขันหล่อรูปพระ นาง บันดอกชมพูกาจาก
ดินไทย ฯลฯ^{๔๐}

จะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาวิชาอาชีพช่างสิบหมู่ตามพระราชดำริสมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ
ได้รับผลสำเร็จในด้านการบริหารจัดการศึกษามาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๐ จนถึงปัจจุบัน
(พ.ศ. ๒๕๕๗) ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาที่เหมาะสมกับสามเณรเยาวชนในยุคปัจจุบัน
และผู้จบการศึกษาแผนกนี้ สามารถลาสิกขาไปเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาได้ด้วย
พระมหากษัตริย์คุณอันประเสริฐต่อพระสงฆ์ สามเณรที่สนใจใฝ่รู้ในงานช่างสิบหมู่
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อปฏิบัติธรรมและปฏิบัติงานในวัดหรือประกอบอาชีพช่าง
เมื่อเป็นฆราวาส เพื่อเป็นพลังภูมิธรรม ภูมิปัญญาของสังคมและประเทศชาติต่อไป

บทสรุป

ตามหลักพระพุทธศาสนาได้แบ่งชาวพุทธออกเป็น ๔ ประเภท คือภิกษุ ภิกษุณี
อุบาสก อุบาสิกา หรือบรรพชิตกับคฤหัสถ์ ภิกษุ คือผู้ที่ต้องการปฏิบัติพระวินัยเพื่อให้
เข้าถึงพระธรรมที่เป็นจุดหมายของพระพุทธศาสนาตามที่ต้องการ ซึ่งเป็นการแสดง
ความสามารถของภิกษุที่สังคมไทยส่งเสริมการบวชว่าเป็นบุญกุศล ในขณะที่ยังมี
โอกาสได้ศึกษาทั้งธรรม วิชาการ วิชาชีพทำให้พระสงฆ์ สามเณรมีความรู้ ความสามารถ
ความชำนาญ ความเชี่ยวชาญงานอยู่ในวัด เพื่อปฏิบัติศาสนกิจ และบำเพ็ญประโยชน์
แก่สังคมไทย

พระสงฆ์สามเณรจึงเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติ ดำรงสมณเพศ
ด้วยดี นำเคารพนับถือ สืบทอดพระพุทธศาสนา เนื่องจากได้ปฏิบัติธรรมแล้วยังได้ทำ
หน้าที่ในวัด คือเป็นช่าง ผู้อำนวยการงานช่าง ครูช่าง ลูกศิษย์ช่าง และผู้อนุรักษ์
เผยแพร่งานช่าง อันเป็นบทบาทของพระสงฆ์สามเณรในการสืบทอดงานช่างสิบหมู่
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีระบบการศึกษาแผนโบราณในวัด แล้วพัฒนามาเป็นระบบ
การศึกษานอกระบบโรงเรียนตามพระราชดำริในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี เพื่อสืบทอดมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนากับงาน

^{๔๐} <http://news.ch7.com>

ช่างสิบหมู่ให้มั่นคงในปัจจุบันและต้อนรับประชาคมอาเซียนในพุทธศักราช ๒๕๕๘

นอกจากนั้น บทบาททางการศึกษาที่พระสงฆ์ สามเณรปฏิบัติมาแล้วทั้งในอดีตและปัจจุบันเกี่ยวกับการสืบทอดงานช่างสิบหมู่นั้นถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรมด้วย ซึ่งช่วยให้ทำงานได้ดี คือความสันโดษ ดังที่พระราชวรมุนีกล่าวไว้ว่า

...ความสันโดษ หมายถึง การไม่คอยไฝ่แสวงหาสิ่งต่างๆ มา
ปรนเปรอความสุขของตน มีความเป็นอยู่ทางวัตถุแต่พอควร...
เอาแรงงานทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของตนมาทุ่มเทลงในการปฏิบัติหน้าที่
ของตนและบำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวมโดยเต็มที่...พระพุทธเจ้า
ทรงต้องการอย่างนี้ คือสันโดษเพื่อปฏิบัติหน้าที่...เป็นหลักที่คิดว่า
จะทำให้พระสงฆ์ทำงานได้เต็มที่...^{๔๑}

^{๔๑} พระราชวรมุนี (ประยูรศักดิ์ ปยุตโต), บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน.
(กรุงเทพฯ: การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๗๒ - ๗๓.

บรรณานุกรม

คู่มือการถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระสังฆาธิการสำหรับปีสิบล้านวัฒนธรรมไทย ๒๕๓๘ -

๒๕๔๐ หลักสูตรการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปกรรมของวัด. กรุงเทพฯ:

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๙.

จิตรกรรมฝาผนังในกรุงเทพมหานคร ชุดที่ ๐๐๑/๒๕๓๓. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี

กรมศิลปากร, ๒๕๓๓.

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. ร้อยคำร้อยความ. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

เดลินิวส์ วันที่ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๕๐.

ตำราช่างภาพ, สมเด็จพระเทพฯ. ความทรงจำ. พระนคร: โรงพิมพ์ของสมาคม

สังคมนครแห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖.

น. ณ ปากน้ำ. พจนานุกรมศิลป์ ฉบับปรับปรุงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๐.

_____. พระอาจารย์นาค จิตรกรเอกยุคสร้างบ้านแปงเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์

เมืองโบราณ, ๒๕๓๐.

_____. ศิลปะรอบตัวเรา. กรุงเทพฯ: ดันอ้อ, ๒๕๔๒

นริศรานันต์ดิวงษ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และตำราช่างภาพ,

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๐๕.

_____. สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๐๕.

_____. สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๐๕.

_____. สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๐๕.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. พิมพ์ครั้งที่ ๒ พระนคร: สำนักพิมพ์ผ่านฟ้าวิทยา, ๒๕๑๐.

ประวัติผู้ทรงคุณวุฒิทางศิลปะ เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

ประวัติวัดดุสิตารามวรวิหาร (ฉบับตรวจสอบชำระ). กรุงเทพฯ: กลุ่มบริษัทเกษม,

๒๕๔๐.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

พจนานุกรมศิลปกรรม อักษร ก-ข ฉบับราชบัณฑิตยสถาน กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๐.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙ (พิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕)

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๓ กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙ (พิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕)

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: การศาสนา, ๒๕๓๐. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐.

รุ่งอรุณ กุลธำรง. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร: การศึกษาวិชาข่างสิบหมู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๗ (อัดสำเนา).

_____ **วัด: แหล่งอ้างอิงของแผ่นดินด้านวิชาข่างสิบหมู่สมัยรัตนโกสินทร์, วารสารไทยศึกษา ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๒): ๑๑๘ - ๑๔๑.**

ศรัณย์ ทองปาน. ชีวิตทางสังคมของช่างในสังคมไทยภาคกลางสมัยรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขา มานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๓๔.

สมศักดิ์ สุขทิศ. ประวัติวัดแก้วพิจิตร. ปราจีนบุรี: กองทุนพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดแก้วพิจิตร, ๒๕๓๙.

สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๓. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๔๙๙ - ๒๕๐๒.

เสฐียรโกเศศ. **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๐.

_____. **วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย**. พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๔.

เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์: ผู้นำสังคมในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมไทย. จัดโดยสำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๓๔ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

<http://www.manager.co.th>.

<http://www.news.ch7.com>.

<http://www.sala10mu.com>.

บทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง: มรดกวรรณคดีการแสดงของชาวบ้าน

รัตน์พล ชื่นคำ^๑

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาของ บทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง ซึ่งประกอบด้วย ๑. บทพากย์-เจรจาตอนกำเนิดสองกุมาร ปลอ่ยม้าอุปลาร พระบุตร-พระลบริบกับพระพรต-พระสัตรูต จนถึงพระรามเชิญนางสีดากลับเมือง ส่วนวนของนายเฉลิม มณีแสง ๒. บทพากย์เกริ่นก่อนเริ่มการแสดง ส่วนวนของนายอำนาจ มณีแสง และ ๓. บทเบิกโรงชุดจับลิงหัวค้ำ และบทเสภาประกอบการแสดง ส่วนวนของนายอำนาจ มณีแสง

ผลการศึกษาพบว่า บทพากย์-เจรจาหนังใหญ่ชุดดังกล่าวมีคุณค่าหลายประการในฐานะมรดกวรรณคดีการแสดงของชาวบ้าน ประการแรก แสดงให้เห็นลักษณะของการสืบทอดรูปแบบและเนื้อหาของบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่แต่อดีต ได้แก่การใช้ฉันทลักษณ์ประเภทกาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ และร่ายยาว ในการดำเนินเรื่อง อีกทั้งเนื้อหาของบทพากย์ยังสัมพันธ์กับตัวหนังใหญ่ที่เหลืออยู่ ขณะที่บทเจรจามีลักษณะคล้ายบทสนทนาระหว่างตัวละคร มุ่งดำเนินเรื่องรวดเร็ว

ประการที่สอง แสดงให้เห็นลักษณะของการสร้างสรรค์รูปแบบและเนื้อหาของบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่ขึ้นใหม่ โดยเพิ่มเติมฉันทลักษณ์ประเภทกลอนบทละคร และกลอนเสภาเข้ามา นอกจากนี้ยังปรากฏชื่อเพลงร้องประกอบการแสดงละครด้วย แสดงให้เห็นการผสมผสานระหว่างศิลปะการแสดงหนังใหญ่กับละครอย่างชัดเจน

บทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นร่องรอยของวรรณกรรมมุขปาฐะก่อนพัฒนาเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ ดังพบว่า บทพากย์เมืองมีเนื้อความซ้ำกันหลายตอน บทเจรจามีขนาดสั้นเมื่อเทียบกับ

^๑ อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บทเจรจาหนึ่งใหญ่สำนวนอื่นๆ จำนวนคำและสัมผัสตามข้อบังคับชั้นหลักของบทพากย์-เจรจาไม่เคร่งครัดและไม่สม่ำเสมอ สอดคล้องกับรูปแบบการแสดงหนึ่งใหญ่ของชาวบ้านที่ให้ความสำคัญกับ “มุขปาฐะ” จึงทำให้มีการปรับบทไปตาม คนพากย์-เจรจาสะท้อนลักษณะเด่นของวรรณคดีการแสดงของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

Nang Yai, Ban Don Temple, Rayong Province: Folk Performance Heritage

Rattanaphon Chuenka²

Abstract

The purpose of this paper is to examine forms and contents of the narrations-negotiations in Nang Yai (large shadow puppets), Ban Don Temple, Rayong Province in the following episodes: 1) the birth of Phra Ram's two sons, the performance of the horse sacrifice (a royal Vedic ritual known as Ashvamedha or "Upakara horse release" in Thai), the fight between the two sons of Phra Ram and their two uncles, Phra Phrot and Phra Satarut, up until Phra Ram invites Nang Sida to the return to Ayuthaya (all compose by Mr. Chalerm Maneesaeng); 2) the prologue, Mr. Amnat Maneesaeng's version; 3) the prelude, chap ling huakham dance (with selection of either the white or the black monkey) and the additional sepha used in the performance, Mr. Amnat Maneesaeng's version.

The study reveals various values of narrations-negotiations in the folk performance heritage. Firstly, there is evidence of the usage of Kap Yani 11, Kap Chabang 16 and Rai Yao that has continued from the past to today. The narrations are related to the 'leftover leathers', while the negotiations seem to be quick-performed dialogues among the characters.

Secondly, the research shows the creation of both form and content by adding klon bot lakhon and klon sepha together with mention of the names

² Lecturer, Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University.

of songs, which indicates the integration between this performance and lakon ram (dance drama).

The narrations-negotiations in Nang Yai, Ban Don Temple is evidence of an oral literary tradition before the development of written literature as can be seen in the repetitions found in bot phakmuang (dialogue used in royal palace scenes), the shorter negotiating dialogues (compared with other versions) and the irregular narrations-negotiations. All of this reflects characteristics of an oral tradition through the adjustment of narrations-negotiations at the play speakers' convenience.

บทนำ

วัดบ้านดอนตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๔ ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ห่างจากตัวเมืองระยองไปทางทิศเหนือประมาณ ๔ กิโลเมตร เดิมชื่อวัดสระประทุม เพราะด้านหลังมีสระบัวขนาดใหญ่ ต่อมาเมื่อมีการสร้างโรงเรียนขึ้นในวัด ได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดบ้านดอนตามชื่อหมู่บ้าน ที่ดินของวัดบ้านดอนนั้น เดิมระบุว่า เป็นของขุนจำ เมืองระยองถวายสำหรับสร้างวัด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ภายในประดิษฐานองค์พระประสาทร ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านดอนและประชาชนทั่วไป นอกจากนี้ ยังมีหนังสือใหญ่ของวัดซึ่งถือได้ว่าเป็นมรดกวัฒนธรรมล้ำค่าของชาวไทย^๑

หนังสือใหญ่ของวัดบ้านดอนนี้ไม่ปรากฏข้อมูลแน่ชัดว่าใครเป็นผู้สร้างและสร้างขึ้นเมื่อใด ทราบเพียงว่าหนังสือชุดนี้ พระยาศรีสมุทรโภคชัยโชคชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) เจ้าเมืองคนแรกของจังหวัดระยอง ได้ติดต่อขอซื้อขณะที่แสดงอยู่ที่จังหวัดพัทลุง จำนวน ๒๐๐ ตัว เพื่อนำมาเล่นในงานวัดจันทอุดม (วัดแก่ง) ซึ่งเป็นวัดที่ท่านได้ร่วมสร้างขึ้น พร้อมทั้งจ้างครูหนังหรือนายโรงของหนังชุดนี้ คือ ครูประดิษฐ์ มาเป็นครูฝึกสอนถ่ายทอดให้กับคนในปกครองของท่านด้วย

หนังสือที่ซื้อจากพัทลุงนี้มีเรื่องเล่ากันต่อมาว่า “ขณะที่ขนส่งตัวหนังมาทางเรือโดยแล่นมาทางอ่าวไทย ขณะนั้นได้เกิดคลื่นลมแรง ทำให้หนังบางตัวพลัดตกน้ำ ต้องตามเก็บกันขึ้นมา แต่ตัวนางเอก คือ นางสีดา หาเท่าไรก็ไม่พบ เมื่อเรือถึงฝั่งจึงพบว่า ตัวหนังสีดามาติดอยู่ที่หางเรือเรือสำเภานั้นเอง ซึ่งเชื่อว่าคงเป็นเพราะพระรามา กับนางสีดา พระเอกกับนางเอกของเรื่อง ในตอนจบจะไม่พราวจากกันแน่นอน”

หนังชุดนี้นำมาแสดงและเก็บรักษาไว้ที่วัดจันทอุดม (วัดแก่ง) ต่อมาวัดได้ร้างลง จึงย้ายตัวหนังมาเก็บไว้ที่วัดบ้านดอน เพื่อความสะดวกในการฝึกซ้อม เพราะผู้เชิดหนังส่วนใหญ่เป็นคนบ้านดอน แต่ไม่มีข้อมูลแน่ชัดว่าย้ายมาในสมัยเจ้าอาวาสองค์ใด หนังสือวัดบ้านดอนได้นำออกแสดงในงานสำคัญต่างๆ เช่น งานประจำปี งานปีใหม่ รวมทั้งงานศพผู้หลักผู้ใหญ่ จนเป็นที่รู้จักในจังหวัดระยองและจังหวัด

^๑ ชิวสิทธิ์ บุญเกียรติ, บรรณาธิการ. *หนังสือวัดบ้านดอน*. (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๙), หน้า ๔๗.

ใกล้เคียง ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ หนังใหญ่ชุดดังกล่าวนำออกแสดงน้อยมาก ประกอบกับมีสื่อบันเทิงใหม่เข้ามามาก ทำให้ความนิยมหนังใหญ่ลดลง^๔

จนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ ตำบลเชิงเนินได้ส่งบ้านหมู ๑ (บ้านซากใหญ่) เข้าประกวด หมู่บ้านดีเด่น โดยได้นำหนังใหญ่ออกแสดงในวันประกวดและได้รับรางวัล ทำให้หนังใหญ่วัดบ้านดอนเริ่มเป็นที่รู้จัก หลังจากนั้นก็ได้รับการสนับสนุนการแสดงจาก ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดระยอง อาคารเก็บตัวหนังจากเดิมเก็บรักษาที่กุฏิพระ เมื่อน้ำท่วมและปลวกมอดกัดกินทำให้ตัวหนังชำรุดเสียหายมาก ต่อมาจึงย้ายไปเก็บไว้ที่ ศาลาธรรมสังเวชและวิหารพระประสาธพร จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๓๔ พระครูปัญญา วุฒิกกร (ฟู ชาวดอน) ร่วมกับชาวบ้านสร้างอาคารเก็บหนังใหญ่ ถาวรขึ้น

ปัจจุบัน หนังใหญ่วัดบ้านดอนได้รับการสนับสนุนจากพระครูปลัดวิรัตน์ อคฺคธมฺโม (พระครูบูรเขต วุฒิกกร) เจ้าอาวาสวัดบ้านดอนองค์ปัจจุบัน ในการสืบสาน และเผยแพร่หนังใหญ่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งการสร้างหนังชุดใหม่ตามบทบาทย์-เจรจา ที่เหลืออยู่สำหรับจัดแสดง ส่วนหนังชุดเก่าที่ชำรุดได้เก็บอนุรักษ์ไว้ในพิพิธภัณฑ์ ห้องถิ่นให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป การจัดกิจกรรมไหว้ครูประจำปี การจัดแสดง หนังใหญ่ไพเราะในช่วงวันสงกรานต์ของทุกปี ตลอดจนฝึกสอนการขีดหนังใหญ่ และดนตรีปี่พาทย์ให้แก่เยาวชนที่สนใจในช่วงวันหยุด ทั้งยังกำหนดวิชาหนังใหญ่ไว้ในหลักสูตรบังคับที่นักเรียนโรงเรียนวัดบ้านดอนต้องเรียนรู้ด้วย

การแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอนในปัจจุบัน แสดงภายในโรงละครและลานกลางแจ้ง

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓-๓๕.

การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง ที่ผ่านมาจะเน้นที่ประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบสำคัญๆ ของการแสดง ดังปรากฏในหนังสือหนังตะลุง-หนังใหญ่ ของเอนก นาวิกมูล (๒๕๒๔) งานรวบรวมค้นคว้ามรดกหนังใหญ่วัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง ของอำนาจมณีแสง (๒๕๔๕) หนังสือ หนังใหญ่วัดบ้านดอน ของเฉลียว ราชบุรี (ม.ป.ป.) ขณะที่ หนังสือหนังใหญ่วัดบ้านดอน ของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) (๒๕๔๙) มุ่งบันทึกภาพตัวหนังชุดเก่าไว้เป็นหลักฐานสำคัญจากโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพิ่มเติมจากข้อมูลประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่ชุดนี้ และมีงานศึกษาทางด้านดนตรีชาติพันธุ์วิทยาในวิทยานิพนธ์เรื่องหนังใหญ่: กรณีศึกษาหนังใหญ่วัดบ้านดอน อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง ของอิษฏา ภัทรปรีชาวิทย์ (๒๕๕๐)

หากมองในมิติวรรณกรรม ผู้วิจัยพบว่ายังไม่มีผู้ใดศึกษาวิเคราะห์บทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอนมาก่อน ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาของบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง และอภิปรายว่ารูปแบบและเนื้อหาดังกล่าวมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างจากบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่สำนวนอื่นๆ อย่างไร ซึ่งน่าจะช่วยให้เรามองเห็นการสืบทอดรูปแบบและเนื้อหาของบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่ในอดีต ตลอดจนการสร้างสรรครูปแบบเฉพาะตัวขึ้นใหม่ได้มากยิ่งขึ้น

อีกทั้งบทความดังกล่าวจะช่วยยืนยันคุณค่าของบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่ในฐานะวรรณคดีที่ถ่ายทอดผ่านการแสดงของชาวบ้าน ที่แสดงร่องรอยความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นระหว่างวรรณกรรม มุขปาฐะกับวรรณกรรมลายลักษณ์อักษรอีกหนึ่งด้วย

การสืบทอดรูปแบบและเนื้อหาของบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่แต่อดีต

บทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง ที่ใช้ในการศึกษาคครั้งนี้ประกอบด้วย

๑. บทพากย์-เจรจาตอนกำเนิดสองกุมาร ปล่อยม้าอุปการ พระบุตร-พระลบรบกับพระพรต-พระสัตตุด จนถึงพระรามเชิญนางสีดากลับเมือง ส่วนนวนของ นายเฉลิม มณีแสง

๒. บทพากย์เกริ่นก่อนเริ่มการแสดง ส่วนนวนของนายอำนาจ มณีแสง

๓. บทเบิกโรงชุดจับปลิงหัวค้ำ และบทเสภาประกอบการแสดง ส่วนนวนของ นายอำนาจ มณีแสง

ทั้งนี้ ผู้วิจัยไม่ได้นำบทพากย์สามตระ เบิกหน้าพระ มาศึกษาวิเคราะห์ด้วย เนื่องจากมีเนื้อความคล้ายคลึงกับคำพากย์สามตระ เบิกหน้าพระ ส่วนนวนเก่า

ต้นฉบับบทพากย์หนังใหญ่ ลายมือเขียนฉบับของนายเจิม ขอบอรัญ และ นายเฉลิม มณีแสง ที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันนั้น ตามประวัติกล่าวว่า ทั้งสองท่านได้จด มาโดยตรงจากครูสี รื่นเรือง ซึ่งรับถ่ายทอดมาจากครูเรือง รื่นเรือง อีกต่อหนึ่ง ต้นฉบับ ทั้งสองมีข้อแตกต่างอยู่ที่ตอนต้นเรื่อง ฉบับของนายเจิมนั้นเริ่มตั้งแต่ตอนนางสีดา ลุยไฟ นางสีดาวาดรูป นางสีดาถูกสั่งประหาร และไปขออาศัยอยู่ใกล้บรรณศาลา พระฤๅษีในป่า จนถึงให้กำเนิดพระบุตร ส่วนฉบับของนายเฉลิม เริ่มตั้งแต่นางสีดา อาศัยบรรณศาลาในป่า และพระบุตรถือกำเนิดแล้ว ต่อจากนั้นทั้งสองฉบับดำเนิน เรื่องเหมือนกัน มีเพียงข้อแตกต่างในการเขียนคำบางคำ หรือข้อความที่มีตกหล่น และต่อเติมที่ทำให้แตกต่างกันไปบ้าง ทั้งสองฉบับจบลงในตอนที่พระบุตรและพระลบ เตรียมกระบวนไปรับนางสีดากลับเมือง

การแสดงตอนนางสีดาลุยไฟ กล่าวกันว่าเป็นตอนที่มิชื่อเสียง โด่งดังของ หนังใหญ่วัดบ้านดอนและนิยมนำตัวนางละครชาตรีมาแสดงประกอบในตอนนี้ ส่วนอีก ตอนที่เป็นเรื่องเด่นของหนังใหญ่วัดบ้านดอน คือ ตอนกำเนิดสองกุมาร อันเป็นเนื้อเรื่อง ตอนปลาย เนื่องจากยังมีตัว บทพากย์ที่ตกทอดมาและนายอำนาจ มณีแสงได้ปรับปรุง และเพิ่มเติมฉบับของนายเฉลิมเป็นบางส่วน เพื่อนำออกแสดงต่อมาจนปัจจุบัน^๔

นายอำนาจ มณีแสง ได้เขียนบันทึกเกี่ยวกับการจัดทำบทพากย์-เจรจา หนังใหญ่ไว้เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ ว่า

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

นายเฉลิม มณีแสง ผู้พากย์หนังใหญ่โรงนี้มอบให้เผยแพร่ได้ ต้นฉบับเป็นสมุดขนาด ๑๐๐ แผ่น ซึ่งนายเฉลิม มณีแสง เขียนเอง สมัยเก่ายากแก่การที่จะทำความเข้าใจได้ทันที จึงขอปรับปรุง เข้าสู่สมัยปัจจุบันประกอบคำบรรยายซึ่งได้ทำหน้าทีนี้ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๔ เป็นต้นมาเมื่อนายเฉลิม มณีแสง เสียชีวิต นางเอี่ยม มณีแสง ภรรยาได้มอบต้นฉบับให้แก่คุณแพรว เกษารัตน์ และปัจจุบัน ได้มอบไว้ให้กับวัดบ้านดอน^๖

ส่วนบทพากย์เกริ่นก่อนเริ่มการแสดง บทเบิกโรงชุดจับลิงหัวค้ำ และบทเสภา ประกอบการแสดง นายอำนาจ มณีแสง เป็นผู้ประพันธ์ขึ้นใหม่ประกอบการแสดง

บทพากย์-เจรจาหนังใหญ่ตอนกำเนิดสองกุมาร ปลอยม้าอุปการ พระบุตร-พระลรบกับพระพรต-พระสัสตรุด จนถึงพระรามเชิญนางสีดากลับเมือง ส่วนนวนของ นายเฉลิม มณีแสง แสดงให้เห็นลักษณะของการ สืบทอดรูปแบบและเนื้อหาของ บทพากย์-เจรจาหนังใหญ่แต่อดีต ได้แก่ การใช้ฉันทลักษณ์ประเภทกาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ และร่ายยาว ในการดำเนินเรื่อง อีกทั้งเนื้อหาของบทพากย์ยัง สัมพันธ์กับตัวหนังใหญ่ที่เหลืออยู่ (ปัจจุบันตัวหนังชุดเก้านี้เก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน) ได้แก่ พากย์พลับพลา พากย์เมือง พากย์ชมตง พากย์ชมรด พากย์จับ และพากย์แผลงศร ขณะที่บทเจรจามีลักษณะคล้ายบทสนทนาระหว่าง ตัวละคร มุ่งดำเนินเรื่องรวดเร็ว

ผู้วิจัยพบว่าเนื้อหาของบทพากย์สัมพันธ์กับตัวหนังใหญ่ที่เหลืออยู่ ประกอบด้วย

๑) **พากย์พลับพลา** เมื่อกล่าวถึงพระฤาษี ตอนต้นเรื่อง ส่วนใหญ่บทพากย์ พลับพลานั้นจะใช้พากย์กับตัวละครฝ่ายพระรามเมื่อครั้งสู้ศึกกับฝ่ายทศกัณฐ์ แต่ เหตุการณ์ในตอนดังกล่าวพระรามกลับไปครองเมืองอโยธยาแล้ว

องค์พระฤาษี

สถิตที่ศาลาล้าย

เข้ามานภาวนาใน

สะตั้งใจว่าคนมา

^๖ เฉลียว ราชบุรี, **หนังใหญ่วัดบ้านดอน**. (ม.ป.ป.). หน้า ๙๐.

๒) พากย์เมือง เมื่อกล่าวถึงพระรามออกว่าราชการ

ปางเมื่อพระจักรี	สถิตที่แทนไสยา
พระพลิกพื้นต้นขึ้นมา	เสียงกัมปนาทหวัดหวั่นไหว
บัวนพระโอษฐ์สรองพระพักตร์	แล้วเยื้องยกเข้าห้องใน
แต่องค์เสรีจันไฉ	จะออกไปห้องพระโรงรจนา
เสด็จออกที่บัลลังก์อาสน์	พวกอำมาตย์แน่นใน
มีสุนทรตรีสถามไป	เหตุไฉนไม่เคยมี
ข้างหวาดหวั่นทั่วโลกา	คนมีฤทธาเข้ามาในกรุงศรี
ในอุทยานนี้คงมีเป็นแน่ใจ	จำต้องปล่อยม้าไปในคราวนี้

และเมื่อกล่าวถึงพระอินทร์นิมิตเหตุที่พ่อลูกจะฆ่ากัน (พระรามสั่งให้ประหารพระบุตร) บทพากย์หนังใหญ่วัดบ้านดอนนี้เรียกนามพระมงกุฎว่า “พระบุตร” แตกต่างจากรามเกียรติ์สำนวนอื่นๆ

ปางเมื่อท้าวโกสีย์	สถิตที่แทนไสยา
ให้รื้อนรุ่มกลุ้มอุรา	จะเกิดเหตุประการใด
ทอดพระนัยเนตร	เห็นเหตุก็แจ้งใจ
พ่อลูกจะฆ่ากันตักษัย	ไม่รู้แจ้งแห่งกิจจา

๓) พากย์ขมดง เมื่อกล่าวถึงพระบุตรและพระลบเสด็จประพาสป่า ก่อนแผลงศรถูกต้นรัง ทำให้เกิดเสียงดั่งสนั่นหวั่นไหว

ปางสองพระหนอนาถ	นารายณ์ราชสุริยวงศ์
ลีลาศพระพาสพง	เสด็จเดินเนินพนา
รุ่มรุกขรังเรียง	เป็นคู่เคียงขนำดมา
สองพระกุมารา	ประพาสขมพนมเนิน
พระเชษฐาเออพาเที่ยว	ละเลียบเลี้ยวสิงขรเขิน
แหวห้วยกรวยกรอกเกริน	ศิริเงื่อมดูเสื่อมลาย
พิศพฤกษะพร้งยอด	ระทะทอดระทวยปลาย
รุกข์ขึ้นอยู่เรียงราย	ร่มระรื่นชื่นชูใจ

เสนาะสำเนียงเสียงวิหค
เรื่อยเรื่อยทั้งเรไร

คณานกในแนวไพร
ร้องหรือหิ่งที่กิ่งยาง

๔) พากย์ชมรถ เมื่อกล่าวถึงราชรถทรงที่พระบุตรและพระลบสองกุมาร
นำไปรับนางสีดากลับเมือง และเป็นตอนสุดท้ายของบทพากย์-เจรจาหนังสือวัด
บ้านดอน

รถเอ๋ยรถทรงสงคราม

แสงแก้วแวววาม

ส่องสว่างกระจ่างพร่างพราย

พระที่นั่งบัลลังก์เลิศเจิดฉาย

งามระหงธงปลาย

ปลิวคว้างกลางเมฆา

เทียมด้วยอาชาเดินแผ่นผา

รถเลื่อนเคลื่อนคลา

มากกลางขนัดจตุรงค์

คุมหันหันเหียนเวียนวง

กึกก้องก้องดง

กลิ้งกระเดื่องโตดทะยาน

๕) พากย์จับ เมื่อกล่าวถึงตอนพระบุตรและพระลบเข้าจับหนุมาน ทั้งสอง
ฝ่ายได้ต่อสู้กันจนหนุมานพ่ายแพ้ถูกจับมัดและส่งกลับเมือง

สองพระกุมาร

เห็นลิงเข้ามาทำหักหาญ

ต่างก็เข้าด่านทาน

ห้าวหาญด้วยฤทธา

ได้ทีตีด้วยคันทศร

ถูกวานรแทบม้วยสังขา

กุมารชาญศึกดา

ก็ตีซ้ำกระหน่ำลง

สองศรีตีถูกวานร

ล้มลงกับดินดอน

เพียงประหนึ่งจะสิ้นชีวิ

เจ็บปวดยอद्यิ่ง

นอนกลิ้งกับธรณี

หน่อพระชินศรีตีซ้ำกระหน่ำลง

ภาพหนังใหญ่วัดบ้านดอน ตอนพระบุตร-พระลบจับหนุมาน

๖) พากย์เพลงศร เมื่อกล่าวถึงตอนพระบุตรและพระลบเพลงศรไปถูก
ต้นรัง เกิดเสียงดังสนั่นหวั่นไหว

สองพระกุมาร

เพลงศรสิทธิ์ฤทธา

ต้นรังหักทำลายลง

แสนจะดีพระทัยนัก

ด้วยศรศักดิ์ตั้งจำนง

ถูกต้นรังหักทำลายลง

เกลื่อนกลาดตาชตา

เมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระบุตรเพลงศรไปยังพระพรตและพระสีตรด

ศรทรงขององค์กุมารา

ก็ผาดแผลงมา

ไม่ต้องกายพระอนุชา

แสนพิโรธโกรธหนักหนา

สองพระกุมารา

คั่งแค้นแน่นพระทัย

และเมื่อกล่าวถึงพระบุตรเพลงศรหมายสังหารพระราม และพระราม
เพลงศรหมายสังหารพระบุตร โดยที่ทั้งสองฝ่ายไม่รู้มาก่อนว่าเป็นพ่อลูกกัน

ศรทรงองค์กุมารา

แผลงด้วยฤทธา

ก็ไม่ต้ององค์พระทรงชัย

ด้วยบุญไมโครคร่า	พระบิดาไมบรรลัษ
ลูกศรพระกุมารชาญชัย	ก็กลับกลายเป็นรูปเทียนบูชา
ศรขององค์นารายณ์	มีฤทธิ์ไกร
ก็แผลงไปทันที	
เป็นบุญของลูกรัก	ลูกศรศักดิ์ไม่รารี
กลับกลายเป็นทันที	เป็นผลไม่มีนานา
ให้กุมารนั้นชื่นชม	ทั้งขนมและน้อยหน้า
เพลิดเพลินเจริญตา	สองกุมารก็เต็นรำ

ผู้วิจัยพบว่าบทพากย์หนึ่งใหญ่ดังกล่าวสืบทอดรูปแบบของบทพากย์หนึ่งใหญ่ที่มีมาแต่อดีต เช่น บทพากย์เมืองหรือพากย์พลับพลานิยมแต่งด้วยกาพย์ยานี ๑๑ บทพากย์ขมรถนิยมแต่งด้วยกาพย์ฉบัง ๑๖ ขณะที่บทพากย์ขมตงพบว่าแต่งด้วยกาพย์ยานี ๑๑ หรือกาพย์ฉบัง ๑๖ ก็ได้

จุดที่น่าสนใจคือลักษณะการผสมผสานระหว่างฉันทลักษณ์กาพย์ยานี ๑๑ กับกาพย์ฉบัง ๑๖ ในลักษณะ “การแต่งร้อย” คือส่งสัมผัสถึงกัน ดังพบในบทพากย์แผลงศร ลักษณะดังกล่าวคล้ายคลึงกับบทพากย์สามตระ เบิกหน้าพระ สำนวนเก่าที่ใช้ในพิธีกรรมไหว้ครุหนึ่งใหญ่ ขณะที่บทพากย์หนึ่งใหญ่สำนวนอื่นๆ เช่น วัดขนอน จังหวัดราชบุรี วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี วัดตะกุก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จะนิยมแต่งด้วยฉันทลักษณ์ประเภทใดประเภทหนึ่งจนจบบทมากกว่า

ขณะที่บทเจรจามีลักษณะคล้ายบทสนทนาระหว่างตัวละคร มีจำนวนคำในวรรคไม่มาก บางแห่งไม่มีสัมผัส มุ่งดำเนินเรื่องรวดเร็ว เช่น

- องค์ฤทธิชีไพร ชุบกุมารใหม่เป็นสองรา จะให้ชื่อว่าเจ้าบุตรสุริยา เป็นพี่ชายคนชูปใหม่ชื่อเจ้าลบลูชา ทั้งสองศรีให้สวัสดิไปภายหน้า เอาเถอะตาจะชูปศรพระขรรค์ สำหรับป้องกันกายกายา จะได้มีฤทธาต่อไป ว่างพลาทางร้ายพระเวทของทรงเดชพระสิทธาอันกล้าหาญ ศรพระขรรค์อันเชี่ยวชาญ สำรวมการเข้าที่พิธิพลัน (บัดนี้ร้ว)

- นางสีดาเห็นลูกยาทรงโคกา ครั้นไม่บอกความจริงเจ้าจะยิงโคกา แม่จะเล่าให้ฟังตั้งแต่หลังมา เดิมนั้นพวกทศกัณฐ์ ไปลักแม่ไปไว้ในลงกา พระบิดายกรั้พล

เข้าโรมรัน ฆ่าทศกัณฐ์สิ้นชีวา จึงได้รับกลับมายังบุรี เมื่อจะเกิดเหตุปีตุเรศของเจ้าไป
 ประพาสา มีปีศาจอสูรยักษากแล้งจำแลงมาเป็นสาวใช้ เผ้าอ่อนนอนไหวให้แม่เขียนรูป
 ทศกัณฐ์ พอบิดาเจ้านั้นกลับมาถึงธานี แม่ก็ลบลรูปอสูรยักษาลกเท่าใดก็ไม่หมดสิ้น
 พระบิดาเจ้าเข้ามาในปราสาทศรี แม่ได้เอารูปอสูรยักษอนไว้ได้แทนบรรทม บิดาเจ้าพบเข้าหา
 ว่าหลงรักทศกัณฐ์ จึงสั่งให้พระลักษมณ์นำแม่ไปประหารเสีย บุญของราชโอรสใน
 ครรภ์เพียงแต่ให้รื้อนรุ่มอารมณ์ไม่ตาย พระลักษมณ์จึงได้ปล่อยมา พระรามเป็นบิดา
 ของเจ้าจงจำไว้เถิดนะลูกนะ

นอกจากนี้ บทพากย์เกริ่นก่อนเริ่มการแสดง ส่วนของนายอำนาจ มณีแสง
 ยังแสดงให้เห็นลักษณะของการสืบทอดรูปแบบ ฉันทลักษณ์ของบทพากย์หนึ่งใหญ่แต่
 อดิตด้วย โดยนายอำนาจ มณีแสง ได้ประพันธ์ขึ้นใหม่ เป็นกาพย์ฉบัง ๑๖ จำนวน ๘
 บท เนื้อหาว่าด้วยคุณค่าและความสำคัญของหนึ่งใหญ่วัดบ้านดอน จุดประสงค์ของการ
 แสดง และ คำอำนวยการ ใช้สำหรับพากย์ในโอกาสพิเศษ (เนื้อหาในบทพากย์กล่าวถึง
 งานฉลอง ๒๐๐ ปีกรุงเทพฯ) หลังจากพากย์สามตระ เบิกหน้าพระเรียบร้อยแล้ว ดังนี้

หนึ่งใหญ่วัดบ้านดอนก่อนมา	เล่นสนุกเฮฮา
กลองปี่พินพาทย์บรรเลง	
บ้านดอนซากใหญ่เล่นเอง	สดชื่นครื้นเครง
ปู่สีรีนเริงฝึกสอน	
เล่นเรื่องรามเกียรติ์แต่ก่อน	เลือกคัดตัดตอน
ที่เด่นเห็นสมควร	
ยุคนี้ที่ชอบเชิญชวน	ศิลป์ไทยทั้งมวล
ฟื้นฟูให้เห็นเป็นไทย	
เราจึงหัดจัดไป	แสดงถึงไหนไหน
ชล จันท์ บางแสน ทีวี	
งานฉลองสองร้อยปี	กรุงเทพฯ ธานี
แสดงให้ชมสนใจ	
ข้าขออำนวยการช่วย	เอกลักษณ์ไทย
จงได้ยืนยงคงนาน	

การสร้างสรรค์รูปแบบและเนื้อหาของบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่ขึ้นใหม่

นอกจากบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอนจะแสดงให้เห็นลักษณะของการสืบทอดรูปแบบและเนื้อหาของบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่แต่อดีตแล้ว ในอีกมุมหนึ่งยังแสดงให้เห็นลักษณะของการสร้างสรรค์รูปแบบและเนื้อหาของบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่ขึ้นใหม่ ซึ่งไม่เคยพบในบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่ที่ใดมาก่อน (เท่าที่มีต้นฉบับหลงเหลืออยู่) ด้วยได้แก่ การแทรกบทร้องแบบละครรำในตอนพระบุตรถูกจับใส่ชื่อคาขอ การแทรกบทเสภาลงม้ออุปการ การแทรกบทเสภาในบทเบิกโรงชุดจับลิงหัวค้ำ และการสร้างสรรค์เนื้อหาพร้อมสมัยในบทพากย์เกริ่นก่อนเริ่มการแสดง โดยผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงเป็นประเด็นๆ ดังนี้

๑) การแทรกบทร้องแบบละครรำในตอนพระบุตรถูกจับใส่ชื่อคาขอ ในบทพากย์-เจรจาตอนกำเนิดสองกุมาร ปล่อยม้ออุปการ พระบุตร-พระลรบกับพระพรต-พระสัตร์ุด จนถึงพระรามเชิญนางสีดากลับเมือง จำนวนของนายเฉลิมมณีแสง

เนื้อความตอนดังกล่าวเป็นตอนที่พระบุตรถูกพระพรตและพระสัตร์ุดจับใส่ชื่อคา เพื่อนำไปเข้าเฝ้าพระราม เนื่องจากได้จับม้ออุปการและจับมัดหนุมาน

ผู้วิจัยพบว่าเนื้อความในตอนดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับเนื้อความในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยอย่างมาก ทำให้สันนิษฐานว่านายเฉลิม มณีแสง อาจคัดลอกเนื้อความจากบทละครเรื่องรามเกียรติ์สำนวนพระราชนิพนธ์นี้มาแทรกไว้ ดังตารางเปรียบเทียบ

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ ๒	บทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอน
(ไอ้) เมื่อนั้น พระมงกุฎกัน แสงเศ็ราหมอง	(ร้องไอ้) เมื่อนั้น พระมงกุฎสุดโคก ให้เศ็ราหมอง
อยู่บนขาหยั่งนั่งยองยอง	อยู่บนขาหยั่งนั่งยองยอง
เขาจำจงลำบากตรากตรำ	เขาจำจงแสนลำบากอยู่ตรากตรำ
แต่ใคากาอุดรพูนทเวช	อยู่กับแม่ไม่เคยหมองต้องทุกข์ยาก
ชลเนตรหลังไหลพิโรธา	ไม่ลำบากเที่ยวเล่นเช้าเย็นค่ำ
อกเอ๋ยไอ้ว่าเวรกรรม	อกเอ๋ยไอ้ว่าเวรกรรม
จึงมาต้องจองจำเวทนา	มาต้องจองจำนาเวทนา
ไอ้สังสารพานี้พระแม่เจ้า	ไอ้สังสารพานี้พระแม่เจ้า
จะเปลี่ยวเปล่าเศ็ราสร้อยละห้อยหา	จะใคเศ็ราละห้อยคอยหา
เวลาเย็นไม่เห็นลูกยา	เมื่อยามเย็นมิได้เห็นลูกกลับมา
จะใคภาครวญคร่ำรำไร	จะใคภาครวญคร่ำรำพัน
นิจจาเอ๋ยเคยอยู่สามคน	นิจจาเอ๋ยเคยอยู่กับสามคน
ตามประสาซากงนในป่าใหญ่	ตามประสาซากงนในป่าใหญ่
ยามกินกินแต่ผลไม้	เมื่อยามกินเราก็กินผลไม้
แม่อยู่อาศัยพระสิทธา	ทั้งแม่ลูกอาศัยพระสิทธา
ไอ้ว่าอนิจจาพระอาจารย์	-
ไม่เห็นหลานปานนี้ละคอยหา	-
ได้สอนสั่งทั้งสองนัดดา	-
มิให้เคืองวิญญูณ์อาทร	-
ยังไม่ทันที่จะแทนพระคุณ	หลานรักยังไม่ได้แทนคุณ
ซึ่งการุญรักรำพร้าสอน	ที่การุณพระพร้าได้ร่ำสอน
ครั้งนี้ชีวิตจะม้วยมรณ	ครั้งนี้ชีวิตคงม้วยมรณ
พระอาจารย์มารดรไม่เห็นใจ	พระอาจารย์มารดรไม่เห็นใจ
เมื่อลูกลามาแม่ก็ได้ห้าม	เมื่อจะมารดาาก็ได้ห้าม
ไม่ฟังความจึงเกิดเหตุใหญ่	มิฟังความจึงเกิดเหตุใหญ่
ถึงลูกม้วยชีวาไม่อาลัย	ครั้งนี้ชีวิตจะบรรลัย
แต่อย่าให้เจ้าลบมรณา	ขอยอย่าให้เจ้าลบมรณา
จะได้อยู่เป็นเพื่อนพระแม่เจ้า	จะได้อยู่เป็นเพื่อนพระแม่เจ้า
แต่พอคลายใคเศ็รากันแสงหา	พอได้คลายใคเศ็รากันแสงหา
ร่ำพาลงทางซบพักตรา	ว่าพาลงทางก็ทรงใคภา
พุ่มพายชลนาใคกาลลัย (โอด)	ประหนึ่งว่าจะจะพินาศตาใจ (บัดนี้โอด)

จะเห็นว่าเนื้อความส่วนใหญ่ของทั้ง ๒ ส่วนนก่อนข้างตรงกัน มีเพียงบางคำที่แตกต่างกันไปบ้างเล็กน้อย นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นความแตกต่างในการเรียกชื่อตัวละคร ซึ่งบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอนเรียกนามพระมงกุฎว่า “พระบุตร” มาตลอดทั้งเรื่อง มีเพียงเนื้อความตอนนี้ตอนเดียวเท่านั้นที่เรียก “พระมงกุฎ” จึงเป็นเหตุให้สันนิษฐานว่าคงมีการคัดลอกเนื้อความจากบทละครเข้ามาแทรกไว้ นั่นเอง ลักษณะดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการสร้างสรรครูปแบบของบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่ขึ้นใหม่ คือการใช้ฉันทลักษณ์กลอนบทละคร และกำหนดเพลงร้อง คือ เพลงไอ้ ขณะที่หากเป็นการพากย์-เจรจาหนังใหญ่แต่อดีตจะกำหนดให้ใช้ทำนองพากย์ไอ้ (โดยมากนิยมแต่งบทด้วยกาพย์ยานี ๑๑) และบรรจุเพลงหน้าพาทย์โอดประกอบการแสดง

ทั้งนี้ ในบทพากย์ชมดง ตอนต้นเรื่องยังปรากฏชื่อเพลงร้อง บ้าหริ่ม สันนิษฐานว่าอาจได้รับอิทธิพลจากละครรำเช่นเดียวกัน ขณะที่หากเป็นการพากย์-เจรจาหนังใหญ่แต่อดีตจะกำหนดให้ใช้ทำนองพากย์ชมดง (มีทั้งบทที่แต่งด้วยกาพย์ยานี ๑๑ และกาพย์ฉับ ๑๖) เท่านั้น ผู้วิจัยจึงพอสรุปได้ว่าบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอนนี้มีลักษณะผสมผสานระหว่างบทสำหรับการแสดงหนังใหญ่และละครรำ ซึ่งต่างจากแบบแผนของบทสำหรับการแสดงหนังใหญ่ที่มีมาแต่อดีต คือ จะใช้เฉพาะคำพากย์ (กาพย์ฉับ ๑๖ และกาพย์ยานี) และคำเจรจา (ร้ายยาว) เท่านั้น

ภาพหนังใหญ่วัดบ้านดอน ตอนพระบุตรถูกจับใส่ขื่อคาคอ

๒) การแทรกบทเสภาฉลองม้าอุปการ ในบทเสภาประกอบการแสดง
สำนวนของนายอำนาจ มณีแสง นอกจากจะพบการแทรกบทร้องแบบละครแล้ว ใน
บทพากย์-เจรจาหนึ่งใหญ่วัดบ้านดอนยังมีการแทรกกลอนเสภาในตอนฉลองม้าอุปการ
ดังนี้

พวกเฝ้าม้าเสนาในให้รับเร่ง	ไปเบิกม้าตัวเก่งขมันขมิ
เป็นม้าของจอมพงศ้องค์จักรี	ม้าพิธีอุปการคู่บ้านเมือง
ฉลองนำทำขวัญให้บรรเจิด	เพื่อให้เกิดมงคลผลฟูเฟื่อง
“พระยาสังข์ขรัสมิ” ศรีประเทือง	ความรุ่งเรืองฤทธิไกรปราบไพร
เครื่องประดับครบครันทำขวัญแล้ว	ก็ผ่องแผ้วศุภรัตน์พิพัฒน์ศรี
จัดขบวนยกพลพลโยธี	พระจักรีพอพระทัยยกไพรพล

(บัดนี้กราว)

การแทรกบทเสภาเพิ่มเติมในตอนดังกล่าว เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่กล่าว
ถึงการทำขวัญม้า “พระยาสังข์ขรัสมิ” ที่จะใช้ในพิธีปล่อยม้าอุปการนั่นเอง รูปแบบ
ดังกล่าวไม่เคยปรากฏในบทพากย์-เจรจาหนึ่งใหญ่สำนวนอื่นๆ เช่นเดียวกัน

๓) การแทรกบทเสภา ในบทเบิกโรงชุดจับลิงหัวค้ำ สำนวนของนายอำนาจ
มณีแสง บทเสภานี้แต่งเพิ่มเติมเพื่อใช้ในการแสดงเบิกโรงชุดจับลิงหัวค้ำ ซึ่งเป็นชุดการ
แสดงที่เป็นที่นิยม ในการดำเนินเรื่องส่วนใหญ่มักใช้การเจรจา (การพูดกันระหว่าง
ตัวละครพระฤาษี ลิงขาว และลิงดำ) โดยไม่มีทำนอง ต่างจาก “การเจรจาหนึ่งใหญ่”
ที่มีทำนองเจรจากำกับ รูปแบบดังกล่าวไม่เคยปรากฏในบทพากย์-เจรจาหนึ่งใหญ่
สำนวนอื่นๆ เช่นเดียวกัน ดังนี้

พฤติกรรมทำชั่วมัวหมองแน่	ต้องยอมแพ้จับขี้ดั่งที่เห็น
สู้กันมาแต่หัวค้ำน้ำตากระเด็น	ก็ต้องเป็นผู้แพ้อย่างแน่นอน
อยากให้พระเจ้าตาฆ่าให้สิ้น	มันดูหมิ่นประจําเรื่องคำสอน
ฝ่ายหลวงตาว่ากล่าวอย่าร้ายรอน	จงผันผ่อนเปลี่ยนแปลงแห่งพฤติกรรม
เลิกทำชั่วมัวหมองครองธรรม	สิ่งชั่วละทำดีมีเขาค้ำ
จะมีสุขสรรเสริญเพลนิประจํา	เลิกกระทำชั่วดีกว่าเอย

ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามีการผสมผสานรูปแบบฉันทลักษณ์ประเภทกลอนเสภาเข้ามาในเนื้อเรื่องเดิม ทั้งการแสดงเบิกโรงและการแสดงจับตอนเรื่องราวเกียรติ ขณะเดียวกันในมิติของการแสดงก็จะมีการขับเสภาประกอบด้วย นับเป็นการสร้างสรรค์รูปแบบการแสดงขึ้นใหม่ ซึ่งไม่เคยพบในการแสดงหนังใหญ่ที่ใดมาก่อน

๔) การสร้างสรรค์เนื้อหาพร้อมสมัย ในบทบาทย์เกริ่นก่อนเริ่มการแสดง ส่วนของนายอำนาจ มณีแสง

นอกจากบทบาทย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอนจะมีการสร้างสรรค์รูปแบบฉันทลักษณ์กลอนบทละคร กลอนเสภา เพิ่มแล้ว ยังปรากฏว่ามีการสร้างสรรค์เนื้อหาสมัยใหม่ในบทบาทย์เกริ่นก่อนเริ่มการแสดงด้วย โดยเนื้อหากล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของหนังใหญ่วัดบ้านดอน จุดประสงค์ของการแสดง และคำอวยพร แม้ว่าจะมีความคล้ายคลึงกับบทบาทย์สามตระ เบิกหน้าพระ ส่วนนเก่า ที่กล่าวถึงจุดประสงค์ของการแสดงหนังใหญ่ คำอวยพร แต่จุดที่แตกต่างกัน คือ คำพากย์สามตระ เบิกหน้าพระจะพูดถึงคุณค่าและความสำคัญของหนังใหญ่ในภาพรวม ขณะที่บทบาทย์เกริ่นก่อนเริ่มการแสดงชุดนี้จะกล่าวถึงหนังใหญ่วัดบ้านดอนโดยเฉพาะ จึงถือว่าเป็นบทบาทย์ที่แสดง “อัตลักษณ์” ของคณะหนังใหญ่อย่างชัดเจน ดังข้อความ

หนังใหญ่วัดบ้านดอนก่อนมา เล่นสนุกเฮฮา
กลองปี่พินพาทยบรรเลง
บ้านดอนซากใหญ่เล่นเอง สดชื่นครื้นเครง
ปู่สีรินเริงฝีกสอน

นอกจากนั้นบทบาทย์เกริ่นก่อนเริ่มการแสดงดังกล่าวยังแสดงเนื้อหาที่ร่วมสมัย โดยกล่าวถึงสถานที่รับงานที่เป็นจังหวัดในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรุงเทพมหานคร เพื่อไม่ให้ทับซ้อนกับพื้นที่ที่มีคณะหนังใหญ่แสดงอยู่ ตลอดจนมีการกล่าวถึงโทรทัศน์ ซึ่งเป็นพื้นที่เผยแพร่ศิลปะการแสดงหนังใหญ่รูปแบบใหม่ด้วย

เราจึงหัดจัดไป
ชล จันทร์ บางแสน ทวี
งานฉลองสองร้อยปี
แสดงให้ชมสนใจ

แสดงถึงไหนไหน
กรุงเทพฯ ธานี

กล่าวโดยสรุป จะเห็นว่านอกจากการสืบทอดรูปแบบและเนื้อหาบทพากย์-เจรจาหนังใหญ่ที่มีมาแต่อดีตแล้ว บทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอนยังมีการสร้างสรรค์ลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากคณะหนังใหญ่อื่นๆ ในลักษณะของ “การคลี่คลายฉันทลักษณ์บทพากย์-เจรจา” ทั้งการแทรกกลอนบทละครที่มีเนื้อความคล้ายคลึงกับรามเกียรติ์บทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การแทรกบทเสภา ๒ ตอน ล้วนสะท้อนรูปแบบการผสมผสานระหว่างศิลปะการแสดง ๒ ประเภท คือหนังใหญ่และละครรำ (เหตุผลที่ผู้วิจัยไม่กำหนดประเภทของละครลงไป เพราะกลอนบทละครที่แทรกเข้ามานั้นเป็นกลอนบทละครใน ขณะที่เมื่อพิจารณาฉันทลักษณ์บทพากย์-เจรจาบางส่วนแล้ว สันนิษฐานว่าน่าจะได้รับอิทธิพลจากกลอนบทละครชาตรีด้วย เนื่องจากมีการใช้คำสั้นๆ ในหนึ่งวรรค อีกทั้งการแสดงละครชาตรีเป็นการแสดงที่ได้รับความนิยมในจังหวัดระยองด้วย) นอกจากนี้ด้านรูปแบบแล้ว ยังปรากฏการสร้างสรรค์ด้านเนื้อหาให้มีความร่วมสมัย แสดงพัฒนาการของบทพากย์-เจรจา หนังใหญ่จากอดีต จนกลายเป็นบทพากย์-เจรจาที่แสดงอัตลักษณ์ของหนังใหญ่คณะนี้ไปในที่สุด

บทสรุป: บทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยองกับร่องรอยของวรรณกรรมมุขปาฐะ

บทพากย์-เจรจาหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นร่องรอยของวรรณกรรมมุขปาฐะก่อนพัฒนาเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ ดังพบว่าจำนวนคำและสัมผัสตามข้อบังคับ ฉันทลักษณ์ของบทพากย์-เจรจาไม่เคร่งครัด และไม่สม่ำเสมอ เช่น บทเจรจาตอนหนึ่งว่า

หนุมานต้องครนอนอยู่กับพื้นดิน เจ็บกายยืนมีนมัวไม่รู้สึกตัว ประหนึ่งว่าตาย
พลสมพระพายพัดมา วายุบุตรได้สติค่อยสมประดี จึงยกกรขึ้นเหนือเกศ รำลึกถึงเดช
พระนารายณ์ ที่เจ็บก็สูญหายเคลื่อนคลายไปทันที (บัดนี้รว)

จะเห็นว่าบทเจรจาดังกล่าวไม่เคร่งครัดสัมผัส และมีจำนวนคำในหนึ่งวรรค
ไม่สม่ำเสมอ ดูกล้ายกับบทสนทนาทั่วไประหว่างตัวละคร ซึ่งคนพากย์-เจรจาสามารถ
ผูกขึ้นสดได้เพื่อสื่อสารกับคนดูในการแสดง

นอกจากนี้ยังพบว่าบทพากย์เมืองที่ปรากฏรวม ๓ ตอน มีเนื้อความหลาย
วรรคซ้ำกัน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “กรอบ” หรือ “สูตร” สำหรับให้คนพากย์-
เจรจาพากย์ต้นสดตามเนื้อความมากกว่า ดังตัวอย่าง

เนื้อความบทพากย์เมือง ตอนที่ ๑

ปางเมื่อพระจักรี	สถิตที่แทนไสยา
พระพลิกพื้นดินขึ้นมา	เสียงกัมปนาทหวาดหวั่นไหว
บัวนพระโอบอุสรองพระพักตร์	แล้วเยื้องย่างเข้าห้องใน
แต่งองค์เสร็จทันใด	จะออกไปทอ้งพระโรงรจนา
เสด็จออกที่บัลลังก์อาสน์	พวกอำมาตย์แน่นใน
มีสุนทรตรีสถามไป	เหตุไฉนไม่เคยมี
ช่างหวาดหวั่นทั่วโลกา	คนมีฤทธาเข้ามาในกรุงศรี
ในอุทยานนี้คงมีเป็นแน่ใจ	จำต้องพลอยมาไปในคราวนี้

เนื้อความบทพากย์เมือง ตอนที่ ๒

เมื่อนั้นองค์พระจักรี	สถิตที่สถาวร
ครั้นรุ่งแสงสว่างอัมพร	พระสีกรพลิกพื้นดินบรรทม
บัวนพระโอบอุสรองพระพักตร์	พระทรงศักดิ์เสร็จตั้งจำนำง
พระจักรีวงศ์	เสด็จออกทอ้งพระโรงชัย
เสนานับแสนแน่นใน	หมอบเฝ้าท้าวไท
คอยฟังพระราชบัญชา	

ทอดพระเนตรเห็นเหตุมีมา
ตรัสถามไปทันที

องค์พระจักรา

เนื้อความบทพากย์เมือง ตอนที่ ๓

ปางเมื่อพระจักรี

สถิตที่แท่นไสยา

ครั้นรุ่งแสงสว่างฟ้า

ตื่นจากนิทรานนแท่นบรรทม

บัวพระโอรสู์สรองพระพัคตร์

พระทรงคักดีขึ้นอารมณ์

เสด็จแล้วพินิจชม

เสด็จออกห้องพระโรงชัย

เสนาับแสนแน่นใน

ก็บังคมไหว้

คอยฟังพระราชบัญชา

ลักษณะของบทพากย์ดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับการเจรจาแบบร้อยยาวที่จะมีการผูกถ้อยคำในแต่ละวรรคไปได้เรื่อยๆ ตามความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ของคนพากย์-เจรจา ที่เรียกว่า “เจรจากระทุ้” และ “เจรจาลอยดอก” ซึ่งแตกต่างจากลักษณะของวรรณกรรมลายลักษณ์ที่จะมีการแต่งสำนวนกลอนให้มีความไพเราะ มีการกำหนดฉันทลักษณ์ชัดเจนตลอดจนเนื้อความในแต่ละวรรคไม่นิยมให้ซ้ำกัน

ในแง่นี้ บทพากย์-เจรจาหนึ่งใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง จึงยังคงหลงเหลือร่องรอยของวรรณกรรมมุขปาฐะให้เห็นอยู่ มีการคลี่คลายจารีตขนบธรรมเนียมต่างๆ ของราชสำนักมาโดยตลอดทั้งทางด้านรูปแบบและเนื้อหา แม้ในปัจจุบันจะกลายเป็นบทวรรณกรรมลายลักษณ์แล้วก็ตาม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ตามการแสดงหนึ่งใหญ่ของชาวบ้านโดยมากก็มักจะให้ความสำคัญกับ “ปาก” และ “หู” มากกว่า “ตา” คือ มุ่งถ่ายทอดเรื่องราวและความสนุกสนานมากกว่าความไพเราะของเสียงและสัมผัส ประกอบกับบทพากย์-เจรจาสำนวนนี้มีลักษณะผสมผสานรูปแบบการแสดงที่หลากหลาย ทั้งบทละคร บทเสภา ภายใต้กรอบใหญ่คือบทพากย์-เจรจาหนึ่งใหญ่ จึงช่วยสะท้อนลักษณะเด่นของวรรณคดีการแสดงของชาวบ้านที่ “ง่าย” และ “งาม” ได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

เฉลียว ราชบุรี. **หนังสือวัดบ้านดอน**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ชีวลีสิทธิ์ บุญยเกียรติ, บรรณธิการ. **หนังสือวัดบ้านดอน**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๔๙.

ผะอบ ไปษะกฤษณะ. **วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่ วัดขนอน จังหวัดราชบุรี**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทยทางโทรทัศน์และวิทยุสำนักงานนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๐.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดระยอง. **หนังสือวัดบ้านดอน**. ระยอง: โรงเรียนระยองวิทยาคม, ๒๕๓๘.

อำนาจ มณีแสง. **หนังสือวัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมืองระยอง**. ใน **อนุสรณ์หลวงพรหมทัตตเวที**. ชมรมชาวระยองในกรุงเทพฯ พิมพ์เป็นบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ นายแพทย์หลวงพรหมทัตตเวที ณ เมรุวัดธาตุทอง วันอาทิตย์ที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๓๓.

อำนาจ มณีแสง. **หนังสือวัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง**. ใน **ประวัติเมืองและวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดระยอง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ระยอง: ปกรณ์พรินต์ติ้งแลนต์, ๒๕๕๒.

อำนาจ มณีแสง. **ประวัติหนังสือ “วัดสระประทุม” (วัดบ้านดอน) ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง**. ใน **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่กิมเหย๋ ชลสวัสดิ์**. ณ เมรุวัดป่าประดู่ ตำบลท่าประดู่ อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง วันเสาร์ที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๓๕.

อำนาจ มณีแสง. **มรดกหนังสือวัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง**. ม.ป.ท., ม.ป.ป. (เอกสารอัดสำเนา).

อิษฎา ภัทรปรีชาวิทย์. **หนังสือ: กรณีศึกษาหนังสือวัดบ้านดอน อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ดนตรีชาติพันธุ์วิทยา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐.

เอนก นาวิกมูล. **หนังสือตะลุง-หนังใหญ่**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, ๒๕๔๖.

ภูมิปัญญา “ผ้าไหมแพรวาผู้ไทบ้านโพน”:

พลวัตและการปรับตัว*

นิตยา วรรณกิติร์**

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษากระบวนการทอผ้าไหมแพรวาของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในชุมชนโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ในฐานะกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน การศึกษาเน้นมิติเรื่องพลวัตและพัฒนาการของภูมิปัญญาด้านการทอผ้า รวมทั้งบทบาทและสถานภาพของชุมชนกับการจัดการธุรกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองของชาวผู้ไทบ้านโพนในปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า ในอดีตกระบวนการทอผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพนมีลักษณะเป็นระบบภูมิปัญญาที่สะสมองค์ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตมากกว่าการผลิตเพื่อประโยชน์ในเชิงธุรกิจ ผ้าไหมแพรวาจึงเปรียบเสมือนมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงจิตวิญญาณของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทมาตั้งแต่บรรพชน ต่อมาเมื่อวัฒนธรรมดังกล่าวถูกนำไปเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจ ส่งผลให้บทบาทของผ้าไหมแพรวาในฐานะภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นบทบาทในฐานะผลิตภัณฑ์ที่สามารถเปลี่ยนคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ชุมชนจึงเกิดการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการพัฒนาและยกระดับกระบวนการทอผ้าให้เป็นธุรกิจในครัวเรือนและรวมตัวกันเป็นธุรกิจชุมชน ส่งผลให้การทอผ้าแบบดั้งเดิมที่เน้นการใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมกลายมาเป็นการทอผ้าในเชิงพาณิชย์

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ผ้าทอผู้ไทบ้านโพน: พลวัตของระบบภูมิปัญญากับการพัฒนาธุรกิจชุมชน” ได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๖

** อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสะท้อนถึงวิธีการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์จากภายนอกชุมชน ด้วยการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนมาผสมผสานและประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต การรวมกลุ่มในการทอผ้าไหมแพรวา ส่งผลให้เกิดองค์กรชุมชนที่ช่วยสร้างความสมานฉันท์ของคนในชุมชนและทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ภารกิจชุมชนด้านการทอผ้านอกจากมีบทบาทต่อความเข้มแข็งของชุมชนแล้ว ยังสามารถพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนด้านต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม นับเป็นพื้นฐานที่ดีในการรองรับการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในด้านอื่น นอกจากนี้การทอผ้ายังเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมลักษณะอื่นที่สัมพันธ์กัน เช่น กลุ่มโอมสเตย์ กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนบ้านโพนเป็นชุมชนที่สามารถนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาพัฒนาและปรับใช้ เพื่อให้เกิดช่องทางเลือกในการประกอบอาชีพอย่างเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยไม่ทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิม การทอผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพนจึงเป็นสิ่งเชื่อมต่อสำนักทางวัฒนธรรมของชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบันและเป็นปัจจัยชี้ความสำเร็จ โดยเฉพาะการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

Wisdom in “Phrae-Wa Silk of Phu Thai, Baan Phon”: Dynamic and Assimilation

*Nittaya Wannakit**

Abstract

This article aims to examine the process of weaving Phrae-Wa silk by Phu Thai ethnic groups, located in Phon community, Khum-muang, Kalasin Province. Such a process has taken on the role as an important economic scheme of the community. The study focuses on two main aspects: the dynamic and expansion of the knowledge of weaving clothes; and the role and status of the community in managing the community to be a self-sufficiency business of the Phu Thai people in Baan Phon. The findings show that the process of Phrae-Wa silk weaving was developed through collective wisdom and experiences, instead of merely being produced for economic profit. The Phrae-Wa silk represents cultural heritage that conveys the essence of the Phu Thai ethnic group since its origins. Such cultural heritage then has been bound to a business system in a transition role of the Phrae-Wa silk as the traditional wisdom of the community. The silk product has become a substitution for a better quality of life in the community. Hence, people have adapted to change and transformed their weaving process from household commerce to a community business. The traditional weaving which served as the people lifestyle and culture accordingly has become commercial weaving.

* Lecturer in Department of Thai and Oriental Language, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University, Thailand.

The transition of the weaving process reveals the community's approach and transformation according to the situation from the external society. From the application of their traditional wisdom, the community has created opportunities for their earning and living. In addition, the group of Phrae-Wa silk weavers has been transformed into a community organization to promote the people's compatibilities and strengths and contribute to the progresses of the people's various capacities, both directly and indirectly. Therefore, this has become a good source to serve other potential development in the community. The weaving helps the community engage in other complementary activities, such as home-stay, garments, mulberry farming for silkworm, etc. The above mentioned demonstrates that the Baan Phon community has been able to retain its traditional wisdom, which was then developed and applied to the community's way of earning a living. This also reflects social change without eliminating the traditional culture. The Phrae-Wa weaving of the Phu Thai ethnic group in Baan Phon manifests the bond of the community's cultural conscience from the past to present. This can be an indication, particularly, to encourage the community's strength and sustainable self-reliance.

บทนำ

ชุมชนบ้านโพน ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงมากแห่งหนึ่งในเรื่องแหล่งกำเนิดของผ้าไหมแพรวา คำว่า“แพรวา” เป็นชื่อผ้าไหมทอมือชนิดหนึ่งของสตรีชาวผู้ไทที่เคยอาศัยอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทย ต่อมาเมื่ออพยพมาตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ก็ได้นำวัฒนธรรมการผลิตและนุ่งห่มผ้าแพรวามาด้วย

ผ้าไหมแพรวาเป็นผ้าที่มีความงดงามและความประณีตในการทอ มีลักษณะเด่นด้านลวดลายของผ้าที่มีกรรมวิธีการสร้างลวดลายด้วยการทอขัดและการทอด้วยการจกเส้นไหมหลากหลายสีเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดสีสันและลวดลายรูปแบบต่างๆ อีกทั้งลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าก็มีความเรียบเนียนเป็นเนื้อเดียวกับพื้นของผืนผ้า^๑ การทอผ้าแพรวาจึงเป็นภูมิปัญญาชั้นสูงจนได้รับการยกย่องว่าเป็น “ราชินีแห่งไหม”^๒ โดยเฉพาะผ้าไหมแพรวาของชุมชนบ้านโพนนับเป็นผ้าไหมลายมัดหมี่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มและโดดเด่นจนกลายเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของจังหวัดกาฬสินธุ์ในปัจจุบัน

ในอดีตผ้าไหมแพรวาในชุมชนบ้านโพนเป็นผ้าที่ชาวผู้ไทผลิตเพื่อใช้สอยในชุมชน ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายเหมือนปัจจุบัน จุดเริ่มต้นความมีชื่อเสียงคือการได้รับการสนับสนุนและก่อตั้งเป็นกลุ่มอาชีพ ภายใต้โครงการศิลปอาชีพพิเศษในสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑^๓ ต่อมาการทอผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพนเกิดการขยายตัวทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ใน พ.ศ. ๒๕๕๖ ได้รับตราสัญลักษณ์สินค้าคุณภาพของกรมส่งเสริมการเกษตรและได้รับคัดเลือกเป็นสินค้า OTOP ระดับ ๕ ดาว จากการดำเนินงานเป็นกลุ่มอาชีพก็ได้จดทะเบียนเป็น

^๑ สุภาวดี ตุ่มเงิน, “การทอผ้าแพรวาที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๘), หน้า ๕-๖.

^๒ ชมพิศ ปิ่นเมือง, “ผ้าไหมแพรวาบ้านโพน ของดีอีสานสู่แบรนด์ดังอิตาลี,” **กรุงเทพธุรกิจ** (๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๔): ๑๐.

^๓ โอกาส มั่นคงและยุทธนา เกียรติดำเนินงาน, “กาฬสินธุ์เทิดพระเกียรติแม่ของแผ่นดิน จัดมหกรรมวิถีตรแพรวาราชนิแห่งไหม,” **เดลินิวส์** (๒๙ ตุลาคม ๒๕๕๕): ๒๖.

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนและมีการสร้างศูนย์วัฒนธรรมผู้ไทผ้าไหมแพรวาบ้านโพนเพื่อเป็นแหล่งจัดแสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแพรวาของชุมชน^๔ ใน พ.ศ. ๒๕๕๒ ผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทก็ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญา (Intangible Cultural Heritage) เพื่อยกย่องภูมิปัญญาของชาวผู้ไทที่แฝงไว้ในงานหัตถกรรมแบบดั้งเดิม^๕ ในปัจจุบันผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพนมีราคาจำหน่ายแตกต่างกันตามต้นทุนการผลิต รวมไปถึงขนาดและลวดลายของผ้า เริ่มต้นตั้งแต่ ๓๐๐ บาทจนถึง ๑๐๐,๐๐๐ บาท ทั้งนี้จะมีนักท่องเที่ยวและลูกค้ามาซื้อผ้าไหมแพรวาทุกวัน ในจำนวนนั้นเป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติที่มาพักบ้านพักแบบโฮมสเตย์ที่ทางชุมชนมีบริการ นอกจากนี้ยังมีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวและผลิตภัณฑ์ของชุมชนผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต ซึ่งคาดว่าจะมีผลต่อการพัฒนาธุรกิจของชุมชนต่อไปในอนาคต

ด้วยลักษณะเด่นและสายธารพัฒนาการของผ้าไหมแพรวาบ้านโพนดังกล่าว บทความนี้จึงต้องการศึกษากระบวนการทอผ้าไหมแพรวาของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในชุมชนโพน ตำบลโพน อำเภอกำแพง จังหวัดกาฬสินธุ์ ในฐานะกิจกรรมทางวัฒนธรรมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน ที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนในชุมชน ก่อนจะแปรเปลี่ยนมาเป็นระบบการผลิตที่สัมพันธ์กับกระแสทุนนิยมภายนอกชุมชน โดยเน้นศึกษาพลวัตและพัฒนาการของภูมิปัญญาด้านการทอผ้า รวมทั้งบทบาทและสถานภาพของชุมชนกับการจัดการธุรกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองในปัจจุบัน

“ผู้ไท”บ้านโพน: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน

ผู้ไท เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่พูดภาษาตระกูลไท-กะได (Tai-Kadai Language Family) แต่เดิมชาวผู้ไทตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณแคว้นสิบสองจุไท ได้แก่ บริเวณลาว

^๔ ชมพิศ บันเมือง, “ผ้าไหมแพรวาบ้านโพน ของดีอีสานสู่แบรนด์ดังอิตาลี,” กรุงเทพฯ ธุรกิจ, หน้า ๑๕.

^๕ สิทธิชัย สมานชาติ, “มรดกทางวัฒนธรรมทางภูมิปัญญา คุณค่าผ้าแพรวา ผืนงามชาวผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์,” วัฒนธรรมไทย ๔๙, ๒ (กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓): ๒๒.

ตอนเหนือ บางส่วนของเวียดนามตอนเหนือ รวมไปถึงทางตอนใต้ของประเทศจีน โดยมีเมืองไลและเมืองแกงเป็นศูนย์กลาง^๖ ผู้ไทในเมืองไลและเมืองแกงอาจจำแนกได้เป็น ๒ กลุ่มวัฒนธรรมคือ ผู้ไทขาวและผู้ไทดำ ผู้ไทขาวคือผู้ไทที่อาศัยอยู่ในกลุ่มเมืองไล เนื่องจากมีผิวขาวและมีวัฒนธรรมการแต่งกายแบบนุ่งขาวห่มขาวในพิธีศพ ส่วนผู้ไทดำอาศัยอยู่บริเวณกลุ่มเมืองแกง ผู้ไทกลุ่มนี้จะมีผิวคล้ำ นิยมแต่งกายด้วยผ้าฝ้ายข้อมครามเข้มและอาศัยแม่น้ำดำเป็นแหล่งหากินจึงเรียกผู้ไทดำ^๗

ด้านการตั้งถิ่นฐานของชาวผู้ไทในชุมชนบ้านโพน จากข้อมูลการสัมภาษณ์ชาวบ้านและหลักฐานเอกสารที่ปรากฏ พบประวัติว่าเมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๔๐๐ บรรพบุรุษของชาวผู้ไทบ้านโพนได้อพยพมาจากอำเภอกุตบาก จังหวัดกาฬสินธุ์ การอพยพครั้งนั้นแบ่งเป็นสามกลุ่มคือ กลุ่มเฒ่าพรมบุตร กลุ่มเฒ่าโพธิ์ และกลุ่มเฒ่าขุน กลุ่มคนทั้งสามได้ตั้งถิ่นฐานครั้งแรกบริเวณบ้านหนองจอก อยู่ห่างจากที่ตั้งบ้านโพนปัจจุบันไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๒ กิโลเมตร ต่อมาสถานที่ตั้งบ้านเรือนคับแคบเพราะมีประชากรเพิ่มขึ้น จึงมีผู้คนบางกลุ่มย้ายมาสร้างบ้านเรือนอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านหนองจอกในปัจจุบัน เนื่องจากมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์กว่าที่อยู่เดิม เรียกพื้นที่แห่งใหม่ว่า “โพนโไท” ตามสภาพภูมิประเทศและกลายสถานะมาเป็น “บ้านโพน” จนถึงปัจจุบัน^๘

ผ้าไหมแพรวา: ภูมิปัญญาชุมชน

ผ้าแพรวาของชาวผู้ไทถักทอขึ้นเพื่อใช้เป็นผ้าสไบหรือผ้าคลุมไหล่ทับชุดพื้นเมือง คำว่า“แพรว”หรือ “ผ้าแพรว” เป็นชื่อเรียกผ้าที่มีลักษณะเป็นผืนของชาวไทอีสานหรือไทลาวทั่วไป ส่วนคำว่า “วา” มีความหมายถึงขนาดความยาวของผ้าที่มีความยาว ๑ วา หรือประมาณ ๒ เมตร ทั้งนี้เพราะผ้าแพรวาเป็นผ้าทอที่ชาวผู้ไทใช้สำหรับ

^๖ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, **ภูไท** (กรุงเทพมหานคร: อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑.

^๗ สุวิทย์ ธีรศาสด์และณรงค์ อุบุญญ์, “ประวัติศาสตร์หมู่บ้านผู้ไทย กรณีศึกษาบ้านหนองโไฮใหญ่ ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร,” **มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์** ๑๓, ๑ (พฤษภาคม-ตุลาคม ๒๕๓๘): ๗๐.

^๘ สัมภาษณ์ สึก ศรีบ้านโพน, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๕. และสุภาวดี ตุ่มเงิน, “การทอผ้าแพรวาที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์,” หน้า ๗๓-๗๔.

การเบี่ยงสไบทับผ้าเสื่อสีพื้น จึงนิยมทอให้มีความยาวประมาณ ๑ วาของผู้ใช้^๔ ผ้าแพรวาของชาวผู้ไทนิยมพื้นเป็นสีแดง ใช้สำหรับห่มเฉียงไหล่ คลุมไหล่ หรือใช้เป็นสไบในงานมงคลหรืองานบุญประเพณี นิยมใช้คู่กับผ้า “แพรวมน” ซึ่งมีขนาดเล็กกว่า ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีชายครุยทั้ง ๒ ด้าน ใช้สำหรับคลุมศีรษะหรือเป็นผ้าเช็ดหน้า^๕

หากวิเคราะห์ภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในชุมชนโพนที่สะท้อนผ่านวัฒนธรรมการทอผ้าไหมแพรวา อาจจำแนกได้ ๒ ลักษณะ คือภูมิปัญญาที่ปรากฏในกรรมวิธีการทอและภูมิปัญญาที่ปรากฏในลายผ้า

ภูมิปัญญาที่ปรากฏในกรรมวิธีการทอ แม้การทอผ้าแพรวาจะเป็นลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไททั้งหมด แต่ผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทในชุมชนบ้านโพนกลับมีลักษณะและลวดลายที่แตกต่างไปจากผ้าแพรวาของผู้ไทในพื้นที่อื่น โดยผ้าไหมแพรวาของผู้ไทในชุมชนอื่นจะมีลวดลายที่เกิดจากการทอเส้นไหมเพียงสีเดียวในแต่ละลายไปตลอดทั้งแถวและตลอดทั้งผืน แต่ผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพนจะมีการประดิษฐ์ลวดลายบนผืนผ้าด้วยการขีดและการจก โดยจะใช้เส้นไหมที่มีสีสันท่างต่างกันสอดสลับจนเกิดเป็นลวดลายตามต้องการ ดังนั้นผ้าแพรวาที่บ้านโพนจึงเป็นผ้าแพรวาที่มีสีสันทและลวดลายหลากหลายแพรวพราว นอกจากนี้เส้นไหมที่นำมาทอจะเลือกเฉพาะเส้นไหมน้อยซึ่งเป็นไหมเส้นเล็กและละเอียด ทำให้ลวดลายที่ปรากฏอยู่ในผืนผ้ามีความเรียบเนียนเป็นเนื้อเดียวกับพื้นของผืนผ้า ผ้าไหมแพรวาจึงมีเนื้อนุ่มบางเบา และละเอียดอ่อนกว่าผ้าไหมธรรมดาทั่วไป

ลักษณะสำคัญของผ้าไหมแพรวาผู้ไทบ้านโพนที่แตกต่างจากผ้าทอของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นคือการใช้สีพื้นเป็นสีโทนแดง โดยในอดีตจะใช้ครั้งเป็นวัสดุข้อมสี ผ้าแพรวาแบบดั้งเดิมจะใช้เส้นไหมในการตกแต่งลวดลายด้วยเส้นพุ่งพิเศษ และใช้เส้นฝ้ายทอเป็นพื้นหลักทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง โดยช่างทอจะใช้นิ้วก้อยเป็นอุปกรณ์

^๔ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ นันทิยา จันทร์อ่อน และสุดใจ ศรีบ้านโพน, รายงานการวิจัยเรื่องรูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าทอที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๕), หน้า ๕๑.

^๕ ชุมศักดิ์ หรั่งฉายา, “ผ้าแพรวา,” *วัฒนธรรมไทย* ๔๗, ๔ (มีนาคม ๒๕๕๑): ๔๖.

ในการสอดเส้นด้ายพุ่งพิเศษ ซึ่งในเส้นพุ่งหนึ่งแถวข้างทอจะต้องใช้นิ้วก้อยออกแรงร่วมร้อยครั้งในการเสริมเส้นพุ่ง ลักษณะโดดเด่นอีกประการหนึ่งของผ้าทอของชาวผู้ไทบ้านโพนคือผ้าไหมมัดหมี่ ซึ่งจะใช้สีดำเป็นพื้นหลักและใช้สีส่วนลวดลายมัดหมี่ด้วยสีแดง เหลือง เขียว และขาว ทำให้สีสันโดยรวมของผ้ามัดหมี่ดูมืดทึบเป็นความงดงามตามแบบเฉพาะตัว ทั้งนี้การทอผ้าด้วยเทคนิคมัดหมี่ของชาวผู้ไทบ้านโพนจะใช้เทคนิคการมัดโอบลำหมี่เพื่อย้อมสีลวดลายมัดหมี่เฉพาะสีพื้นหลัก ส่วนสีตกแต่งส่วนย่อยของลวดลายประกอบจะใช้กึ่งไม้ทูปปลายทำเป็นพู่กันเพื่อแต้มสี นับเป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทในการทอผ้ามัดหมี่^{๑๑}

คุณสมบัติของผ้าไหมแพรวาบ้านโพนดังกล่าวมาทั้งหมดได้แสดงถึงกรรมวิธีการทอผ้าที่ต้องใช้ความชำนาญและการสั่งสมประสบการณ์มาอย่างยาวนาน อีกทั้งยังต้องใช้เวลาในการทอค่อนข้างมาก^{๑๒} ในปัจจุบันกรรมวิธีการทอผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพนยังใช้วิธีการทอแบบดั้งเดิมที่ได้รับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ แม้จะมีการปรับเทคนิควิธีการทอไปบ้างแต่ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

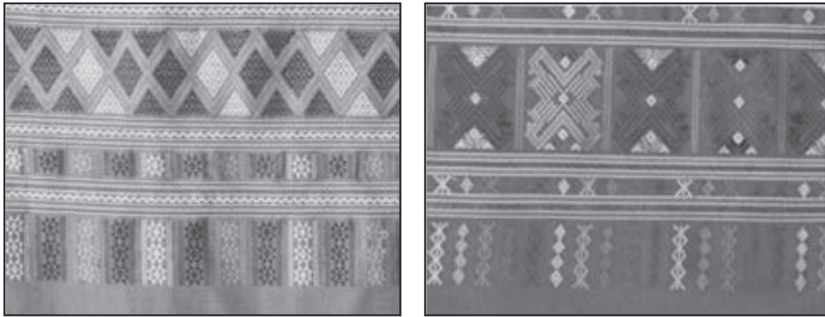
ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของผ้าไหมแพรวาบ้านโพนคือลวดลายที่ปรากฏอยู่ในผืนผ้าแต่ละผืนยังคงเป็นลวดลายตามแบบแผนของชาวผู้ไทที่เป็นประเพณีนิยมดั้งเดิมซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ส่งผลให้ผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพนมีลวดลายเฉพาะตัวและแสดงถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านที่แฝงไปด้วยคติความเชื่อ ยกตัวอย่างเช่น ความเชื่อเกี่ยวกับลายดอกดาว เป็นการจินตนาการลวดลายจากดวงดาวที่อยู่บนท้องฟ้า ชาวบ้านโพนเชื่อว่าลายดอกดาวบนผืนผ้าแพรวามีความหมายถึงแสงแห่งความโชคดี ความมั่งคั่งสมบูรณ์ และความมีอำนาจ อีกทั้งยังหมายถึงแสงสว่างส่องนำทางไปสู่การเฉลิมฉลองและความมีโชคลาภ^{๑๓}

^{๑๑} สิทธิชัย สมานชาติ, “ผ้าทอชาติพันธุ์ผู้ไทย/ภูไท: การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและการต่อยอดภูมิปัญญา,” เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติเรื่อง ผ้าทอในวิถีชีวิตไทย-ไท สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและภาควิชาวัฒนธรรม ๒๕๕๖. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

^{๑๒} สุภาวดี ตุ่มเงิน, “การทอผ้าแพรวาที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์,” หน้า ๖.

^{๑๓} สัมภาษณ์ คำสอน สระทอง, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ลักษณะลวดลายของผ้าไหมแพรวาตามโครงสร้างหลักของพื้นผ้า เรียกว่า ลายเล็กหรือลายคั่น ลายเชิงผ้า และลายใหญ่ ในแต่ละกลุ่มลายยังมีลายละเอียดของลวดลายที่ได้มีการประดิษฐ์ขึ้นมาอย่างหลากหลาย ในงานศึกษาของสุภาวดี ตุ่มเงิน^{๑๔} พบว่าลวดลายของผ้าไหมแพรวาบ้านโพนทั้งหมดสามารถแบ่งได้เป็น ๔ กลุ่มตามลักษณะรูปแบบทางศิลปกรรม กลุ่มแรกเป็นลวดลายที่ได้รับแนวคิดมาจากศาสนสถาน กลุ่มที่สองเป็นลายผ้าที่ได้แนวคิดมาจากรูปสัตว์ กลุ่มที่สามคือลายที่ได้แนวคิดมาจากพันธุ์ไม้ และกลุ่มสุดท้ายเป็นลายที่ได้แนวคิดมาจากสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน โดยความสำคัญของลวดลายทั้งหมดล้วนเป็นร่องรอยของการสืบทอดวัฒนธรรมจากอดีตมาสู่ปัจจุบัน

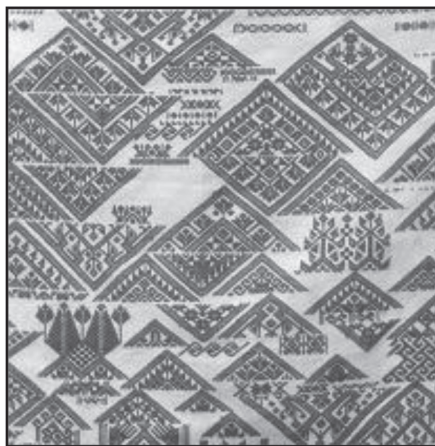
ภาพที่ ๑ ตัวอย่างลายผ้าไหมแพรวาของผู้ไทบ้านโพน: ลายดอกดาวจุ่ม (ซ้าย) และลายชานาค (ขวา)

นอกจากนี้ความหมายของลวดลายที่ปรากฏบนผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทส่วนใหญ่ยังเกี่ยวข้องกับความเจริญงอกงาม ความอุดมสมบูรณ์ ความศักดิ์สิทธิ์ ความร่ำรวยมั่งคั่ง และการมีชีวิตที่ยืนยาว ซึ่งทั้งหมดเชื่อมโยงถึงความเป็นสิริมงคลของผ้าไหมแพรวา โดยเหตุดังกล่าวการนำผ้าแพรวาไปใช้เป็นเครื่องแต่งกายในลักษณะของผ้าสไบห่มคลุมไหล่ จึงใช้แต่งเฉพาะงานที่เป็นมงคลเท่านั้น เช่นงานเทศกาลหรือประเพณีสำคัญ ไม่มีการใช้ในงานอัปมงคลเช่นงานศพโดยเด็ดขาด ซึ่งชาวบ้านโพน

^{๑๔} สุภาวดี ตุ่มเงิน, “การทอผ้าแพรวที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์,” หน้า ๑๑๑-๑๒๓.

ได้ถือปฏิบัติในคดีดังกล่าวมาอย่างเคร่งครัดจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้การใช้ผ้าแพรวาในการห่มคลุมจะใช้ห่มคลุมเฉียงพาดบนไหล่ในลักษณะของผ้าสไบทับบนเสื้อเท่านั้น จะไม่มีการนำผ้าแพรวามาตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่มในลักษณะของผ้านุ่ง เพราะถือว่าเป็นการไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง^{๑๔}

การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทอผ้าของชาวผู้ไทยังปรากฏในรูปแบบของ “ผ้าแซว” หมายถึงผ้าที่รวบรวมลายตัวอย่างเพื่อใช้เป็นแม่แบบในการประดิษฐ์ลายผ้าของแต่ละครอบครัว ผ้าแซวจะมีขนาดประมาณ ๓๐ x ๓๐ เซนติเมตรและมีการทอวดลายไว้เต็มทั้งผืนผ้า โดยสตรีชาวผู้ไทผู้เป็นบรรพบุรุษของตระกูลจะประดิษฐ์ลวดลายรวมไว้ในผ้าแซว แล้วมอบเป็นมรดกแก่สตรีที่เป็นลูกหลานเพื่อใช้เป็นแม่แบบในการทอผ้า หากผู้ใดมีความสามารถในการออกแบบลวดลายเพิ่มก็จะประดิษฐ์ลายใหม่ต่อจากลายเดิม

ภาพที่ ๒ ตัวอย่างลายผ้าแซวของชาวผู้ไท

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๔-๒๕๐.

พัฒนาการของผ้าไหมแพรวาของผู้ไทบ้านโพน

การสร้างสรรคและสังสมภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีพัฒนาการมายาวนาน ผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพนก็เฉกเช่นเดียวกัน สามารถสรุปให้เห็นพัฒนาการ จำแนกเป็นยุคอดีตและปัจจุบันได้ดังนี้

ยุคอดีต:

การทอผ้าในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของชุมชน การทอผ้าของชาวผู้ไทในอดีตนับเป็นระบบภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งสะสมองค์ความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตมากกว่าการผลิตเพื่อประโยชน์ในเชิงธุรกิจ การทอผ้าแบบดั้งเดิมจึงเป็นการทอที่เน้นการใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิต โดยปกติจะทอเพื่อให้พอเพียงใช้สอยในครอบครัว ซึ่งไม่ได้หมายความว่าทุกหลังคาเรือนจะมีผ้าไหมแพรวาไว้ครอบครอง ประมาณ ๔-๕ หลังคาเรือนจะมีผ้าแพรวาหนึ่งผืน เมื่องานพิธีค่อขมายืมกันใช้ เพราะไม่มีความจำเป็นจะต้องทอไว้มาก เนื่องด้วยเป็นผ้าทอที่ทอสำหรับใช้ในพิธีการสำคัญเท่านั้น เช่น การแต่งงานการสู่ขวัญ ฯลฯ

ในส่วนของการทอเพื่อเผื่อแผ่แบ่งปัน ในอดีตผู้หญิงที่แต่งงานแล้วจะต้องทอผ้าแพรวาเตรียมไว้เพื่อมอบแก่หมอตาย่ที่มาทำคลอดให้ตน รวมไปถึงการทอผ้าไหมเนื้อเรียบเพื่อนำไปถวายพระ สำหรับใช้ในงานบุญต่าง ๆ ตามคติพุทธศาสนา เช่น การทอผ้าเป็นปลอกหมอนอุทิศถวายในงานบุญจลิน การทอผ้าพับทบเพื่อถวายพระภิกษุในงานบุญประจำปี หรือการทอผ้าในรูปแบบของธง ผ้ามาน หรือฉาก เพื่อนำไปตกแต่งสถานที่ภายในบริเวณวัดเมื่อยามมีงานเทศกาลต่างๆ เป็นต้น การมีโอกาสูทิศถวายผ้าไหมแพรวาที่เป็นผลงานของตนเชื่อว่าเป็นหนทางหนึ่งในการจรรโลงพุทธศาสนา ซึ่งจะได้รับอานิสงส์ผลบุญไม่น้อยไปกว่าการที่ลูกชายอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา^{๑๖}

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๖.

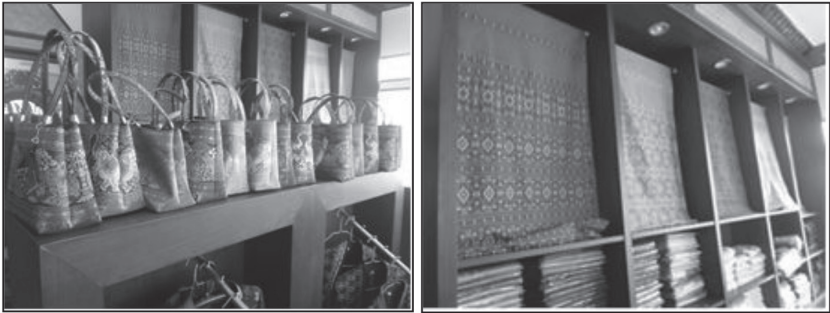
จากการศึกษาขั้นตอนกรรมวิธีการทอผ้าไหมแพรวา รวมไปถึงประเพณี การสร้างสรรค์และสืบทอดลายผ้าของแต่ละสายตระกูล พบว่ามีขั้นตอนของการ ปลุกฝังข้อแนะนำที่ควรปฏิบัติ ในลักษณะของคติความเชื่อที่ปฏิบัติสืบต่อกัน มาจากบรรพชน อาทิ การห้ามทอผ้าในวันพระ การไม่ปฏิบัติกิจใดๆ ที่ลบหลู่ที่ทอผ้า ความพิถีพิถันในการเลือกใช้ผ้าไหมแพรวาในพิธีกรรมทางศาสนา รวมไปถึงความเชื่อ เรื่องลวดลายบนผืนผ้าที่เกี่ยวข้องกับความมีโชคลาภวาสนา ย้ำให้เห็นว่าผ้าไหม แพรวาเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นสิริมงคล สามารถเสริมสร้างสิ่งดีๆ แก่ผู้เป็นเจ้าของ ได้ ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าในจิตสำนึกของชาวผู้ไท ผ้าแพรวาไม่ได้เป็นเพียง ผืนผ้าชนิดหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นภูมิปัญญาที่แฝงไว้ด้วยคุณค่าทางความคิดและ จิตวิญญาณของบรรพชนที่หลอมรวมอยู่ในผืนผ้าแพรวาทุกผืน รูปแบบวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพน จึงสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรม พื้นบ้านดั้งเดิมอันมีเอกลักษณ์องค์รวม แสดงออกถึงการพึ่งพาอาศัยหรือการเกี่ยว กันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ นับเป็นเอกลักษณ์ สำคัญประการหนึ่งของการพึ่งตนเองของชาวบ้าน ซึ่งมีคนภายนอกไปเกี่ยวข้องน้อย^{๑๑}

ยุคปัจจุบัน: การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการทอดั้งเดิมมาเป็นธุรกิจชุมชน จุดเริ่มต้น

ความมีชื่อเสียงของผ้าไหมแพรวาบ้านโพน คือใน พ.ศ. ๒๕๒๐ พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จเยือนพสกนิกรที่ชุมชนบ้านโพน ตำบลโพน อำเภอกำแพง จังหวัดกาฬสินธุ์ ครั้งนั้นมีสตรีชาวผู้ไทบ้านโพนแต่งกายชุดพื้นเมืองผู้ไทเข้าเฝ้ารับเสด็จ เมื่อสมเด็จพระ นางเจ้าบรมราชินีนาถทอดพระเนตรก็ทรงสนพระทัยในความประณีตงดงามของ ผ้าไหมแพรวา พระองค์ทรงเห็นว่าผ้าแพรวาเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่าจึงมีพระราช เสาวนีย์ให้ราชเลขาฯ นำเส้นไหมมามอบแก่ชาวบ้านเพื่อทอดถวาย ต่อมาในเดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๑ ชาวบ้านโพนจึงได้นำผ้าไหมแพรวาไปทูลเกล้าฯถวาย ณ พระราชวัง ไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พระบาทสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

^{๑๑} เสรี พงศ์พิศ, “วัฒนธรรมพื้นบ้าน: รากฐานการพัฒนา,” ใน *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*, เสรี พงศ์พิศ, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: ภูมิปัญญา, ๒๕๓๖), หน้า ๔๐-๔๒.

ทรงนำไปตัดฉลองพระองค์ที่มีความงดงามมาก อีกทั้งรับสั่งให้ทางราชการจัดตั้งกลุ่มอาชีพสตรีทอผ้าไหมแพรวาบ้านโพนขึ้น^{๑๔} จากนั้นใน พ.ศ. ๒๕๒๒ การทอผ้าไหมแพรวาของชุมชนบ้านโพนก็ได้รับการสนับสนุนและก่อตั้งเป็นกลุ่มที่ชัดเจน เรียกชื่อว่า “กลุ่มอาชีพสตรีทอผ้าไหมแพรวาบ้านโพน” ดำเนินงานในรูปแบบของกลุ่มอาชีพ ภายใต้โครงการศิลปาชีพพิเศษในสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เริ่มต้นกลุ่มฯ มีสมาชิก ๖๐ คน ก่อนจะมีสมาชิกเพิ่มขึ้นตามลำดับ ปัจจุบันกลุ่มอาชีพสตรีทอผ้าไหมแพรวาบ้านโพนมีสมาชิกเพิ่มขึ้นถึงเกือบ ๖๐๐ คน ทุกครัวเรือนที่เป็นสมาชิกจะมีกี่ทอผ้าแบบธรรมชาติที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับก๊ี้กระตุก^{๑๕}

ภาพที่ ๓ ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแพรวาที่วางจำหน่ายในชุมชนโพน

การก่อตั้งกลุ่มผ้าไหมแพรวาบ้านโพนนับเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมที่สุดของการทอผ้าเพื่อจำหน่ายเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนบ้านโพน นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทอผ้าและการส่งเสริมสนับสนุนในรูปแบบต่างๆ ได้แก่การพัฒนาารูปแบบและขนาดของผ้าทอ จากเดิมการทอผ้าแพรวาของชาวผู้ไทคือการทอผ้าขนาดยาว ๑ วา กว้างครึ่งวา ก็เปลี่ยนมาทอผ้า ๒ ลักษณะตามความต้องการของตลาด รูปแบบแรกคือผ้าสไบหรือผ้าคลุมไหล่ ทอหน้ากว้างไม่น้อยกว่า ๒๗-๓๕ เซนติเมตร ยาวไม่น้อยกว่า ๒ เมตร หรือขนาดกว้างยาวตามความต้องการของตลาด มีลวดลาย

^{๑๔} โอกาส มั่นคงและยุทธนา เกียรติดำเนินงาน, “กาฬสินธุ์เกิดพระเกียรติแม่ของแผ่นดิน จัตุรกรรมวิจิตรแพรวาราชินีแห่งใหม่,” หน้า ๒๖.

^{๑๕} ณัฐพงษ์ ประชากุล, “ผ้าไหมแพรวาบ้านโพน โอท็อป ๕ ดาวระดับประเทศ,” สยามรัฐ (๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๐): ๑๖.

ตลอดทั้งผืนและมีชายครุยทั้ง ๒ ด้าน รูปแบบที่สองคือ ผ้าผืนหรือผ้าชิ้น ทอหน้ากว้าง ไม่น้อยกว่า ๖๒-๙๐ เซนติเมตร ยาวไม่น้อยกว่า ๕ เมตร ซึ่งเป็นขนาดสำหรับนำไป ตัดเย็บเป็นชุดของสตรีได้ ๑ ชุด หรือขนาดกว้างยาวตามความต้องการของตลาด มีลวดลายตลอดทั้งผืน หรือมีลวดลายส่วนหนึ่งและผ้าสีพื้นส่วนหนึ่ง ใช้สำหรับ ตัดเย็บชุดสวมใส่ หรือแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่นตามลักษณะการใช้งาน^{๒๐}

การพัฒนาสีและลวดลายของผ้าไหมแพรวา จากเดิมผ้าแพรวาจะมีสีพื้น เฉพาะสีโทนแดง ก็มีการประยุกต์ให้มีสีพื้นที่หลากหลาย เช่น สีเขียว สีฟ้า สีชมพู และ สีน้ำตาล โดยยังคงเลือกสีจกประกอบ ๔-๕ สีคล้ายของเดิม ได้แก่ สีส้ม สีน้ำเงิน สีชมพู สีเขียว สีเหลือง สีขาว สีม่วง สีน้ำเงิน/คราม เป็นต้น ผ้าแพรวาชนิดนี้ เรียกว่า “ผ้าแพรวาจสี” ผ้าแพรวาอีกประเภทหนึ่งที่ประยุกต์จากการทอผ้าแบบดั้งเดิม คือ “ผ้าแพรวลวง” ผ้าชนิดนี้จะลดจำนวนสีเส้นเส้นพุ่งพิเศษ แต่ตกแต่งลวดลายด้วย สีเดียวตลอดหน้าผ้า ทำให้ผ้ามีสีพื้นเรียบง่าย นิยมนำมาตัดเย็บเป็นชุดสำหรับสตรี และบุรุษ ผ้าชนิดนี้ยังง่ายต่อการทอเนื่องจากใช้การขัดแทนการจก นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาและออกแบบลายผ้าไหมแพรวาให้ทันสมัย ลวดลายส่วนหนึ่งยังคงเป็น ผ้าแพรวายกดอกแบบดั้งเดิม อันเป็นเอกลักษณ์ของผ้าไหมแพรวาผู้ไทบ้านโพน ส่วนหนึ่งมีการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบและลวดลายสีเส้นใหม่ให้เกิดลายจุดที่จกด้วย ไหมสีขาว อันเป็นสิ่งที่แสดงทักษะและความสามารถชั้นสูงในการทอผ้าของชาวผู้ไท รวมไปถึงการพัฒนาใส่ลายสัตว์ อาทิ โดโนเสาร์ ช้าง นาค ลงไปในผ้าแพรวาและการใช้วัสดุที่มีลักษณะพิเศษเช่นดินเงิน ดินทองแทรกเข้าไปในลายผ้า ทำให้ผ้าไหมแพรวามีมูลค่าสูงขึ้น^{๒๑}

การเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนอีกประการหนึ่งของผ้าไหมแพรวาบ้านโพน คือ การคิดค้นลายผ้าเพื่อการประกวด เรียกว่า “ลายประกวด” ผ้าชนิดนี้จะเป็นผ้าเกาะ พิเศษ คือมีความพิเศษทั้งในด้านลายผ้าที่วิจิตรบรรจง เนื่องจากมีความพยายาม สร้างสรรค์สีผ้าและลวดลายให้พิสดารกว่าปกติ อีกทั้งยังมีความพิเศษด้านกลวิธีการ

^{๒๐} สัมภาษณ์ คำสอน สระทอง, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๕. และ สิทธิชัย สมานชาติ, “ผ้าทอ ชาติพันธุ์ผู้ไท/ภูไท: การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและการต่อยอดภูมิปัญญา,” หน้า ๑๕-๑๖.

^{๒๑} สัมภาษณ์ คำสอน สระทอง, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ทอที่มีความประณีตบรรจงเกินกว่าธรรมดา ด้วยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือการส่งผ้าไหมแพรวาประกวดชิงรางวัลผ้าไหมระดับภาคอีสาน ที่พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร จากนั้นเป็นต้นมาลายผ้าประกวดก็กลายเป็นรูปลักษณะของผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพนอีกชนิดหนึ่ง แม้จะมีราคาสูงแต่ก็เป็นที่ต้องการของผู้คนทั่วไป ภายหลังจากจึงมีการทอเพื่อจำหน่ายมากขึ้น^{๒๒}

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการทอผ้าแพรวาของบ้านโพนคือแม่คำสอน สระทอง ช่างทอผ้าชาวผู้ไท ซึ่งเป็นผู้นำแม่บ้านชาวผู้ไทพร้อมผ้าแพรวขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ ฝีมือการทอผ้าของแม่คำสอนได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง จนได้รับรางวัลต่างๆ มากมาย รวมทั้งการได้รับยกย่องจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ให้เป็นครูภูมิปัญญาไทย ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ถ่ายทอดความรู้ด้านการทอผ้าให้ผู้สนใจทั่วไป

ภาพที่ ๔ นางคำสอน สระทอง ปราชญ์ชาวบ้านและช่างทอผ้าชาวผู้ไท

แม่คำสอนเล่าให้ฟังว่าได้รับการถ่ายทอดเทคนิคความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าแบบ “ครูพักลักจำ” จนกระทั่งมีความเชี่ยวชาญ เบื้องต้นได้ฝึกหัดการทอผ้าจากมารดาของ

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน

สามีจนสามารถยึดเป็นอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวมาจนถึงปัจจุบัน การพัฒนาผ้าแพรวาของแม่คำสอนคือการนำการยกตะกอนแนวตั้งมาประยุกต์ใช้กับวิธีการทอผ้า ทำให้ช่างทอสามารถทอแทรกเส้นพุ่งพิเศษโดยไม่ต้องเสียเวลานับเส้นยืนที่ละเส้นเหมือนในอดีต ส่งผลให้ช่างทอผ้าแพรวาสามารถทอได้รวดเร็วขึ้น รวมไปถึงการพัฒนาลวดลายของผ้าแพรวา ทั้งแบบดั้งเดิมและสมัยนิยมมากมาย^{๒๓}

ความมีคุณภาพและความมีชื่อเสียงของผ้าไหมแพรวาบ้านโพน ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ได้รับรางวัลยกย่องจากหน่วยงานต่างๆ มากมาย ในเวลาต่อมาการทอผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพนเกิดการขยายตัวทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ จากเดิมที่มีการผลิตผ้าไหมแพรวาเฉพาะที่บ้านโพนและหมู่บ้านใกล้เคียงในเขตตำบลโพน ก็ได้ขยายไปสู่อำเภออื่นๆ ในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพนมีราคาจำหน่ายแตกต่างกันตามต้นทุนการผลิต รวมไปถึงขนาดและลวดลายของผ้า ถ้าเป็นผ้าไหมมัดหมี่สำหรับใช้เป็นผ้าถูกราคาขายเมตรละ ๗๕๐ บาท ผ้าไหมหางกระรอก ราคาขึ้นละ ๒,๐๐๐-๒,๕๐๐ บาท ผ้าไหมโสร่ง ขึ้นละ ๑,๕๐๐-๒,๐๐๐ บาท ผ้าไหมพื้นเรียบเมตรละ ๕๐๐ บาท ส่วนมากจุดเด่นของผ้าไหมแพรวาคือผ้าไหมเพื่อตัดชุด สนนราคาผ้าไหม ๒ สีคือ ๑,๕๐๐ บาท ผ้าไหมหลายสี ๒,๕๐๐ บาท ผ้าไหมลายพิเศษราคา ๕,๐๐๐-๖,๐๐๐ บาท ส่วนผ้าไหมส่งเข้าประกวด ๑๐ ลาย ราคาขึ้นละ ๑๕,๐๐๐-๔๐,๐๐๐ บาท ผ้าไหมแพรวาบางลายต้องใช้เวลาในการทอประมาณ ๕-๖ เดือน ทำให้มีราคาสูงประมาณ ๕๐,๐๐๐-๑๐๐,๐๐๐ บาท^{๒๔}

บทบาทของผ้าทอกับการพัฒนาธุรกิจชุมชนในยุคปัจจุบัน

ในอดีตการทอผ้าไหมแพรวานับเป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมชุมชน ที่มีบทบาทเน้นหนักไปที่การเป็นแหล่งสะสมองค์ความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ต่อมาเมื่อวัฒนธรรมดังกล่าวได้ผูกโยงกับระบบเศรษฐกิจของชุมชน ส่งผลให้บทบาทของผ้าทอในฐานะวัฒนธรรมชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเริ่มเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นการทอผ้าเพื่อจำหน่ายเป็นผลิตภัณฑ์ ลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดการปรับ

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน

ภูมิปัญญาดั้งเดิมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปโดยสำนักแห่งความภาคภูมิใจ
ยังอยู่ ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นความสำคัญหลายลักษณะได้แก่

การรวมกลุ่มในการทอผ้าภายใต้ชื่อกลุ่มอาชีพสตรีทอผ้าไหมแพรวา ทำให้เกิด
องค์กรชุมชนที่ช่วยสร้างความสมานฉันท์ของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความยั่งยืน
และเข้มแข็ง สมาชิกในกลุ่มต่างเล็งเห็นประโยชน์ร่วมกัน ก่อให้เกิดการจัดสรร
ผลประโยชน์ที่เหมาะสมเป็นธรรม รวมทั้งทำให้มีหลักประกันด้านการตลาด เนื่องจาก
กลุ่มฯ มีการวางแผนด้านการผลิตและการจำหน่าย การจัดบัญชี และการพัฒนาตลาด
ผ้าไหมให้ใหม่เสมอ ส่งผลให้ปัจจุบันราคาผ้าไหมแพรวามีราคาสูง โดยสูงสุดราคาถึง
ผืนละหนึ่งแสนบาท ปัจจัยเหล่านี้ทำให้กลุ่มฯ มีรายได้รวมหนึ่งร้อยล้านบาทต่อปี
นอกจากนี้ในกระแสสังคมปัจจุบัน เมื่อนโยบายของภาครัฐพยายามผลักดันให้ท้องถิ่น
เกิดความเข้มแข็งในการปกครองตนเอง ผนวกกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านผ้าไหม
แพรวาที่โดดเด่นของชาวผู้ไทในชุมชนบ้านโนน ชุมชนบ้านโนนจึงได้รับคัดเลือกเป็น
หมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยวเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑ ความมีชื่อเสียงและความเข้มแข็ง
ของชุมชนชาวผู้ไทบ้านโนนทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ ตลอดจนกลุ่ม
หรือองค์กรต่างๆ เดินทางมาเยี่ยมชม ศึกษาดูงาน และเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหม
แพรวาเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งเป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติที่มาพักบ้านพักแบบโฮมสเตย์
(Home Stay) ที่ชุมชนมีให้บริการ โดยในปัจจุบันมีบ้านพักให้บริการจำนวน ๑๑ หลัง
รับนักท่องเที่ยวได้ประมาณ ๑๐๐ คน คิดค่าบริการ ๒๐๐ บาทต่อคนต่อคืน นอกจากนี้
ยังมีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวและผลิตภัณฑ์ของชุมชนผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต
ซึ่งคาดว่าจะมีผลต่อการพัฒนาธุรกิจของชุมชนต่อไปในอนาคตด้วย

ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นบทบาทของภูมิปัญญาการทอผ้าที่เปลี่ยนแปลง
ไป แต่เดิมภูมิปัญญาการทอผ้าผูกโยงกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชุมชน แต่
ในปัจจุบันภูมิปัญญาการทอผ้าถูกนำมาใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ ด้วยการสร้างเป็น
วาทกรรมประกอบผลิตภัณฑ์ของชุมชน ทั้งผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแพรวาและสินค้าการให้
บริการในรูปแบบอื่น ส่งผลให้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจคนในชุมชนมีรายได้และชีวิต
ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ในขณะที่ยังคงรักษาความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของกลุ่มตนไว้
ได้ในขณะเดียวกัน

การใช้กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดมาผสมผสานและประยุกต์ให้เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนให้กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรม เพื่อต่อยอดไปสู่กิจกรรมชุมชนอื่นๆ นอกจากนี้ทำให้เกิดความสามัคคีกันในชุมชนแล้ว ยังเป็นจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกในชุมชนในรูปแบบของกลุ่มอื่นๆ ที่สัมพันธ์กัน เช่น กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม รวมไปถึงการร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมอื่นๆ ที่กลายเป็นสัญลักษณ์ของชุมชน ซึ่งถูกทำให้เชื่อมโยงกับความมีชื่อเสียงของผ้าไหมแพรวา อาทิ ประเพณี บุญบั้งไฟ งานวันพุทธาวาน รวมไปถึงการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าแพรวาที่มีการสอดแทรกแนวคิดใหม่ให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมภายนอกเสมอมา โดยเฉพาะกิจกรรมการทอผ้าแพรวาเนื่องในโอกาสสำคัญต่างๆ ซึ่งตลอดเวลาที่ผ่านมาชุมชนบ้านโพนได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการทอผ้าที่สำคัญหลายครั้ง ได้แก่ พ.ศ. ๒๕๓๗ มีการทอผ้าไหมแพรวาความยาว ๙๐ เมตร และมี ๖๐ ลาย เพื่อแสดงความจงรักภักดีและถวายเป็นราชสักการะ เนื่องในโอกาสเฉลิมสิริราชสมบัติครบ ๕๐ พรรษา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๕๕๔ มีการทอผ้าไหมแพรวายาวที่สุดในโลกซึ่งมีความยาว ๑๐๐ เมตร เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระชนมายุครบ ๘๔ พรรษา ใน พ.ศ. ๒๕๕๕ มีการจัดกิจกรรมวิจิตรแพรวาราชนิแห่งใหม่ เพื่อเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ที่กำลังจะมาถึงนี้ นับเป็นวโรกาสมหามงคล ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จะทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา กรมทรัพย์สินทางปัญญา ร่วมกับชุมชนบ้านโพนจึงได้ริเริ่มความคิดจัดทำผ้าไหมแพรวาผืนพิเศษขึ้น เพื่อจะได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ความมีชื่อเสียงและความเข้มแข็งของชุมชนชาวผู้ไทบ้านโพนยังส่งผลให้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากคณะรัฐบาลเพื่อจัดตั้งศูนย์ศิลปวัฒนธรรมผู้ไท ผ้าไหมแพรวาบ้านโพนแห่งใหม่ขึ้น โดยเป็นโครงการบริการวิชาการร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยมหาสารคามและเทศบาลตำบลโพน ได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการก่อสร้าง มูลค่ารวม ๕๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท มีกำหนดการก่อสร้างให้แล้วเสร็จปีงบประมาณ ๒๕๕๖-๒๕๕๗

บทสรุป

ในสถานการณ์ปัจจุบันชุมชนผู้ไทบ้านโพนต้องประสบกับภาวะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภายนอกอย่างมาก โดยเฉพาะระบบทุนนิยมที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนมากขึ้น ข้อมูลนำเสนอเกี่ยวกับพลวัตในการปรับตัวของชุมชน โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชุมชนและศักยภาพชุมชนที่สามารถใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมซึ่งถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษผสมผสานและปรับตัวเข้ากับยุคสมัยจนสามารถเป็นชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้มาจนถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นกระบวนการจัดการธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองที่ชุมชนบ้านโพนมีอยู่ โดยเป็นกระบวนการที่สำคัญ ๓ ประการ คือ การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมการทอผ้า การปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับระบบทุนใหม่ และการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาให้กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรม

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมการทอผ้า ในส่วนของการพัฒนากระบวนการผลิตใหม่หรือการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมการทอผ้าสะท้อนให้เห็นจากวัฒนธรรมการทอผ้าที่ถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคน จนเมื่อถึงยุคปัจจุบัน ความเชื่อชุมชนดั้งเดิมถูกนำมาใช้ในความหมายใหม่ นั่นคือการให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการผลิตในชุมชนเพื่อเปลี่ยนคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น รวมไปถึงการดึงเอาความรู้จากที่อื่นมาผสมผสาน การปรับตัวให้เข้ากับความหมายใหม่และสถานการณ์ใหม่ ทำให้กระบวนการผลิตผ้าทอเป็นความรู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ การผสมผสาน และการปรับตัวตลอดเวลา การทอผ้าของชาวผู้ไทบ้านโพนจึงเป็นสิ่งเชื่อมต่อสำนักทางวัฒนธรรมของชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบันและเป็นปัจจัยที่ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จ โดยเฉพาะการสร้างความเป็นชุมชนและการพัฒนาเป็นธุรกิจชุมชน

การปรับตัวให้เข้ากับระบบทุนใหม่ จากพัฒนาการการทอผ้าใหม่แพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพน สะท้อนให้เห็นกระบวนการพัฒนาและยกระดับการทอผ้าจากการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนเป็นธุรกิจในครัวเรือนและรวมตัวกันเป็นธุรกิจชุมชน ท่ามกลางการเรียนรู้และการปรับตัวใหม่ของชุมชนหลายด้าน อาทิ การพัฒนาปรับปรุงระบบการผลิต การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้เทคโนโลยีและปัจจัยการผลิตใหม่จากภายนอก การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตให้สอดคล้องกับแบบแผนการดำรงชีวิตตามยุคสมัย ซึ่งการเรียนรู้ดังกล่าวเป็นความพยายามในการ

ปรับตัวให้เข้ากับระบบที่มาจากภายนอกชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จนนำไปสู่รูปแบบธุรกิจที่มีลักษณะเหมาะสมกับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะเวลาเข้ามาของระบบทุนใหม่ที่เน้นการผลิตเพื่อตอบสนองของความต้องการของตลาดมากขึ้น จึงได้มีการส่งเสริมการผลิต ทั้งแนวคิด รูปแบบการผลิต และความร่วมมือในด้านต่างๆจากหน่วยงานภายนอก ส่งผลให้เพิ่มศักยภาพในการจัดการและการผลิตในด้านต่างๆ ด้วยตนเองมากขึ้น

อย่างไรก็ตามการปรับตัวของชุมชนดังกล่าวมาข้างต้นก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสทุนนิยมทั้งหมด เห็นได้จากปฏิสัมพันธ์ในเชิงบวกระหว่างวิถีชีวิตที่เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนผู้ไทกับกระแสทุนนิยม รวมไปถึงการประกอบอาชีพอื่นๆ ที่เป็นอาชีพดั้งเดิมของชุมชนเพื่อการอุปโภคบริโภคไปพร้อมกับการทอผ้าในครัวเรือนที่มีการเชื่อมโยงกันเป็นธุรกิจชุมชน ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนบ้านโพนเป็นชุมชนที่สามารถนำวัฒนธรรมที่มีอยู่มาพัฒนาและปรับใช้ เพื่อให้เกิดช่องทางเลือกในการประกอบอาชีพอย่างเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยที่ไม่ทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิม

ธุรกิจชุมชนด้านการทอผ้านอกจากมีบทบาทต่อความเข้มแข็งของชุมชนแล้ว ยังสามารถพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนด้านต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่งผลให้เกิดการพัฒนาและยกระดับค่านิยมของคนในชุมชนให้ยอมรับความเชื่อและแนวคิดที่ทันสมัยแปลกใหม่ นับเป็นพื้นฐานที่ดีในการรองรับการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในด้านอื่นๆ ต่อไป

พลวัตของวัฒนธรรมในสังคมชนบทไทยหลายพื้นที่ สะท้อนปัญหาว่าการเปลี่ยนวิถีการผลิตได้ส่งผลกระทบต่อคุณค่าของการพึ่งตนเองและการพึ่งพากันเองของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก แต่ในกรณีของชุมชนบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์อาจเป็นตัวอย่างที่ดีแห่งหนึ่งในการแก้ปัญหาเรื่องการปรับตัวของชุมชน นั่นคือชุมชนต้องพึ่งตนเอง ด้วยการกลับย้อนมองไปหาอดีตเพื่อมองหาระบบคุณค่าดั้งเดิม แล้วพัฒนาให้เกิดศักยภาพ โดยคำนึงถึงความสอดคล้องเหมาะสมกับชุมชนของตน จะทำให้ชุมชนค้นพบพลัง ซึ่งเป็นพลังที่มาจากวัฒนธรรมพื้นบ้านของตนนั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาให้กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมการทอผ้าแพรวาของชาวผู้ไทในชุมชนบ้านโพน เริ่มต้นจากการเป็นวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ผู้หญิงชาวผู้ไทส่วนใหญ่ต้องทอผ้าเป็น เพื่อเก็บไว้ใช้สอยในครัวเรือน การใช้ในพิธีกรรมสำคัญ การให้เป็นของกำนัล และการแข่งขันในรูปแบบอื่นๆ จากวัตถุประสงค์ของการทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันนับเป็นวิถีชีวิตหนึ่งในชนบทและเป็นอาชีพที่สำคัญรองลงมาจากอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชน ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการทอผ้ากลายเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนที่มีการถ่ายทอดและสะสมมาอย่างยาวนาน ต่อมาได้มีการดัดแปลงรูปแบบการทอเพื่อสนองความต้องการของตลาดภายนอกชุมชน การทอผ้าแพรวาจึงถูกพัฒนาและยกระดับขึ้นอย่างเป็นกระบวนการ จนพัฒนามาเป็นธุรกิจในครัวเรือน ที่สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัวได้จากนั้นจึงเกิดการรวมตัวกันเป็นธุรกิจในชุมชน

การทอผ้าไหมแพรวาของผู้ไทตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสะท้อนให้เห็นแบบแผนการผลิตผ้าทอของชุมชนที่สัมพันธ์กับระบบภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน โดยการใช้กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดผ่านคติความเชื่อและความสัมพันธ์ในครอบครัว ตลอดจนการค้นพบภูมิปัญญาที่มีในชุมชนและนอกชุมชนนำมาผสมผสานและประยุกต์ให้เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต โดยเฉพาะการประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่มีการสอดแทรกแนวคิดใหม่ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดผ่านกระบวนการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการมาโดยตลอดนั่นเอง

บรรณานุกรม

ชมพิศ ปิ่นเมือง. ผ้าไหมแพรวาบ้านโพน ของดีอีสานสู่แบรนด์ดังอิตาลี. **กรุงเทพธุรกิจ**

๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๔: ๑๐.

คำสอน สระทอง. สัมภาษณ์, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. **ภูเก็ต**. กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๒๖.

ณัฐพงษ์ ประชากุล. ผ้าไหมแพรวาบ้านโพน ไอทอป ๕ ดาวระดับประเทศ. **สยามรัฐ**

๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๐: ๑๖.

ศีก ศรีบ้านโพน. สัมภาษณ์, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ นันทิยา จันทร์อ่อน และสุดใจ ศรีบ้านโพน. รายงานการวิจัยเรื่อง

รูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าทอที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไทจังหวัดกาฬสินธุ์. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๕.

สุภาวดี ตุ่มเงิน. **การทอผ้าแพรวาที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์**.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๘.

สุวิทย์ อีรศาควัต และณรงค์ อุบุญญ์. ประวัติศาสตร์หมู่บ้านผู้ไท

บ้านหนองไผ่ใหญ่ ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร.

มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ๑๓, ๑ (พฤษภาคม-ตุลาคม ๒๕๓๘): ๗๐.

สิทธิชัย สมานชาติ. มรดกทางวัฒนธรรมทางภูมิปัญญา คุณค่าผ้าแพรวา ผืนงามชาวผู้ไท

จังหวัดกาฬสินธุ์. **วัฒนธรรมไทย. ๔๙, ๒ (๒๒-๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓): ๒๒.**

สิทธิชัย สมานชาติ. ผ้าทอชาติพันธุ์ผู้ไท/ภูเก็ต: การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและ

การต่อยอดภูมิปัญญา. ใน **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ**

เรื่อง ผ้าทอในวิถีชีวิตไทย-ไท. หน้า ๑-๑๕. ณ โรงแรมพูลแมน จังหวัด

ขอนแก่น, ๒๕๕๖.

เสรี พงศ์พิศ. วัฒนธรรมพื้นบ้าน: รากฐานการพัฒนา. ใน เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ),

ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท, หน้า ๓๕-๖๒. กรุงเทพมหานคร:

ภูมิปัญญา, ๒๕๓๖.

โอกาส มั่นคงและยุทธนา เกียรติดำเนินงาน. ภาพสีน้ำตึ่เกิดพระเกียรติแม่ของแผ่นดิน
จัดมหารกรรมจิตรแพรวาราชินีแห่งใหม่. **เดลินิวส์** ๒๙ ตุลาคม ๒๕๕๕: ๒๖.

ผ้าयोมนคราม : การทำวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้า ในกระแสโลกาภิวัตน์^๑

दनัย ขาทิพอด^๒

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาผ้าयोมนครามในฐานะที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของจังหวัดสกลนคร โดยใช้ภาพแทนของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท เพื่อชี้ให้เห็นกระบวนการรื้อฟื้นและการกลับมาของผ้าयोมนครามในปัจจุบัน

ผลการวิจัยพบว่า ผ้าयोมนครามเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพชนในอดีต เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นมาคู่กับการทอผ้าและวัฒนธรรมของผ้า การทอผ้าและการย้อมผ้าจึงเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งของผู้หญิง ผ้าयोมนครามในอดีตถูกผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการในการดำเนินชีวิต หากแต่ในปัจจุบันเมื่อมีการรื้อฟื้นผ้าयोมนคราม ทำให้ผ้าयोมนครามกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสกลนคร ภูมิปัญญาของผ้าयोมนครามถูกถ่ายทอดผ่านเรื่องราวและเรื่องเล่าต่างๆ กว่าที่จะกลายมาเป็นผืนผ้าयोมนคราม จนทำให้ถูกกำหนดเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของจังหวัดสกลนคร พร้อมทั้งมีการขับเคลื่อนเพื่อทำให้ผ้าयोมนครามเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายในบริบทของโลกาภิวัตน์

^๑ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ผู้ไทศึกษา : ย้อนรอยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมผู้ไท, ตามรอยผู้ไทไปศึกษาผ้าयोมนคราม” ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก วช. และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ปี พ.ศ. ๒๕๕๕

^๒ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

Indigo Dye Fabric: Commodization of Culture in the Tide of Globalization³

Danaya Chathiphot⁴

Abstract

The purpose of this research was to study Indigo dyed fabric as cultural products of the Sakon Nakhon province which represent the Phu Tai ethnic group and to describe the process and revival of Indigo dyed fabric at the present time.

The research found that Indigo dye fabric is intellectual heritage from their ancestors. The local wisdom of Indigo dye fabric developed along with the weaving of the fabric and their fabric culture. Becoming an expert in weaving and dyeing has been a socialization factor for Phu Tai women. In the past the Indigo dyed fabric was manufactured to meet the lifestyle of the family and other traditions without sign value thought.

At the present, Indigo dye fabric has become an important cultural product of Sakon Nakhon province. Although in the past the production of Indigo dye fabric product was used only for personal use, it is now one of the sources of income for the local community.

³ This article is part of a research project titled “Phu Tai Study: Revisiting the Social and Culture of Phu Tai”. This research was supported by National Research Council of Thailand and Research and Development Institution of Sakon Nakhon Rajabhat University in 2012.

⁴ Lecturer, Department of Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Sakon Nakhon Rajabhat University.

Since Indigo dye fabric has become one of the sources of income of Sakon Nakhon province, in particular, and the economy of the country, in general, there should be encouragement and promotion of the products in other provinces and countries at regional and global levels.

บทนำ

ชนชาติเกือบทุกแห่งในโลกมีประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับความเป็นมาของการถักทอผ้า เพราะผ้าสามารถบ่งบอกเรื่องราวทางวัฒนธรรมในอดีตได้ ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์ของผ้ามายาวนาน การทอผ้านับว่าเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากรบรรพชนด้วยการถ่ายทอดผ่านการปฏิบัติของผู้หญิง จึงมีผ้าที่ทอขึ้นใช้ในชีวิตประจำวัน และผ้าที่ใช้ในโอกาสพิเศษและงานพิธีต่างๆ จนกลายมาเป็นค่านิยมของผู้หญิงในอดีตที่จะชื่นชมและยกย่องผู้หญิงที่ทอผ้าเก่ง

ผ้าจึงเป็นส่วนประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ในฐานะเป็นปัจจัยสี่ นอกจากการใช้เพื่อห่อหุ้มปกป้องร่างกายจากสภาพอากาศและธรรมชาติหรือความอูจาดแล้ว มนุษย์ก็มักจะใช้ผ้าเป็นเครื่องบ่งชี้ทางสังคมและวัฒนธรรมของตนเองด้วย บางสังคมใช้ผ้าเป็นเครื่องแสดงชนชั้นและสถานภาพของบุคคลบางสังคมใช้ผ้าเป็นเครื่องกำหนดบทบาทหน้าที่ทางสังคม และบางสังคมผ้าถูกทำให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเฉกเช่นผ้าย้อมครามที่มีบทบาทหน้าที่มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หากแต่ปัจจุบันถูกกระแสโลกาภิวัตน์เป็นตัวกำหนดปัจจัยพลวัตของผ้าย้อมคราม ว่ามีต้นทางเป็นอย่างไร ดำรงอยู่อย่างไรในปัจจุบัน

ผ้าทอพื้นบ้าน โดยทั่วไปมีอยู่สองลักษณะคือ ผ้าพื้น และผ้าลาย ผ้าพื้นได้แก่ ผ้าที่ทอเป็นสีพื้นธรรมดา ไม่มีลวดลาย ใช้สีตามความนิยม สมัยก่อนสีที่นิยมทอกัน คือ สีน้ำเงิน สีกรมท่า และสีเทา ส่วนผ้าลายนั้นเป็นผ้าที่มีการประดิษฐ์ลวดลายเพิ่มเติมเพื่อความสวยงาม มีชื่อเรียกเฉพาะตามวิธี เช่น ถ้าใช้ทอ (เป็นลายหรือดอก) เรียกว่า “ผ้าจก” การทอผ้าของคนไทยหลายท้องถิ่นยังคงรักษารูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์ไว้อย่างเหนียวแน่น การทอผ้านอกจากเป็นศาสตร์และศิลป์แล้ว ยังหมายความถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมและพิธีกรรม ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต หากแต่มีการพัฒนาสิ่งต่างๆ ไปตามยุคสมัย ทั้งรูปแบบ การย้อมสี และลวดลาย นอกจากนี้ยังบ่งบอกถึงฐานะทางสังคม ชาติพันธุ์ วัฒนธรรมประเพณีในสมัยนั้นๆ ได้ด้วย

ผ้าในสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทที่จะกล่าวถึงนี่คือ “ผ้าคราม” หรือ “ผ้าย้อมคราม” ที่นำมาใช้เป็นปฏิบัติการบนเรือนกายที่เกี่ยวข้องกับการโอบ รัด มัด

ผูกในวิถีชีวิตประจำวันตั้งแต่เกิดจนตาย ผ้าย้อมครามจึงเป็นภาพแทนของผ้าอื่นๆ ที่จะช่วยอธิบายปรากฏการณ์ของผ้าในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวผู้ไทได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังจะทำให้มองเห็นพลวัตของผ้าย้อมครามในปัจจุบันที่ถูกกำหนดโดยกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ทำให้บทบาทหน้าที่ที่เคยเป็นมาในอดีตของผ้าย้อมครามเปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งกระบวนการสร้างวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้าก็มีผลโดยตรงที่ทำให้ผ้าย้อมครามกลายเป็นสินค้าที่มีความต้องการจำนวนมาก และความต้องการที่มีอยู่มากนี้เองที่ส่งผลต่อกระบวนการผลิต เทคนิคหรือกรรมวิธี ลวดลาย ฯลฯ ที่จะรับประกันความเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวของชาวผู้ไทในจังหวัดสกลนคร

ครามและผ้าย้อมคราม

ครามเป็นพืชตระกูลถั่ว เป็นไม้พุ่มชนิดหนึ่งในสกุล *Indigofera* มีประมาณ ๗๐๐ ชนิดขึ้นทั่วไปในเขตร้อนและกึ่งร้อนในทวีปเอเชียและแอฟริกา วิบูลย์ ลี้สุวรรณ กล่าวว่ ครามแต่เดิมเป็นสีย้อมที่นำมาจากประเทศอินเดียจึงเรียกสีน้ำเงินเข้มว่า indigo ลำต้นสูงประมาณ ๒ ศอก ในประเทศไทยมี ๒ ชนิด คือ ครามบ้าน กับ ครามป่า ลำต้นและใบสามารถนำมาหมักเพื่อให้ได้เนื้อสี^๔ ส่วนอนุรัตน์ สายทอง ได้กล่าวถึงครามว่า เดิมแล้วครามมีอยู่ทั่วไปเป็นพืชในตระกูล *Indigofera* แหล่งใหญ่กระจายอยู่ทั่วไปในแอฟริกา อินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะชนิด *Indigofera tinctoria* ซึ่งพบมากที่สุดใเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ละชนชาติเรียกสีครามแตกต่างกันไป เช่น อินโดนีเซียเรียกตมจาวา (tom java) มาเลเซียเรียกนิลา (nila) ลาวเรียกคาม (khaam) ไทยเรียกคราม (khram) เวียดนามเรียกจาม (cham) กัมพูชาเรียกตรม (trom) และในภาษาสันสกฤตเรียกนิล ในประเทศไทยสกัดสีครามจากต้นครามเป็นหลัก ครามชอบอากาศชื้น แดดรำไร จึงปลูกได้ไม่เพียงพอในเชิงพาณิชย์ โดยกระบวนการสกัดต้องนำใบสดไปแช่น้ำ พันธุ์ครามที่ในไทยนิยมปลูกทั้งสองชนิด คือ ชนิดครามฝักตรง และชนิดครามฝักงอ ครามฝักงอจะให้น้ำเงินใส

^๔ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, *สารานุกรมผ้า เครื่องักทอ* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๐), หน้า ๔๘.

หรือน้ำเงินอมฟ้า ส่วนครามฝักตรงจะให้สีน้ำเงินอมม่วง^๖

มีข้อเสนอสนับสนุนว่าครามเป็นพืชที่มีต้นกำเนิดในประเทศอินเดียมาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๔ โดยเวนิส มาร์โคโปลโลกล่าวถึงอุตสาหกรรมสีครามอินเดียในช่วงศตวรรษที่ ๑๑ ว่าพ่อค้าชาวอาหรับได้นำสีครามซึ่งเป็นพืชพื้นเมืองของพวกเขาเข้ามาให้ได้สีฟ้า พืชสีครามปรากฏตามส่วนต่างๆ ของโลก เช่น จากตะวันออกและภาคใต้ของแอฟริกา จากอเมริกาเขตร้อน และในเอเชีย การใช้สีครามจากพืชเริ่มต้นในประเทศอินเดียเมื่อประมาณสองพันปีก่อนคริสต์ศักราชบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุบริเวณรัฐเกรละ และเริ่มเพาะปลูกครามมากขึ้นในศตวรรษที่ ๑๖ ในประเทศอินเดียโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเหนือของอินเดียและครามยังถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางในเอเชียใต้และมีการซื้อขายกับประเทศอื่นๆ โดยนำไปสร้างลวดลายผ้าที่สวยงามและภาพวาด นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้ราก ลำต้นและใบของครามมาใช้ในทางการแพทย์เป็นเวลาหลายศตวรรษ^๗

เรื่องราวเกี่ยวกับครามในประเทศไทยมีหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุด ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในศิลาจารึกวัดช้างล้อม (หลักที่ ๑๐๖) สมัยพญาลิไท ด้านที่ ๒ เนื้อความในจารึกกล่าวว่า

เจ้าพนมโสไตออกบวช ได้สร้างวิหารประดิษฐานพระพุทธรูป
สร้างหอพระไตรปิฎก ปลูกต้นศรีมหาโพธิ สร้างพระบฏ ปรากฏใน
บรรทัดที่ ๑๖ - ๑๗ ซึ่งพรรณานาสีของพระธาตุว่ามีสีใส
งามดั่งผลึกแก้วเขียวเหมือนสีของคราม ความว่า “...ใสงามดั่งผลึก
รัตนแก้วเขียว ในกลางดั่งผ้าอันท่านชูปคราม...”^๘

โคลงประพาสนิราศธารโศก พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร (เจ้าฟ้ากุ้ง)
ที่กล่าวเปรียบเทียบต้นครามกับผ้าแพรพรรณของนางอันเป็นที่รัก ความว่า

^๖ อนุรัตน์ สายทอง, โหมย้อมครามธรรมชาติ ใน วารสารวิทยาศาสตร์ มข. (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๕), หน้า ๔๒๔ - ๔๒๕.

^๗ http://www.kew.org/plant_cultures/plants/indigo_traditional_medicine.html

^๘ ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๔ (พระนคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓), หน้า ๑๒๔.

ต้นครามที่คิดผ้า	สีฟ้าอ่อนอรเคยทรง
เรียมคิดติดขลิวง	เวียนรอบหน้าอำครุยทองฯ
ต้นครามนีกผ้าเจ้า	บรรจง
สีฟ้าอ่อนอรทรง	เลิศฟ้า
เรียมพิศติดขลิวง	เวียนรอบ
นางประดิษฐ์ติดหน้า	อำพันครุยทอง“

สมัยต่อมาที่มีการกล่าวถึงผ้าครามในลักษณะเครื่องนุ่งห่มคือในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปรากฏใน “ประถม ก กา” แบบหัดอ่านของพระเทพโมลีและพระอมรภักขิต (เกิด) ที่กล่าวถึงเครื่องนุ่งห่มจากผ้าคราม ความว่า

“เรื่องความนี้ในนามกม ชื่อว่ายาขม น้ำมน้ำต้มส้มมะขาม ขุนนางหนุ่มๆ นุ่งปมดูงาม ห่มผ้าข้อมคราม ไปถามข้อความตามธรรมเนียม”^{๑๐}

นอกจากนี้ ยังพบว่ากลุ่มชนชาติไทมีความรู้เรื่องการทอผ้ามาตั้งแต่อดีต ปรากฏชัดเจนในพงศาวดารล้านช้างตอนหนึ่งความว่า

“เมื่อนั้นพระยาแสนหลวงจึงให้แสนแต่งแลพิศณุกรรมลงมาแต่งแปงแก่เขา แถนแต่งจึงมาแต่ยาม ให้ทำไร่ทำนา ปลุกข้าวปลุกผัก ปลุกลูกไม้ห้วมันทั้งมวลอันจักครกกิน เล่าบอกยามอันทอผ้า... ส่วนพิศณุกรรมจึงบอกคุณอันเขนพรำมีดจกเสียม เครื่องเวียงการช่างแก่เขาทั้งมวล เล่าบอกคุณอันทำหูกทอผ้าฝ้าย แพรเขมฝ้ายไหมทั้งมวล อันควรนุ่งควรกินทั้งมวล”

จากเนื้อหาในพงศาวดารล้านช้างทำให้ทราบว่ากลุ่มชนผู้ไทก็เป็นอีกกลุ่มชนหนึ่งที่มีภูมิปัญญาเรื่องการถักทอมาแต่โบราณกาล แม้จะปรากฏอยู่ในรูปข้อมูลมุขปาฐะก็ตาม แต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นวิถีคิดเกี่ยวกับการแบ่งบทบาทหน้าที่ของชายหญิงที่ชัดเจน และยังคงสืบทอดแนวคิดดังกล่าวในรูปแบบคำกล่าวหรือคำบอกเล่ามาจนถึงปัจจุบันว่า “หากผู้หญิงตำหูกหรือทอผ้าไม่เป็น ก็ไม่เหมาะสมและไม่พร้อมที่จะออกเรือน

^{๑๐} เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร, ประวัติและพระนิพนธ์บทร้อยกรองเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร (กรุงเทพฯ: บรรณาการ, ๒๕๑๖), หน้า ๙๓.

^{๑๑} กรมศิลปากร, ประถม ก กา ประถม ก กา หัดอ่าน ปฐมมาลา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๓), ๔๔.

เช่นเดียวกันถ้าผู้ชายคนใดยังสานตะกร้าหรือหว้านแหใหม่เป็นก็ยังไม่ควรที่จะมีเมีย” สอดคล้องกับยศ สันตสมบัติ ที่กล่าวว่า การแบ่งแยกงานตามเพศในสังคมเกษตรกรรม ภาระรับผิดชอบส่วนมากจึงตกอยู่ที่ผู้หญิง เช่น ทำไร่ ทำนา เก็บเกี่ยวพืชผล หุงหาอาหาร ดูแลบ้าน เลี้ยงลูก ฯลฯ จึงถูกขนานนามว่าเป็นแม่บ้านแม่เรือน^{๑๑}

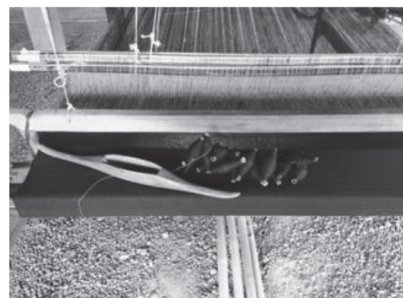
ภาพที่ ๑ คุณยายปอน โคตรพรหม ผู้เป็น ยิ่งกว่าครุภูมิปัญญาผ้าย้อม คราม

ภาพที่ ๒ คุณยายเหนื่อ วรรดิศิริศักดิ์ (ศรีสุทัศน์) กำลังปั่นฝ้าย สำหรับการทอผ้าคราม

ภาพที่ ๓ อุปกรณ์การย้อมคราม ซึ่งในปัจจุบันเปลี่ยนจากหม้อมีลเป็น ถังพลาสติก

ภาพที่ ๔ อุปกรณ์การทอผ้าประกอบด้วย กี่ ฝืม กระสวย หลอดด้าย ฯลฯ

^{๑๑} ยศ สันตสมบัติ, **มนุษย์กับวัฒนธรรม** พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๙.

วัฒนธรรมการถักทอที่ได้กล่าวก็ได้สืบทอดมาถึงรุ่นลูกหลาน การนำพืชต่าง ๆ มาย้อมเพื่อให้สีเพื่อใช้ย้อมผ้าจึงเป็นสิ่งที่ถูกสอนกันมาโดยวัฒนธรรมมุขปาฐะจากอดีตอันยาวนาน ชาวผู้ไทรู้จักครามเช่นเดียวกับที่กลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ รู้จักว่าครามเป็นพืชชนิดหนึ่ง มีใบขนาดเล็ก จึงนิยมนำกิ่งครามรวมถึงใบมาแช่น้ำเพื่อหมักเอาน้ำคราม แล้วนำเนื้อครามที่เกิดจากการตกตะกอนนำมาเป็นก้อนครามหรือเนื้อคราม แล้วนำมาย้อมผ้า เนื้อครามที่ได้จะเป็นสีน้ำเงินเข้มเรียกว่าสีคราม กรรมวิธีการทำน้ำครามมีความซับซ้อน หากทำไม่ถูกขั้นตอน ครามจะไม่ให้สีเรียกว่า “ตาย” น้ำสีที่ยังไม่สมบูรณ์จะเห็นเป็นสีเขียวเข้ม เมื่อทำปฏิกิริยากับอากาศสีจะเข้มขึ้นจนเป็นสีน้ำเงินเข้มในที่สุด

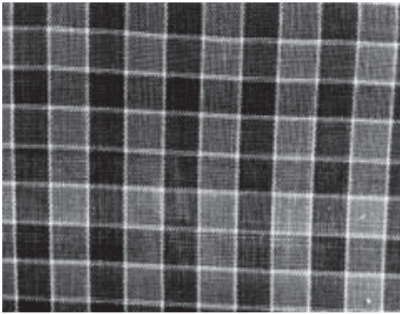
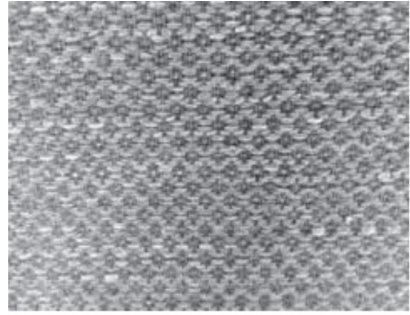
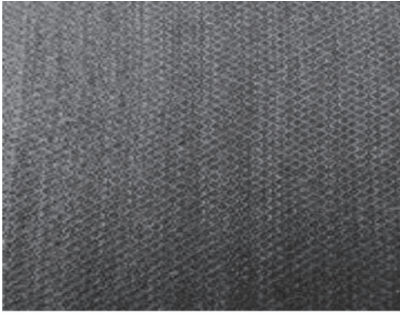
ชาวผู้ไทเรียกสีครามว่าสีนิล ชาวอีสานทั่วไปนิยมนำไปย้อมผ้า และมัดเป็นลายเรียกว่า “ผ้าย้อมคราม” แหล่งผลิตผ้าทอมือย้อมครามที่มีคุณภาพมากที่สุดแห่งหนึ่งของเอเชียคือจังหวัดสกลนครเนื่องจากเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการรื้อฟื้นและถ่ายทอดให้กับชนผู้ไทรุ่นหลัง จนทำให้เกิดการรับรู้เรื่องครามและผ้าย้อมครามอย่างแพร่หลายอีกครั้งหนึ่ง บุญยงค์ เกศเทศ กล่าวถึงภูมิปัญญาการผลิตเครื่องนุ่งห่มไว้ว่า วิธีการสืบทอดหัตถกรรมสิ่งทอทั้งการทอมือและการใช้เครื่องจักรรวมถึงการเลือกค้นหาสีธรรมชาติจากป่าวัฒนธรรมซึ่งอยู่แวดล้อมใกล้ตัวที่สุด ไม่ว่าจะเปลี่ยนแปลง ใบ แก่น ตลอดจนจนผลได้นำมาปรับเปลี่ยนใช้อย่างรู้คุณค่าว่าสีน้ำเงินได้จากต้นคราม แต่เนื่องจากกรรมวิธีในการย้อมยุ่งยาก ขาดแคลนวัตถุดิบ กอปรกับสีเคมีที่มีจำหน่ายอยู่ตามท้องตลาดทำให้ความต้องการในการใช้สีธรรมชาติลดน้อยลงแม้ว่าจะคุณภาพดีก็ตาม^{๑๒}

การปลูกครามเพื่อนำมาย้อมผ้าจะต้องหวานเมล็ดครามก่อน และครามมี ๒ ชนิด คือ ชนิดฝักตรงและฝักงอ ฝักตรงจะมีเมล็ดที่สีเหลืองอ่อนๆ คล้ายกับสีของเมล็ดงา แต่เล็กกว่า ส่วนฝักงอจะเป็นเมล็ดสีดำ ช่วงเวลาของการหวานครามคือช่วงฤดูฝน จากนั้นประมาณ ๓-๔ เดือนเมื่อต้นครามแก่จัดพอที่จะเก็บเกี่ยวได้ ก็จะเกี่ยวครามโดยเอาลำต้น กิ่งและใบมาฉนวน ชาวอีสานและชาวผู้ไทเรียกว่าเอามาถือ

^{๑๒} บุญยงค์ เกศเทศ, **ภูมินิเวศสร้างค่า ภูมิปัญญาสร้างคน** (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐), หน้า ๖๙.

(มีวนเป็นก้อนๆ) นำเอาไปหมักในหม้อ (ไห) ขนาดกลางประมาณ ๒-๓ คิน เมื่อได้สีเขียวอ่อนๆ แยกเอากากที่ปั่นเอาเศษต่างๆ ออกแล้วนำมาผสมกับปูนขาว ใช้ไม้คนในสมัยก่อนจะใช้มือกวนให้เนื้อครามกับปูนขาวให้เข้ากันประมาณ ๓-๔ วันจนครามตกตะกอนคล้ายเลนจะได้เนื้อครามสีน้ำเงินเข้ม กรองเอาเนื้อครามเอาไว้ก่อนนำไปก่อหม้อ (ก่อนข้อม) เวลาจะนำไปข้อมจะต้องเอาไปผสมกับดั่ง (น้ำตาง) ซึ่งดั่งจะได้จากการเผาากบกล้วย ต้นกล้วย มะเฟือง ไม้ส้มขี้ม่อน ต้นมะละกอแล้วกรองเอาน้ำขี้เถ้ามาผสมกับก้อนครามปล่อยให้จมนส่วนผสมต่างๆ ลงตัว แล้วนำเอาฝ้ายที่ต้องการข้อมลงไปแช่หรือหมักไว้ การข้อมครั้งแรกจะได้สีฟ้า ดั่งนั้นจึงต้องข้อมซ้ำๆ จนกว่าจะได้สีตามที่ต้องการ สมัยก่อนการข้อมผ้าครามก็เพื่อให้ผ้าฝ้ายสีขาวเป็นสีดำเหมาะสำหรับการใส่ทำไร่ ทำนา

การข้อมผ้าด้วยครามจึงกลายเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ชาวผู้ไทก็เป็นอีกหนึ่งกลุ่มชนที่มีความโดดเด่นในเรื่องการปลูกฝ้ายและนำฝ้ายมาข้อมกับครามจนได้สีน้ำเงินเข้มหรือสีดำกลายเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษและถ่ายทอดด้วยวิธีการทางมุขปาฐะที่สำคัญที่ช่วยสร้างคุณค่าให้กับผ้าจนสามารถก่อเกิดรายได้ส่งผลต่อเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมต่อชุมชนของชาวผู้ไทหลายแห่ง เช่น บ้านโนนเรือ บ้านนาดี บ้านดอนกอย บ้านหนองครอง บ้านโนนพอก อำเภอพรรณานิคม ซึ่งเป็นหมู่บ้านผลิตผ้าข้อมครามส่งออกสู่ตลาดในประเทศและต่างประเทศจนกลายเป็นวิสาหกิจชุมชนขนาดเล็ก ขนาดกลางที่ช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้จุนเจือครอบครัว โดยมีพื้นฐานมาจากภูมิปัญญาของบรรพชน

ภาพที่ ๕ รูปแบบและลวดลายผ้าย้อมครามที่กำลังได้รับความนิยม

ชาวผู้ไทในประเทศไทยที่อาศัยอยู่ในจังหวัดต่างๆ ได้แก่ สกลนคร กาฬสินธุ์ นครพนมและมุกดาหาร ต่างก็มีความรู้เรื่องครามและผ้าครามทั้งสิ้น โดยให้ข้อมูลที่ค่อนข้างตรงกันอย่างหนึ่งว่า “คราม” เป็นพืชล้มลุก ปลูกได้ง่าย โดยมากมักปลูกในเดือน ๖ สามารถเก็บได้ในระยะเวลา ๓ เดือน โดยนำใบและลำต้นส่วนบนมาหมักในโอ่งหรือหม้อดิน จากการสอบถามผู้ให้ข้อมูลตั้งแต่อายุ ๔๕ ปีขึ้นไปพบว่า รู้จักคราม รู้จักกรรมวิธีการทำครามและการย้อมคราม โดยให้คำตอบว่าเคยพบและเคยเห็นแม่ ยาย ย่า (แม่สามี) ทำมาก่อน แต่ไม่เคยลงมือทำ หากสัมผัสภาณณ์เจาะลึกเกี่ยวกับการทำผ้าย้อมครามก็จะบอกได้เพียงบางส่วนเท่านั้น ไม่สามารถลำดับหรือเรียบเรียงกระบวนการทำครามได้ตั้งแต่ต้นจนจบ

ข้อมูลเรื่องวิธีการทำครามและการย้อมครามส่วนมากผู้หญิงที่มีอายุมากกว่า ๕๐ ปีขึ้นไป สามารถบอกวิธีการปลูกฝ้าย การทอผ้าและการมัดย้อมผ้าครามได้

อย่างดี แสดงให้เห็นว่าองค์ความรู้เรื่องครามของชาติพันธุ์ผู้ไทใน ๔ จังหวัดที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น มิได้หายไป หากแต่ยังปรากฏอยู่ในความทรงจำของคน เพียงแต่ขาดช่วงตอนของการทำผ้าย้อมครามเนื่องมาจากวิถีชีวิต ระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับเวลาที่เร่งรีบของชาวบ้านที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ มากขึ้น จึงทำให้ผ้าย้อมครามลดบทบาทหน้าที่ลงไปโดยปริยาย นอกจากนี้คนสมัยใหม่ไม่นิยมสวมใส่ผ้าย้อมครามซึ่งมีสีน้ำเงินเข้มและสีดำ เนื่องจากผ้าย้อมครามย้อมแล้วจะได้สีและกลิ่นพิเศษ หลายคนไม่ชอบกลิ่นของครามและสีของครามจึงเสี่ยงที่จะสวมใส่เสื้อผ้าที่มดย้อมจากคราม ยิ่งตอกย้ำให้ผ้าย้อมครามลดบทบาทลงไปอีก จนกระทั่งยุคสมัยหนึ่งที่มีคนหันมาให้ความสนใจครามและผ้าย้อมคราม ทำให้ครามกลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่งและในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ผ้าย้อมครามเป็นที่รับรู้ของคนทั่วไป มีหลายชุมชนที่ผลิตและนำผ้าย้อมครามออกมาขาย และหน่วยงานภาครัฐหลายแห่งให้การสนับสนุนและส่งเสริมการผลิตผ้าย้อมคราม โดยเฉพาะจังหวัดสกลนคร ที่ได้สนับสนุนให้มีการสวมใส่ผ้าย้อมคราม จนเป็นเอกลักษณ์ทุกๆ วันศุกร์เจ้าหน้าที่หรือข้าราชการจะสวมใส่ผ้าครามในการปฏิบัติงาน รวมถึงโรงเรียนก็สนับสนุนให้นักเรียนสวมใส่ผ้าครามด้วย เพื่อเป็นการสนับสนุนให้ชาวบ้านที่ผลิตผ้าครามสามารถดำรงอยู่ได้

ภาพที่ ๖ รูปแบบและลวดลายผ้าย้อมครามที่กำลังได้รับความนิยม

แหล่งผลิตผ้าครามในจังหวัดสกลนครมีหลายหมู่บ้าน เช่น ชาวผู้ไทในอำเภอพรรณานิคม ได้แก่ บ้านดอนกอย บ้านหนองครอง บ้านโนนเรือ-ต่อเรือ บ้านนาดี ชาวกะเลิงในอำเภอกุดบาก ได้แก่ บ้านกุดแฮด อุนตง เขิงดอย หนองสะโน และชาวไชยในอำเภออากาศอำนวย ได้แก่ บ้านบะหว้า บ้านถ้ำเต่า และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในอำเภอสว่างแดนดิน ได้แก่ บ้านพันนา ไม่เฉพาะแต่ชาวผู้ไทเท่านั้น จึงเป็นข้อสันนิษฐานว่าภูมิปัญญาการย้อมผ้าครามน่าจะเป็นสิ่งที่ถูกถ่ายทอดมาอย่างแพร่หลาย ไม่จำกัดอยู่เฉพาะชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หากแต่กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทน่าจะเป็นกลุ่มแรกๆ ที่รื้อฟื้นกระบวนการย้อมครามขึ้นมาก่อนกลุ่มอื่นๆ และทำให้เป็นที่ยอมรับ ทำให้ภูมิปัญญาดังกล่าวมีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐหลายแห่ง เช่น พัฒนาการจังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด รวมถึงหน่วยงานราชการอีกหลายแห่ง จนทำให้ผ้าครามเป็นที่รับรู้ของคนจังหวัดสกลนครและจังหวัดอื่นๆ

สังคมและวัฒนธรรมกับผ้าย้อมคราม

นอกจากผ้าจะมีความสำคัญในฐานะเครื่องนุ่งห่มแล้ว มนุษย์ยังใช้ผ้าเป็นเครื่องแบ่งแยกเพศและหน้าที่ของมนุษย์อีกด้วย โดยเฉพาะในวัฒนธรรมของชาวอุษาคเนย์ที่รับรู้ถึงวัฒนธรรมเรื่องการถักทอว่าเป็นงานของผู้หญิง ผู้ชายจะต้องจักสาน เช่นเดียวกับที่บรรทัดฐานทางสังคมที่ตั้งไว้ว่า ผู้ชายคนใดที่ไม่ผ่านการบวชเรียนก็ยังไม่นับว่าเป็นคนโดยสมบูรณ์ เช่นเดียวกับกับผู้หญิงคนใดที่ยังไม่รู้จักรักการปั่นฝ้าย ทอผ้าก็ยังไม่สมควรที่จะมีครอบครัว มโนทัศน์ดังกล่าวไม่ได้ปรากฏแต่ในเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ใดกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งเท่านั้น หากแต่เป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวาง

ผ้าย้อมครามกับประเพณีการเกิด

สมัยก่อนชาวผู้ไทเมื่อคลอดลูกก็จะอยู่ไฟที่บ้าน แต่ปัจจุบันนิยมคลอดลูกที่โรงพยาบาลและกลับมาพักฟื้นที่บ้าน การอยู่ไฟก็มีอยู่บ้างแต่ไม่แพร่หลายเหมือนสมัยก่อน เนื่องจากเงื่อนไขของเวลา การคลอดโดยใช้หมอต้าแยสามีจะเป็นผู้หาผ้าขาวม้ามาผูกกับเชือโยงลงมาเพื่อให้ภรรยาจับหรือถ่วงน้ำหนักขณะคลอด เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้วก็จะใช้ผ้ามาห่อหุ้มร่างกายแล้วนำไปวางในกระตัง หลังจากการอยู่ไฟแล้วก็จะมีการสู่วัฏญแม่และเด็กเพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข เรณู เหมือนจันทร์เชย กล่าวว่า

ชาวไทยโซ่งเมื่อหลังจากการอยู่ไฟ ๑๕ วันแล้ว ชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงจะมาผูกแขน
รับขวัญ บางครั้งก็ดึงเส้นด้ายจากผ้าลายแดงไหมพื้นเก่าๆ มาผูกข้อมือเด็ก เด็กผู้ชาย
จะผูกข้อมือขวาและเด็กผู้หญิงจะผูกข้อมือซ้าย^{๑๑}

ผ้ามีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการเกิดของชาวผู้ไท นับตั้งแต่ผู้เป็นแม่จะต้อง
เตรียมทอผ้าไว้สำหรับลูกที่จะคลอดออกมา โดยผ้าที่ใช้ตั้งแต่แรกเกิดประกอบด้วย
ผ้าอ้อม ผ้าห่ม ผ้าหุ้มพูก (ทีนอน) เสื้อผ้า ผ้าทำความสะอาดและผ้าสำหรับห่อตัว
หลังคลอด ผ้าทำเปลนอน เมื่อเด็กคลอดผู้ทำคลอดก็จะทำความสะอาดตัวเด็กแล้ว
นำผ้าที่นุ่ม สะอาดที่แม่เตรียมไว้มาห่อตัวเด็ก นอกจากนี้ยังมีกรเตรียมผ้าก้าน้ำ
สำหรับผู้ทำคลอดเพื่อขอบคุณผู้ที่มาทำคลอดให้ด้วยการมอบผ้าถุง ผ้าห่ม หรือผ้าซิ่น
ให้ และเตรียมผ้าปูรองกระดังสำหรับเด็กตามความเชื่อที่ว่าเด็กแรกเกิดต้องออกมา
ถูกแดดในตอนเช้า ร่างกายจะได้แข็งแรง

ข้อมูลดังกล่าวจึงทำให้เห็นว่าผู้หญิงได้รับการอบรมสั่งสอนและเรียนรู้เรื่อง
ผ้า การทอผ้าจากแม่และญาติผู้ใหญ่หญิง ตั้งแต่การเข็นฝ้าย ดัดฝ้าย กรอด้าย
รวมถึงกระบวนการทอผ้าแบบต่างๆ ซึ่งแตกต่างจากผู้ชายที่จะต้องเรียนทั้งในระบบ
โรงเรียนและการเรียนรู้ชีวิตไปพร้อมๆ กัน กระบวนการเรียนรู้เรื่องผ้าทอ เป็น
กระบวนการขัดเกลาทางสังคมอีกประการหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นการใช้แสดงสภาพทาง
สังคมของการเปลี่ยนผ่านสภาวะของคน โดยเฉพาะเรื่องของผ้า ผู้หญิงจะถูกอบรม
สั่งสอนมาตั้งแต่เด็กผ่านการดู การฝึกและการปฏิบัติจริง โดยมีแม่ ย่า ยาย ป้า น้า
ซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าว หากผู้หญิงสามารถ
ที่จะเรียนรู้กระบวนการทอผ้าได้แล้ว ก็สามารถที่จะเปลี่ยนผ่านสภาวะจากเด็กมา
เป็นสาว พร้อมทั้งจะเข้าสู่พิธีแต่งงานได้ สอดคล้องกับวิบูลย์ ลี้สุวรรณ ที่กล่าวว่า
ฝีมือในการทอผ้าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของผู้หญิงที่จะช่วยให้ฝ่ายชายและญาติฝ่ายชาย
มองเห็นคุณค่าของความเป็นกุลสตรีของผู้หญิง และนอกจากนี้ผ้าและการทอผ้ายังเป็น
เป็นส่วนสำคัญในพิธีกรรมต่างๆ ของผู้หญิงตั้งแต่เกิดจนตาย^{๑๒}

^{๑๑} เรณู เหมือนจันทร์เชษ, **ความเชื่อเรื่องผีของไทยโซ่ง** (นครปฐม: สำนักงานวิจัยภาษา
และวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๙.

^{๑๒} วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, **สารานุกรมผ้า เครื่องถักทอ** (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๐),
หน้า ๑๙๙.

สุรียา สมุทคุปต์และพัฒณา กิตติอาษา กล่าวว่า ผู้หญิงอีสานจะแต่งงานได้ ต้องทอผ้าให้เป็นอย่างน้อย ๓ อย่าง ได้แก่ เสื้อดำ ต้ำแพร ชิ้นไหม” เสื้อดำ คือ เสื้อที่ตัดจากผ้าฝ้ายที่ทอเองแล้วนำไปย้อมคราม ชาวบ้านนิยมสวมใส่เวลาทำงานในไร่นา ต้ำแพร คือ การทอผ้าแพรเอาไว้ใช้ในโอกาสต่างๆ ผ้าขาวม้าก็จัดอยู่ในประเภทนี้ ชิ้นไหม คือ การทอผ้าไหมเอาไว้ใช้ในโอกาสสำคัญ เช่น งานแต่งงาน บุญ ส่วนมากใช้ในการ “สมมา” ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย ดังนั้นผู้หญิงในช่วงวัยสาวจะต้องมีความสามารถในการทำที่นอน หมอน ผ้าห่ม ผ้านวม จึงจะถือว่าสามารถที่จะออกเรือนไปมีครอบครัวได้ ซึ่งก็นับได้ว่ากระบวนการทอผ้า การมัดหมี่ การย้อมผ้าเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของผู้หญิง^{๑๔}

ผ้าในช่วงสำคัญของการเกิด ผ้าที่ใช้ส่วนมากเป็นผ้าอ้อมที่ทำจากผ้าฝ้าย ผ้าขาวม้าหรือผ้าอื่น ๆ ที่พอจะหาได้มามากับชื่อของครัวสำหรับการทำคลอด ผู้หญิงที่จะคลอดจำเป็นจะต้องสวมใส่ผ้าถุงของแม่หรือของแม่สามี เพราะเชื่อว่าจะคลอดลูกสะดวก ผ้าถุงสมัยก่อนมักจะเป็นผ้าย้อมหม้อหรือผ้าย้อมคราม เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้ว ผ้าชิ้นบางส่วนจะถูกฉีกออกมาเพื่อห่อตัวเด็กหรือบางครั้งก็จะฉีกผ้าชิ้นมาเช็ดตัวเด็ก ก่อนที่จะนำเด็กไปทำความสะอาด แล้วนำเด็กมานอนอยู่บนหลังกระดัง หลังจากนั้นก็จะหาผ้าชิ้นย้อมครามผืนอื่นๆ มานุ่งขณะอยู่ไฟ เพราะบางครั้งสุขภาพร่างกายของแม่ที่เพิ่งผ่านการคลอดยังไม่สามารถปรับอุณหภูมิได้ จึงต้องสวมเสื้อผ้าหนาๆ และผ้าฝ้ายย้อมครามก็มีลักษณะพิเศษที่สามารถดูดซับเหงื่อได้ดี อีกทั้งเวลาที่เด็กทารกดูนมแม่ผ้าครามก็ซับน้ำนมได้ดีด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้น จึงพบว่าผ้าย้อมครามเกี่ยวข้องกับกระบวนการเกิดอย่างมาก โดยเฉพาะคนที่เป็นแม่หรือผู้หญิงที่คลอดลูกใหม่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้กระบวนการทำผ้าชนิดต่างๆ โดยเฉพาะกระบวนการทอ กระบวนการย้อม เพราะผ้าเหล่านี้ต้องนำมาใช้เป็นเครื่องใช้สอยในการเกิด จนถึงกับมีคำกล่าวเกี่ยวกับการทำผ้าของชาวผู้ไทว่า “มิเป็นลิงเป็นลายมิเห้อเอาไฟ” แปลความได้ว่า “ไม่เรียนรู้การทอผ้าและลวดลายของหมี่ก็ไม่ให้มีสามี”

^{๑๔} สุรียา สมุทคุปต์และพัฒณา กิตติอาษา (บรรณาธิการ), **อีดบ้านคองเมือง : รวมบทความทางมานุษยวิทยาว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมอีสาน** (นครราชสีมา: หอจดไทยศึกษานิทรรศน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๓๖), หน้า ๖๙.

ผ้าย้อมครามกับประเพณีการแต่งงาน

ผ้าย้อมครามได้เข้ามามีบทบาทในพิธีกรรมการแต่งงานของชาวผู้ไทนับตั้งแต่เป็นเครื่องสมมาญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายเนื่องจากในอดีตผ้าเหล่านี้จะต้องเกิดจากฝีมือของผู้หญิง เป็นคนทำขึ้นเอง เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่เหมาะสมในการออกเรือน ดังนั้น “ผ้าสมมา” จึงเป็นผ้าที่แสดงออกซึ่งความสามารถของผู้หญิงที่จะแสดงให้กับญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายได้ทราบว่าเป็นผู้ที่เหมาะสมในการออกเรือนและพร้อมที่จะเป็นแม่บ้านต่อไปในอนาคต

ผ้าสมมาของชาวผู้ไท ได้แก่ ผ้าซิ่น ผ้าแพร ผ้านวม โสร่ง ผ้าขาวม้า การทอผ้าเพื่อเป็นของสมมาของชาวผู้ไทมักจะเรียนรู้จากคนที่เป็นแม่หรือญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงของครอบครัว เริ่มจากการดู การเลียนแบบเพื่อให้เกิดความชำนาญ เมื่อชำนาญแล้วก็จะฝึกทำด้วยตนเอง ซึ่งกระบวนการเรียนรู้เรื่องการทอผ้านั้นมักจะเกิดควบคู่ไปกับการสอนงานบ้านเรื่องอื่นๆ เช่น การทำอาหาร การงานในไร่

การสมมาในงานแต่งของชาวผู้ไท ผ้าที่สำคัญที่สุดในสมัยก่อนคือผ้าถุงและผ้าขาวม้า ซึ่งเกิดจากการมัดหมี่ โดยเฉพาะหมี่จะมี ๒ แบบ คือ หมี่ลาวด (ไม่มีลวดลายเป็นผ้าพื้นหรือไม้เป็นลวดลายทั้งผืน) และหมี่คั่น หรือที่เรียกว่าซิ่นทิว (เป็นลายทางยาวคั่น) ผ้ามัดหมี่นี้สัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับการย้อมครามหรือย้อมหม้อมี เนื่องจากผ้าเหล่านี้ตอนที่เส้นฝ้ายจะต้องนำไปย้อมให้มีสีต่างๆ โดยเฉพาะสีดำหรือสีน้ำเงินสีที่ได้นั้นมาจากคราม และเมื่อมัดย้อมเสร็จแล้วจึงจะนำไปมัดเป็นลวดลายต่างๆ ตามที่ต้องการ ซึ่งลวดลายในสมัยก่อนมักไม่ซับซ้อน จากการสัมภาษณ์นางเหนือ วรรดิศรีศักดิ์ (สัมภาษณ์ ๒๕ เมษายน ๒๕๕๕) พบว่าลวดลายต่างๆ ในอดีตมีไม่ค้อมากนัก ได้แก่ ลายแมงดา ลายแมงมุม ลายนาค ลายคว่ำ ลายหงาย ลายดอกไม้อลายขอ เป็นต้น ซึ่งลวดลายเหล่านี้ผู้เฒ่าผู้แก่มักจะสอนกันมา และหัดให้คนที่เริ่มมัดหมี่ทำจากลวดลายง่ายๆ ก่อน เช่น ลายคว่ำ ลายหงาย หลังจากที่ย่างยาแล้วก็จะสอนลวดลายอื่นๆ ที่ยากขึ้น และลวดลายที่ยากมากคือลายดอกไม้รวมถึงลายนาค

จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าในพิธีกรรมการแต่งงานของชาวผู้ไท ผ้าและการทอผ้าเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมของผู้หญิงและเป็นการขัดเกลา รวมถึง

กระบวนการเปลี่ยนผ่านสถานภาพของผู้หญิงอย่างสมบูรณ์ที่สุด เนื่องจากผู้หญิงได้แสดงให้ฝ่ายชายและพ่อแม่ รวมถึงญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายชายรับรู้ว่าตนเองมีความพร้อมและเหมาะสมในการเป็นคนที่ จะออกเรือน ผืนผ้าจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้หญิงได้รับการสั่งสอนและได้เรียนรู้เพราะผ้าแต่ละผืนมักจะเหมาะกับกาลเทศะที่ต่างกัน

ผ้าย้อมครามกับอีตลีสบอง

ประเพณีและพิธีกรรมในรอบปีของชาวผู้ไทที่ยึดถือกันมา คือ อีตลีสบอง ซึ่งถือเป็นธรรมเนียมสำคัญในการดำเนินชีวิต อีตลีสบองหรือประเพณีสิบสองเดือน เป็นจารีตที่จะทำให้สมาชิกทุกคนในสังคมได้มีโอกาสร่วมชุมนุมกันทำบุญเป็นประจำทุกๆ เดือนของรอบปี ผลที่ได้รับคือ ทุกๆ คนจะได้มีเวลาเข้าวัด ไกล่ชิดกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้ประชาชนสามัคคีกัน อีตลีสบองที่เกี่ยวข้องกับผ้าย้อมคราม ได้แก่ บุญข้าวจี บุญผเวส บุญกฐิน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

บุญข้าวจี

เป็นบุญประเพณีในเดือนสาม ชาวบ้านจะนำข้าวจีไปถวายพระที่วัด และมีการประดิษฐ์พิธีกรรมดังกล่าวให้กลายเป็นประเพณีประจำปของชุมชนหลายแห่งในจังหวัดสกลนคร สถานที่ที่ปฏิบัติและได้รับความนิยมจนกลายเป็น “บุญใหญ่” คือ อำเภอสว่างแดนดิน แต่ละชุมชน ตำบล หมู่บ้านจะนำขบวนบั้งข้าวจีเข้ามาร่วมแสดง โดยนำเสนองจุดเด่นของชุมชน ตำบล หมู่บ้านของตนเอง บ้านพันนา ตำบลพันนา เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่มีความโดดเด่นของผ้าย้อมครามก็นำขบวนผ้าย้อมครามเข้ามาจัดแสดงในบุญประเพณีนี้ด้วย

ภาพที่ ๗ บุญข้าวจี บ้านพันนา ต.พันนา อ.สว่างแดนดินกับผ้าย้อมคราม

บุญผะเหวดหรือบุญเทศน์มหาชาติ

เป็นบุญประเพณีสำคัญของชาวผู้ไทในหลายๆ แห่ง เมื่อถึงเดือนสี่ ชาวบ้านจะกำหนดวันทำบุญ นิมนต์พระสงฆ์วัดต่างๆ มาเทศน์ตามวันที่กำหนด ทำหนังสือหรือสลากนิมนต์ รวมถึงเชิญชาวบ้านมาร่วมทำบุญต่อมาทั้งพระสงฆ์และชาวบ้านก็จะร่วมกันทำความสะอาดวัด ทำพวงมาลัยทั้งรูปนก ปลาและสัตว์อื่นๆ กำหนดบริเวณวัดให้เหมือนกับป่าหิมพานต์ ทำเครื่องบูชาคาถาพัน ทำทุง (ธง) ประดับบนศาลา ตั้งหออุปคุต เมื่อถึงวันรวมจะตั้งธงขึ้นทั้ง ๘ ทิศเพื่อบูชาพระอรหันต์และเทวดาทั้ง ๘ ทิศ ชิงผ้าพระเวส ตั้งเครื่องบูชาคาถาพัน ตั้งธรรมาสน์ เชิญพระอุปคุตมาสถิตที่หอตั้งหม้อน้ำมนต์ ทำสระโบกขรณี บวชนาค ฟังเทศน์มาลัยหมั้นมาลัยแสน และแห่พระเวสเข้าเมือง

ด้วยเหตุที่บุญผะเหวดเป็น “บุญใหญ่” หรือ “บุญประจำปี” การทำบุญผะเหวดจึงใช้เวลามาก จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้คนจำนวนมากมาร่วมกันและช่วยเหลือกันทำบุญประเพณีนี้ให้สำเร็จ จึงอาจกล่าวได้ว่า บุญผะเหวดยังคงมีบทบาทหน้าที่ในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องร่วมมือร่วมมือจึงจะสำเร็จ

ภาพที่ ๘ หญิงผู้ไทในชุดผ้าครามเตรียมหว่านดอกไม้ในงานบุญผะเหวด

ผ้าย้อมครามมีความเกี่ยวข้องกับบุญผะเหวด นับตั้งแต่การใช้ผ้าฝ้ายสีขาวที่ยังไม่ได้ย้อมไปตัดเป็นชิ้นเล็กๆ เพื่อทำดอกไม้ประดับประดาโยงเข้ามาที่วัดและศาลาการเปรียญ ส่วนดอกไม้สีก็จะนำผ้าไปมัดย้อมกับครามรวมถึงไม้ชนิดอื่นๆ ให้ได้สีตามที่ต้องการแล้วนำมาตัดเป็นสามเหลี่ยมเพื่อประดับประดากับเชือกหรือไม้ ส่วนดอกไม้ต่างๆ ที่ทำเป็นเครื่องร้อยเครื่องพัน ก็จะใช้ผ้าฝ้ายที่ผ่านการย้อมครามและสีอื่นๆ ไปทำ รวมถึงทุ่งผ้าต่างๆ ที่ห้อยไว้ตามศาลาการเปรียญและหอพระอุทิศส่วนมากได้จากผ้าย้อมครามทั้งสิ้น เพราะสมัยก่อนผ้าสีอื่นต่างๆ หาได้ยาก ผ้าย้อมครามและย้อมสีอื่นๆ จึงเป็นทางเลือกสำคัญที่สามารถนำมาทำเครื่องประกอบพิธีกรรมในงานบุญผะเหวด

บุญกฐิน

เป็นงานบุญเดือน ๑๑ ในเทศกาลออกพรรษาคำว่า “กฐิน” มีความหมายว่า ผ้าที่ถวายให้เป็นกฐินทานภายในกำหนดกาล ๑ เดือน นับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ผ้าที่จะถวายนั้นจะเป็นผ้าใหม่ หรือผ้าเทียมใหม่ เช่น ผ้าฟอกสะอาด หรือผ้าบังสุกุล ผู้ถวายจะเป็นคฤหัสถ์ถวายแต่พระสงฆ์ที่เป็นอันเสร็จพิธี

ผ้าย้อมครามเกี่ยวข้องกับงานบุญกฐินด้านการแห่กองกฐิน โดยเฉพาะใช้ผ้าย้อมครามเข้าไปตกแต่งขบวนแห่ที่ใช้เกวียน เป็นการสร้างกลยุทธ์ที่ดึงดูดให้ผู้ที่มาทอดกฐินเกิดความพึงพอใจที่พบเห็นการแห่ขบวนกฐินไม่เหมือนที่ปฏิบัติกันโดยทั่วไป ส่วนการแต่งกายเข้าร่วมในบุญกฐินชาวบ้านทั่วไปนิยมสวมใส่ชุดผ้าคราม

ภาพที่ ๘ ชาวผู้ไทในชุดผ้าครามและขบวนแห่งานบุญกฐิน

สรุปได้ว่าผ้าครามที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวผู้ไท เกี่ยวข้องตั้งแต่เกิดจนตาย และผ้าครามเป็นผ้าที่อยู่ในความรับรู้ของชาวบ้านทั้งหญิง และชาย เด็ก ผู้ใหญ่และผู้เฒ่าผู้แก่ เนื่องจากผ้าเข้าไปมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเพณีและพิธีกรรม จึงกล่าวได้ว่าผ้ามีความสำคัญและอยู่ในการรับรู้ของชาวผู้ไท ตั้งแต่เกิดจนตาย ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิม ในสมัยก่อนไม่ได้ใช้ผ้าในการวัดฐานะทางสังคม และไม่ได้ใช้ผ้าเป็นเครื่องมือของการค้าขาย หากแต่เป็นสินน้ำใจ และเครื่องไหว้เครื่องแสดงความเคารพต่อญาติผู้ใหญ่ในประเพณีและพิธีกรรม จึงนับว่าผ้ามีบทบาทและคุณค่าทางด้านจิตใจมากกว่าคุณค่าทางเศรษฐกิจ

การรื้อฟื้นผ้าย้อมคราม : ทำผ้าครามให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๔๓ มีการขยายสาธารณูปโภคด้านการคมนาคมขนส่ง จากกรุงเทพฯ ถึงนครราชสีมาจนถึงขอนแก่น รวมถึงเส้นทางรถยนต์และไปรษณีย์ โทรเลขเริ่มขึ้นในอีสานประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๑ จึงส่งผลให้ภาคอีสานมีสภาพทางสังคม และวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป

ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอีสานให้เป็นแบบ ทุนนิยมอย่างเห็นได้ชัดเงิน มีการขยายตัวของทุนนิยมโดยเฉพาะการอพยพและเพิ่มขึ้น ของประชากรชาวจีนที่มีอิทธิพลด้านการค้าขายประกอบกับนโยบายของรัฐบาลที่ ส่งเสริมการผลิตพืชพาณิชย์เพื่อส่งออกซึ่งปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติที่เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ นโยบายดังกล่าวทำให้เกิดพืชเศรษฐกิจเช่น ฝ้าย ข้าวโพด อ้อย มันสำปะหลัง ปอ ฯลฯ ซึ่งกลายเป็นการผลิตที่สำคัญในระยะเวลาต่อมา

การสร้างความสำเร็จขั้นพื้นฐาน การขยายการศึกษาภาคบังคับ ส่งผลให้ วิธีการดำเนินชีวิตของชาวอีสานเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการขาย มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากยิ่งขึ้น มีรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น และมีการทำลายทรัพยากรป่าไม้มากยิ่งขึ้น เบญจวรรณ นาราสัจจ์ กล่าวว่า ระบบความคิดและความเชื่อดั้งเดิมเปลี่ยนแปลง ไป โดยเฉพาะเมื่อมีการอพยพแรงงานไปทำงานในเมืองมากขึ้น การเรียนรู้ระบบ การศึกษาสมัยใหม่ สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมจึงเปลี่ยนแปลงไป มีความพยายาม ในการปรับตัวและประยุกต์ภูมิปัญญาให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ หากแต่ความเชื่อมั่น ในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาไม่สอดคล้องไปกับสังคมสมัยใหม่ ทำให้ภูมิปัญญาดั้งเดิม

ถูกมองว่าล่าช้า และละเลยไม่สืบทอดเป็นประเพณีปฏิบัติเอาไว้^{๖๖}

จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๓๐ จึงมีกระแสการรื้อฟื้นและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น อย่างแพร่หลาย ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายอย่างถูกนำมา ทบทวนและส่งเสริมให้เกิดความรู้และความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ยังได้กล่าวถึงระบบการผลิตของชาวนาฮีसानว่านอกจากจะปลูกข้าวแล้วยังปลูกพืช อื่นๆ ได้แก่ คราม หม่อน ผัก แดง กล้าย อ้อย ยาสูบ ฝ้าย และปอแก้ว ฝ้ายนั้นปลูก มากกว่าหม่อนเพราะชาวนาฮีसानใช้ฝ้ายใส่ทำงาน ผ้าไหมใส่เฉพาะเวลามีงานบุญ ฝ้าย ปลูกน้อยลงเมื่อล่วงเข้าปลายทศวรรษ ๒๕๔๐ เพราะมีเสื้อผ้าสำเร็จรูปขาย รวมถึง ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด สีย้อมผ้า จอบ เสียม มีด ยาแผนปัจจุบัน กลายเป็นสินค้าสำคัญ ที่ชาวบ้านต้องการ อีกทั้งมีพ่อค้าชาวจีนนำเข้ามาขาย ทำให้ชาวนาฮีसानและชาวบ้านส่วนมาก เริ่มมีความต้องการที่จะยกระดับวิถีการดำรงชีวิตให้ทันสมัยด้วย^{๖๗}

ช่วงเวลาหลังปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ผู้หญิงฮีसानบางคนก็จำเป็นต้องใช้แรงงานของ ตนเองเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม หรือไม่ก็ต้องออกไปรับจ้างในไร่ จึงทำให้บางคน ไม่มีโอกาสที่จะทอผ้าได้ นอกจากนี้ยังพบว่ากระบวนการย้อมผ้าครามยุ่งยากและต้อง อาศัยความอดทน เพราะสมัยก่อนย้อมเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น แต่ปัจจุบันสามารถ หาซื้อเสื้อผ้าอย่างอื่นมาทดแทนได้ จึงหันไปใช้อย่างใหม่ที่สะดวกกว่า สิมของเก่าที่ต้อง อาศัยความอดทนและระยะเวลา จึงทำให้ฝ้ายย้อมครามหรือฝ้ายย้อมหม่อนสูญหายไป

ช่วงเวลาดังกล่าวก็เกิดคำถามว่าผ้าครามหรือฝ้ายย้อมหม่อนสูญหายไป มีปัจจัย หลายประการ พอจะกล่าวถึงได้ดังนี้

๑) การปลูกฝ้ายลดลงและหันไปใช้ฝ้ายโรงงาน

๒) การนุ่งผ้าชิ้นที่ทำจากฝ้ายแท้ๆ กลายเป็นผ้าที่ไม่ทันสมัย เนื่องจากมีผ้า ที่ทำจากใยสังเคราะห์ที่นุ่มกว่า เบากว่า และมีสีสันต่างๆ มากกว่า จึงทำให้ฝ้ายย้อมคราม ที่มีอยู่ลดบทบาทความสำคัญไป

^{๖๖} เบญจวรรณ นาราสาส์จ, **ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาฮีसान** (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานา วิทยา, ๒๕๕๒), หน้า ๒๙.

^{๖๗} ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา, **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย** พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, ๒๕๕๑), ๗๖.

๓) มุมมองที่ว่าผ้าข้อมครามและผ้าข้อมหม่อนนั้นเป็นผ้าของคนจน ไม่ใช่ผ้าของคนมีระดับ จึงทำให้การสวมใส่ผ้าข้อมครามลดโอกาสในการสวมใส่ลงไป

๔) งานบุญประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ก็ไม่นิยมสวมใส่ ทำให้ผ้าที่เคยมีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันตั้งแต่เกิดจนตาย กลายเป็นผ้าที่ต้องเก็บเอาไว้ในบ้าน

๕) กระบวนการทำผ้าข้อมครามมีความยุ่งยาก ซับซ้อน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ผู้หญิงหลายคนในหมู่บ้านและภาคอีสานโดยทั่วไป จึงถูกเกณฑ์แรงงานเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้คนที่ทอผ้าอยู่ที่ได้ดูบ้าน เป็นส่วนตกค้างทางวัฒนธรรม และกลายเป็นวัฒนธรรมล้าหลังในที่สุด การทอผ้าจึงกลายเป็นงานของคนแก่ที่อยู่กับบ้าน บางคนทำได้ไม่นานก็เลิกไปเพราะไม่สามารถแบกรับต้นทุนการผลิตที่สูงได้ บางคนทำแล้วเลิกไปเพราะสภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย บางคนถึงกับขายก็ก็มี แล้วก็เก็บอุปกรณ์การทำทอผ้าไว้ที่บ้าน เช่น กระจวย พิมพ์ ส่วนก็ก็ร้างใช้งานไม่ได้

ในช่วงเวลาของการหายไปของผ้าครามเป็นช่วงเวลาที่แรงงานทั้งชายหญิงของภาคอีสานหลังไหลเข้ากรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ต่างๆ เพื่อทำงานหาเงินมาเลี้ยงชีพ และปลดหนี้ที่เกิดจากภาคเกษตรกรรม นั่นก็แสดงให้เห็นว่าการก่อกำเนิดขึ้นของชาวบ้านเริ่มขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ เมื่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหลังไหลเข้ามา ทำให้เกิดการซื้อขาย ระบบการแลกเปลี่ยนและการเอื้อเพื่อแลกกันในกลุ่มชนได้เลือนหายไป เหลือแต่การซื้อขาย เมื่อซื้อขายสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ก็เอาไปขายต่อ ได้เงินก็นำไปซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกต่อไปเป็นทอดๆ ทำให้หนี้สินที่มีพอกพูน บางครอบครัวจำเป็นต้องขายที่ไร่ ที่นาให้กับนายทุน และไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ก็จำเป็นต้องจะต้องอพยพครอบครัวเรือนของตนเองไปหาที่อยู่ใหม่ การอพยพแรงงานเกิดขึ้นถึงปัจจุบัน หากแต่ปัจจุบันมีการเคลื่อนย้ายแรงงานในภาคของความรู้มากกว่าการใช้แรงงานเหมือนในอดีต เพราะในอดีตทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างก็ผันตัวเองไปเป็นภาคแรงงานให้กับโรงงานอุตสาหกรรม เช่น โรงทอ โรงงานปลากระป๋อง โรงงานกระดาษ โรงงานชิ้นส่วนอะไหล่ โรงงานไม้ ฯลฯ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการใช้แรงงาน แรงงานฝีมือของผู้ชายที่เคยสานแห สานข้อง สานกระติบข้าว รวมถึงเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ในครัวเรือน จึงเลือนหายไป สอดคล้องกับที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา กล่าวสรุปเกี่ยวกับสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวอีสานไว้ว่า วัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้านถูกแทนที่ด้วยวัฒนธรรม

ชุดใหม่ วัฒนธรรมการผลิต การบริโภคและวัฒนธรรมทางสังคมที่ตามมากับระบบทุนนิยม มักเป็นวัฒนธรรมที่ต้องอาศัยเงินทุนและพื้นความรู้สมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงรสนิยม ค่านิยม รวมทั้งความเชื่อมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานค่อนข้างมาก^{๑๘}

แรงงานหนุ่มสาวที่เคยเป็นความหวังของการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเครื่องไม้ เครื่องสาน เครื่องมือต่างๆ ในการจับสัตว์ป่า สัตว์น้ำหุดยดชะงักเพราะผันตัวเองเข้ามาในโรงงานอุตสาหกรรม ไม่ได้ใช้ภูมิปัญญาที่ร่ำเรียนมาจากพ่อ ปู่ ตา ลุง อา ให้เกิดประโยชน์ อีกทั้งไม่มีการสืบทอดต่อไปยังรุ่นลูกหลานของตนเอง เช่นเดียวกันกับภูมิปัญญาการทอผ้าของผู้หญิงที่ไม่ได้ใช้ภูมิปัญญาที่เริ่มเรียนรู้จากการสังเกต การดูและการฝึกปฏิบัติจนตนเองชำนาญจึงเป็นสาเหตุสำคัญของการหายไปของผ้าย้อมครามในที่สุด

แม้ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมาจะมีการรื้อฟื้นภูมิปัญญาเรื่องผ้าย้อมคราม ก็มักจะได้อู่ว่าภูมิปัญญาเรื่องผ้าย้อมคราม ปรากฏอยู่ในประวัติความทรงจำของผู้คนที่มีอายุมากแล้ว และการกลับไปรื้อฟื้นทำผ้าย้อมครามก็เป็นเรื่องที่มีปัญหา มากอยู่พอสมควร เนื่องจากปัจจุบันต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูง และหากทำเพียงลำพังหรือทำขึ้นมาใช้เองก็ไม่คุ้มค่า จากเดิมที่ผ้าย้อมครามถูกผลิตขึ้นมาเพื่อใช้สวมใส่ตอบโจทยปัจจัยสี่ ใช้สวมใส่ในการทำไร่ ทำนา ปัจจุบันถูกนำมาใช้ในบริบทใหม่ ใช้กับคนกลุ่มใหม่ จากสิ่งทีผลิตขึ้นในชุมชนท้องถิ่น กลายเป็นสินค้าที่คนเมืองใช้กันอย่างแพร่หลาย ผ้าครามจึงถูกนำไปใช้ในสถานภาพใหม่ที่เรียกว่าเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

ผ้าย้อมครามกับกระแสโลกาภิวัตน์

ผ้าครามหรือผ้าย้อมครามเป็นที่รับรู้ของคนทั่วไปมาประมาณปี พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นต้นมา เนื่องจากมีการรื้อฟื้นภูมิปัญญาดังกล่าวขึ้นมามีอีกครั้งหนึ่ง และสืบเนื่องจากกองทุนหมู่บ้านและการพัฒนากลุ่มสตรีให้มีกิจกรรมพัฒนาและเสริมสร้างบทบาทของสตรี จึงทำให้ชุมชนหลายแห่งได้ก่อตั้งกลุ่มทอผ้าขึ้นมา ผลิตภัณฑผ้าย้อมครามซึ่งเป็น

^{๑๘} ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา, วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, ๒๕๕๑), ๑๑๓.

งานหัตถกรรมที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษจึงถูกนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น ผ้ามัดหมี่ (ผ้าถุง) ผ้าลายขัดพื้นฐาน ซึ่งผ้าชนิดนี้ยังสามารถนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ได้หลายชนิด แล้วนำออกมาจำหน่าย ปรากฏว่าได้รับความนิยมกันแพร่หลาย เช่น ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าปูโต๊ะ กระเป๋า ยาม ฯลฯ

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ สำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอพรหมนิคม จังหวัดสกลนคร ได้เข้ามาสนับสนุนองค์ความรู้ปรับปรุงและแนวทางการบริหารจัดการกลุ่มอย่างเป็นทางการ และได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่น อีกทั้งได้รับงบประมาณ CEO จากผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร โดยได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน จนทำให้ชุมชนหลายแห่งเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งเรื่องผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมคราม เช่น ชุมชนบ้านโนนเรือ-ต่อเรือ ชุมชนบ้านถ้ำเต่า ชุมชนบ้านดอนกอย ชุมชนบ้านอุนดง ชุมชนบ้านกุดแสด ชาวบ้านสามารถผลิตผ้าฝ้ายย้อมคราม ออกสู่ตลาด และนำสินค้าทางวัฒนธรรมดังกล่าวไปจัดแสดงในที่ต่างๆ อย่างแพร่หลาย ทำให้ผ้าย้อมครามเป็นที่รับรู้ของประชาชนมากขึ้น คนก็นิยมสวมใส่กันมากขึ้น กลายเป็นที่ต้องการของตลาดมากยิ่งขึ้น

การฟื้นฟูผ้าครั้งแรกก็ได้้นำผ้าไปจำหน่ายในที่ต่างๆ ที่เปิดให้จำหน่าย เช่น งานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ งานออกร้านสินค้าของจังหวัด งานออกร้านของอำเภอ และงาน OTOP ระดับประเทศ โดยนำไปวางจำหน่ายในนามของกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจากอำเภอและจังหวัด จนทำให้ผ้าครามเริ่มเป็นที่รับรู้ของคนโดยทั่วไป หลังจากนั้นผลิตภัณฑ์ผ้าครามก็เริ่มออกสู่ตลาดอย่างหลากหลายมากขึ้น โดยการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น ผ้าพันคอ ผ้าห่มคลุมไหล่ ปลอกหมอน ที่รองแก้วน้ำ ที่หุ้มกระดาษทิชชู ผ้าปูโต๊ะ ผ้า màn กระเป๋าใส่โทรศัพท์มือถือและพวงกุญแจ ผลิตภัณฑ์เหล่านี้เป็นการแปรรูปตามความต้องการของตลาด

ในอดีตการผลิตผ้าครามมักจะผลิตเป็นผ้าชิ้น ผ้าห่ม ผ้าพื้น ใช้เทคนิคการมัดหมี่ แนวทางดังกล่าวได้ถูกรื้อฟื้นนำกลับมาสร้างสรรค์ใหม่ ให้กลายเป็นสิ่งที่ดึงดูดลูกค้าได้รู้จักและสนใจ เพราะลูกค้าบางกลุ่มมีความต้องการซื้อสินค้าเพราะลวดลายแปลกใหม่ แต่ลูกค้าบางกลุ่มมีความต้องการซื้อสินค้าเนื่องมาจากลักษณะเฉพาะของผ้าที่แปลกไม่เหมือนใคร แต่บางกลุ่มมีความต้องการซื้อสินค้าผ้าครามจากสีและกลิ่น เนื่องจากผ้าย้อมครามมีกลิ่นพิเศษ และสีที่เป็นเอกลักษณ์

ภาพที่ ๘ อุปกรณ์สำคัญของการทอผ้าถักนำมาใช้อีกครั้งใหม่

การสร้างสรรคหรือรีอพื้นผ้าครามขึ้นมาใหม่นี้ส่งผลให้ผ้าครามเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น กลุ่มผู้ใช้ผ้าครามไม่ใช่ชาวบ้านอีกต่อไป หากแต่เป็นกลุ่มชนชั้นกลาง มีเงินเดือนและมีกำลังซื้อผ้าคราม เนื่องจากผ้าครามแต่ละผืนมีราคาค่อนข้างสูง ราคาเริ่มต้นที่กำหนดโดยกลไกของตลาดผู้ค้าผ้าครามอยู่ที่ผืนละ ๒๕๐ - ๕๐๐ บาท และแพงสุดเมื่อมีการแปรรูปแล้วทำให้ผ้าครามมีราคาสูงประมาณผืนละ ๑,๒๐๐ - ๑,๕๐๐ บาท บางครั้งอาจมีราคาสูงถึง ๓,๐๐๐ บาท ดังนั้น จึงสังเกตได้ว่าผ้าครามที่นำกลับมารีอพื้นใหม่ถูกกระบวนการของกลไกตลาดทำให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและราคาแพง แตกต่างจากผ้าครามแบบดั้งเดิมที่เป็นผ้าของชาวบ้านนำมาสวมใส่ในการทำไร่ ทำนาและใส่ในชีวิตประจำวัน กลุ่มคนที่จะสวมใส่ผ้าครามจึงเป็นกลุ่มผู้มีรสนิยมเฉพาะ

นอกจากนี้ยังพบว่ารัฐหรือองค์กรของรัฐเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการผ้า ย้อมคราม ทั้งการสนับสนุน ส่งเสริม และผลักดันให้กลุ่มพัฒนาขีดความสามารถในการผลิตผ้าคราม และการออกแบบเพื่อทำให้ผ้าครามสามารถเข้าถึงตลาดผู้บริโภคที่กว้างขวางกว่าเดิม ดังนั้นเมื่อมีการให้ความรู้เกี่ยวกับการออกแบบจึงทำให้ผ้าครามมีกลุ่มตลาดที่กว้างขวางมากขึ้น กลุ่มลูกค้าส่วนมากเป็นกลุ่มข้าราชการ พ่อค้า รวมถึงตัวแทนร้านค้าปลีก ผ้าส่วนหนึ่งถูกผลิตขึ้นตามความต้องการของตลาด หากแต่อีกส่วนหนึ่งผลิตขึ้นตามความชอบเฉพาะของลูกค้า กลุ่มผู้มัตย้อมและกลุ่มผู้ทอจึงมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามจำนวนการสั่งจอง และผ้ามัดหมี่ย้อมครามก็ยิ่งได้รับความนิยมจากผู้สั่งซื้อหรือลูกค้าทั่วไปด้วย

ปัจจุบันพบว่ามีการทำผ้าย้อมครามซึ่งเป็นภูมิปัญญาและเป็นวัฒนธรรมทำให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่ขายได้ การรับรู้สินค้าทางวัฒนธรรมเรื่องผ้าครามไม่ได้เกิดจากชาวบ้าน หากแต่เป็นส่วนส่งเสริมและสนับสนุนจากภาครัฐ เช่น พัฒนาการจังหวัด หอการค้าจังหวัด รวมถึงโรงเรียนและสถาบันการศึกษาที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ครู อาจารย์ รวมถึงนักเรียนได้สวมใส่เสื้อผ้าย้อมคราม ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่ส่งเสริมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัด นอกจากนี้หน่วยงานของรัฐก็สนับสนุนให้สวมใส่เสื้อผ้าย้อมครามทุกวันศุกร์ ทำให้ผ้าครามอยู่ในการรับรู้และความคุ้นเคยของคนทั่วไป จนกลายเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ประจำจังหวัดสกลนครในที่สุด โรงเรียนหลายแห่งได้กำหนดให้นักเรียนสวมใส่เสื้อผ้าพื้นเมืองทุกๆ วันศุกร์ เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านผู้ทอผ้าย้อมครามมีรายได้ อีกทั้งหน่วยงานราชการก็ยังสนับสนุนให้ข้าราชการและพนักงานได้สวมใส่เสื้อผ้าย้อมครามทั้งในการปฏิบัติหน้าที่และการเดินทางไปประชุมต่างๆ ซึ่งปัจจัยดังกล่าวก็ช่วยส่งเสริมให้ผ้าย้อมครามเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากยิ่งขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย

ภาพที่ ๙ การเดินแบบผ้าครามของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

นอกจากนี้ยังมีสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏ สกลนคร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร และ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตอีสาน สกลนคร ต่างก็มีส่วนร่วมในการ ผลักดันและส่งเสริมผ้าย้อมครามในรูปแบบต่างๆ เช่น การส่งเสริมการปลูกคราม การย้อมโดยไม่เจือสีสังเคราะห์ การให้ความรู้เรื่องสีคราม การให้ความรู้เรื่อง การมัดย้อม การอบรมเรื่องการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่มาจากผ้าฝ้ายย้อมคราม รวมถึงการรวมกลุ่มเพื่อก่อตั้งกลุ่มผู้ทำผ้าฝ้ายย้อมคราม กิจกรรมเหล่านี้เป็นส่วน ช่วยผลักดันและส่งเสริมให้ผ้าครามของชาวบ้านเป็นที่รับรู้ของคนภายนอกอย่าง แพร่หลายและกว้างขวาง

การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตผ้าครามในปัจจุบัน เป็นกระบวนการทำให้ เป็นผลิตภัณฑ์และสินค้า เปลี่ยนกลุ่มผู้ใช้จากเดิมเป็นชาวบ้านก็กลายเป็นชาวเมือง จากผ้าครามที่มีราคาน้อยกลายเป็นผืนผ้าที่ราคาสูง จากการผลิตเพื่อการใช้ก็เปลี่ยน มาเป็นการผลิตเพื่อการขาย จากการใช้ฝ้ายธรรมชาติก็เป็นฝ้ายโรงงาน จากการผลิต ในครัวเรือนกลายเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กและขนาดกลาง จากเดิมที่เคยกำหนด ปริมาณการผลิตก็เปลี่ยนเป็นการถูกกำหนดโดยกลไกของตลาดและผู้บริโภคภายนอก สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้ผ้าครามกลายเป็นสินค้าเต็มตัว ทำให้กลุ่มชาวบ้านต่างๆ พยายามที่จะผลิตผ้าครามเพื่อความต้องการของตลาด และสอดคล้องกับความต้องการ ของตลาดผู้บริโภค

ผ้าย้อมครามกับทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไป

จากการเฝ้าดูปรากฏการณ์ของผ้าย้อมครามพบว่า เมื่อถูกทำให้กลายเป็น สินค้าแล้ว กลุ่มผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านเองในฐานะเจ้าของภูมิปัญญา ผ้าครามก็มีทัศนคติกับผ้าครามที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ชาวบ้านส่วนหนึ่งกล่าวว่า ผ้าครามที่เขาเคยใช้ไม่เหมาะกับการใช้อีกต่อไป เนื่องจากราคาที่แพงและลวดลาย ต่างๆ ที่ประยุกต์ขึ้นมา ไม่เหมาะกับการนำไปสวมใส่ เพราะเมื่อก่อนลวดลายที่สวมใส่ จะเป็นผ้าพื้น และใส่ได้ในทุกโอกาส ไม่เลือกวัน และไม่ได้นำมาตัดตามแบบที่ต้องการ เพราะไม่พิถีพิถันเรื่องความงดงาม ดังนั้น ผ้าครามซึ่งเดิมมีเจ้าของเป็นชาวบ้านจึงถูก สร้างมูลค่าเพิ่ม

ภาพที่ ๑๐ ผ้าย้อมครามในขบวนแห่งานกีฬาและวันสงกรานต์

ตลาดผ้าย้อมครามในจังหวัดสกลนครกำลังเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่มีการย้อมด้วยครามก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นมัดย้อมด้วยไม้ชนิดอื่นๆ เพื่อหาความแปลกใหม่ให้กับผืนผ้า เช่น ย้อมด้วยโคลน ย้อมด้วยใบบัว ย้อมด้วยเปลือกไม้ชนิดต่างๆ ย้อมด้วยมูลควาย จนทำให้ครามลดบทบาทลงไป ซึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นจากการที่กลุ่มผู้ผลิตผ้าครามได้ปะทะสังสรรค์กับโลกภายนอกมากขึ้น ได้พบเห็นกรรมวิธีมากมายที่จะเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ จึงคิดหาแนวประดิษฐ์ที่แปลกใหม่เพื่อทำให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค ทำให้เกิดการเบียดเบียนความสนใจเรื่องครามไปสู่การย้อมด้วยวัสดุดิบใหม่ แต่ยังคงใช้ชื่อของผ้าย้อมครามเป็นจุดขาย ซึ่งอาจทำให้ผ้าย้อมครามสูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ลงไปในไม่ช้า

ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เห็นว่าผ้าครามน่าจะถึงจุดอิ่มตัวเร็วขึ้น คือ ราคาที่กำหนดโดยพ่อค้าคนกลาง ที่มารับซื้อผ้าครามจากชาวบ้านหรือจากกลุ่ม เนื่องจากราคาที่รับซื้อต่ำกว่าราคาขายไม่สัมพันธ์กัน พ่อค้าคนกลางตั้งราคาใหม่โดยฉกฉวยเอาขั้นตอนและกรรมวิธีที่ยุงยากของการทำผ้าย้อมครามไปกำหนดราคาที่สูงเกินไป ดังนั้นชาวบ้านในฐานะที่เป็นเจ้าของผ้าย้อมครามจึงไม่มีโอกาสได้สวมใส่ผ้าครามเหมือนแต่ก่อน โดยพยายามเบียดเบียนความเป็นมาของครามในฐานะเดิมว่าครามเป็นผ้าของชาวบ้านตามคำกล่าวที่ว่า “แต่ก่อนผ้าครามเป็นของคนทุกซ์คนยาก” แต่ปัจจุบันคนทุกซ์คนยากไม่มีโอกาสได้สวมใส่แล้ว เพราะเป็นผ้าของคนมีเงิน

บทสรุป

การทอผ้า นับเป็นการผลิตที่สำคัญในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากสังคมเกษตรกรรมจะมีช่วงเวลาว่างเว้นจากการผลิตทางการเกษตร เวลาว่างนี้ผู้หญิงก็มักจะทอผ้าเพื่อเก็บไว้ใช้ในฤดูกาลถัดไป เช่น ทอผ้าห่ม ทอผ้าทำหมอน ทอผ้าเพื่อทำที่นอน นอกจากนี้จะยังให้เกิดประโยชน์เพื่อใช้สอยแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการฝึกงานฝีมือและเตรียมตัวสู่การเป็นแม่เย็บแม่เรือน ซึ่งผู้หญิงมักถูกประเมินค่าทางสังคมโดยใช้งานฝีมืออย่างการทอผ้าเป็นตัวตัดสิน

ผ้าย้อมครามถูกรื้อฟื้นขึ้นจากประวัติความทรงจำของคนรุ่นแม่ ป้า ย่า ยาย แม้จะไม่สามารถระบุได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทเป็นเจ้าของผ้าครามก็ตาม หากแต่ก็เป็นกลุ่มชนแรกๆ ที่รื้อฟื้นผ้าครามและเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องครามและผ้าครามให้เป็นที่รับรู้อย่างแพร่หลาย อาจกล่าวได้ว่าองค์ความรู้เรื่องผ้าย้อมครามเลื่อนไหลไปตามพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม จากอดีตผ้าย้อมครามทำขึ้นและใช้อยู่เฉพาะครัวเรือน เป็นผ้าของชาวไร่ ชาวนาและชาวสวน ใช้นุ่งห่มในชีวิตประจำวัน ช่วงหนึ่งหายไปจากวิถีชีวิตของชาวไร่ชาวนา เนื่องจากวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่แพร่เข้ามา การรับวัฒนธรรมแบบใหม่เบียดขับให้ผ้าครามหมดบทบาทหน้าที่อย่างสิ้นเชิง รวมถึงกระบวนการทอผ้าแบบดั้งเดิมของชาวบ้านก็ถูกทำให้หมดบทบาทหน้าที่ลงไปด้วย

การรื้อฟื้นผ้าย้อมครามเกิดขึ้นเมื่อไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา แต่การรื้อฟื้นผ้าย้อมครามได้เปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของผ้าคราม เปลี่ยนผู้ใช้ที่เคยเป็นชาวไร่ชาวนาและชาวสวนเป็นคนเมือง เป็นกลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีกำลังทรัพย์และกำลังซื้อ ทำให้ผ้าย้อมครามมามีบทบาทต่อคนในสังคมเมือง เช่น ข้าราชการครู พนักงานของรัฐ นักเรียน การสวมใส่เพื่อตอบสนองความต้องการและปัจจัยพื้นฐานกลายมาเป็นการสวมใส่เพื่อแสดงและบ่งบอกอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และถูกกำหนดด้วยกลไกของภาครัฐที่กลายเป็นต้นทางของการผลิตไปจนถึงปลายทางของการส่งเสริมให้เกิดการใช้ผ้าย้อมครามอย่างแพร่หลาย

บรรณานุกรม

เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร. **ประวัติและพระนิพนธ์ทร้อยกรองเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร.**

กรุงเทพฯ: บรรณาการ, ๒๕๑๖.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา. **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒.

เดือนตุลาการพิมพ์, ๒๕๕๑.

เบญจวรรณ นาราสัจจ์. **ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน.** ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานา

วิทยา, ๒๕๕๒.

บุญยงค์ เกศเทศ. **ภูมิเนศสร้างคำ ภูมิปัญญาสืบคน.** มหาสารคาม: มหาวิทยาลัย

มหาสารคาม, ๒๕๕๐.

ยศ สันตสมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

เรณู เหมือนจันทร์เชย. **ความเชื่อเรื่องผีของไทยโข่ง นครปฐม:** สำนักงานวิจัยภาษา

และวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **สารานุกรมผ้า เครื่องถักทอ.** กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๐.

ศิลปากร, กรม. **ประถม ก กา ประถม ก กา หัดอ่าน ปฐมมาลา.** กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๓.

สุเทพ สุนทรภาสักข. **หมู่บ้านอีสานยุคสงครามเย็นสังคมวิทยาของหมู่บ้านภาค**

ตะวันออกเฉียงเหนือ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๘.

สุรียา สมุทคุปต์และพัฒนา กิตติอาษา (บรรณาธิการ). **อีตบ้านคองเมือง : รวม**

บทความทางมานุษยวิทยาว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมอีสาน. นครราชสีมา:

ห้องไทยศึกษานิตน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี

สุรนารี, ๒๕๓๖.

อนุรัตน์ สายทอง. **หม้อย่อมครามธรรมชาติ ใน วารสารวิทยาศาสตร์ มข.** ขอนแก่น:

มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๕, หน้า ๔๒๔ - ๔๒๕.

http://www.kew.org/plant-cultures/plants/indigo_traditional_medicine.html

พลวัตทางพุทธสังคมและพุทธวัฒนธรรมของผู้คน ในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ (พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๕๓)^๑

พรชัย นาคสีทอง^๒ และ อนินทร์ พุฒิชัยติ^๓

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะในแง่พลวัตทางพุทธสังคมและพุทธวัฒนธรรมในยุคการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (พ.ศ. ๒๕๒๒-ปัจจุบัน) โดยศึกษาภายใต้กรอบการวิจัยเชิงคุณภาพตามระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์

ผลการศึกษาพบว่าเกาะลันตาเป็นแหล่งอาศัยของผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์มายาวนานทั้งชาวเล (อุรักลาไวย์ มอแกน) ไทยมุสลิม ไทยเชื้อสายจีน และไทยพุทธ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงและเกษตรกรรม แต่ละกลุ่มดำรงวิถีชีวิตตามความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นอัตลักษณ์ของตน อย่างไรก็ตาม สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คนในเกาะลันตาเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงเมื่อรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๒ เกาะลันตาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ชายทะเลฝั่งตะวันตก ได้กลายเป็นพื้นที่สำคัญของการพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะภายหลังจากการประกาศให้เกาะลันตา

^๑ บทความวิจัยนี้ปรับปรุงจากงานวิจัยเรื่อง “พลวัตทางพุทธสังคมและพุทธวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ ยุคอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว พ.ศ. ๒๕๒๒ - ปัจจุบัน (๒๕๕๓)” โดยการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม เมื่อปีงบประมาณ ๒๕๕๓

^๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำหลักสูตร ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา

^๓ อาจารย์ประจำหลักสูตร ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา, ปัจจุบันกำลังศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เป็นอุทยานแห่งชาติใน พ.ศ. ๒๕๓๓ เกาะลันตาเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ในฐานะแหล่งท่องเที่ยวทางทะเลที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สวยงาม และความโดดเด่นจากความหลากหลายทางพหุสังคมวัฒนธรรมของผู้คน การเติบโตของธุรกิจการท่องเที่ยวส่งผลให้เกาะลันตาเปลี่ยนสภาพจาก “เกาะปิด” สู่เกาะที่เปิดรับการหลั่งไหลเข้ามาของนักท่องเที่ยว คนพื้นถิ่นในเกาะลันตาจำนวนไม่น้อยปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากชาวประมงเข้าสู่ธุรกิจการท่องเที่ยว ปรับตัวให้เข้ากับการแข่งขันของธุรกิจการท่องเที่ยวและคนต่างท้องถิ่นที่เข้ามาลงทุนและประกอบอาชีพ รวมถึงการเปิดรับวัฒนธรรม ค่านิยมและเทคโนโลยีต่างๆ ของความเป็นสังคมเมือง กระนั้นก็ตาม โดยภาพรวมกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และการอยู่ร่วมกัน และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างปกติสุข ท่ามกลางการขยายตัวอย่างรวดเร็วของการท่องเที่ยว

The Dynamics of the Pluralist Society and Diverse Cultures of the People in Koh Lanta, Krabi Province (1979- 2010)*

*Pornchai Nakseethong** & Anin Puttichot***

Abstract

The objective of this article is to study the developmental history of Koh Lanta, both economically and socially. This article will focus on the dynamics of the pluralist society and diverse cultures of the people in Koh Lanta, Krabi Province during the period of the official development of the tourism industry, beginning in 1979. This qualitative research has been conducted using the historical research method.

This study discovered that Koh Lanta is home to numerous ethnic groups, such as Sea Gypsies (Urak Lawoi and Morgan in particular), Thai-Muslim and Thai-Chinese. Each group has unique religious and cultural identities. Most of the indigenous population is fishermen and farmers. Considerable economic changes in Koh Lanta were initiated in the age of

* This article updates research titled “The dynamic plural cultural society of the people in Koh Lanta, Krabi Province, the period of tourism development (after 1979)” and was supported by the Department of Cultural Promotion, Ministry of Culture, 2010.

** Assistant Professor Pornchai Nakseethong is a Lecturer in the Bachelor of Arts Program in History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla campus.

*** Mr. Anin Puttichot is a Lecturer in the Bachelor of Arts Program in History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla campus. She is currently a Ph.D. candidate in the College of Interdisciplinary Studies, Thammasat University.

tourism development following the Thai government's promotion of the national tourism industry in 1979.

By the time the island was registered as Koh Lanta National Park in 1990, Koh Lanta was well-known for its richness in natural resources and the uniqueness of its multiculturalism. As expected, the island became one of the centers of marine tourism in the area of the Andaman coastal areas of Thailand. Tourism has changed Koh Lanta considerably. Once an isolated self-sufficient community, it is now an open community. The substantial number of tourists and immigrants over this time has had a tremendous impact on the community in Koh Lanta.

One important example of change in the island's economy is that the economy went from being agrarian and marine based, to one based on tourism and services. The increasing rate of investment fuelled the tourist industry's expansion and also affected the community's culture. Despite living in a multicultural society amid the rapid expansion of tourism, the people in Koh Lanta presently have been able to sustain their unique ethnic, religious, and cultural identity. They are still capable of living together in peace and harmony.

บทนำ

การศึกษาประเด็นเรื่องราวของท้องถิ่นภาคใต้เป็นหัวข้อทางวิชาการที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางจากนักวิชาการหลายสาขามาอย่างต่อเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน เหตุผลส่วนหนึ่งเนื่องจากบริเวณพื้นที่ภาคใต้หรือคาบสมุทรมลายู (Peninsular Siam) หรือคาบสมุทรไทย (Peninsular Thailand) เป็นดินแดนที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีตในฐานะประตูเชื่อม (Land Bridge) ระหว่างตะวันตกและตะวันออกส่งผลให้ดินแดนแถบนี้มีความสำคัญในฐานะของเมืองท่า เครือข่ายการค้าทางทะเลและยังเป็นเมืองหน้าด่านของการป้องกันศัตรู ด้วยเหตุนี้ จึงส่งผลให้ดินแดนบริเวณนี้มีความสำคัญทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเมือง สังคมและวัฒนธรรม^๔ เป็นความสัมพันธ์ของระบบโครงสร้างทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติและชาติพันธุ์ที่มีระหว่างกันเรื่อยมา^๕ ด้วยเงื่อนไขบางประการเหล่านี้ จึงมีผลให้กลุ่มคนที่อาศัยและตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนคาบสมุทรไทย-มลายู ประกอบด้วยชนหลายกลุ่ม ทั้งชนพื้นเมืองดั้งเดิมอย่างพวกฮาซิง ซาโก เซมิง โอไรงราโลมอเก็น หรือกลุ่มที่เข้ามาในภายหลังอย่าง มลายู อินเดีย จีน มอญ สยาม/ไทย รวมถึงชาติตะวันตก

สำหรับพื้นที่ชายทะเลฝั่งตะวันตกของประเทศไทย เกาะลันตาเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งชาวเลอรูกลาไว้ย มอเก็น มลายู อินเดีย จีน และไทยอาศัยอยู่รวมกันภายใต้พหุสังคมและวัฒนธรรมที่แต่ละชาติพันธุ์สามารถแสดงออกถึง “อัตลักษณ์” และสามารถอยู่รวมกันได้ในท่ามกลางความแตกต่างทางวัฒนธรรมในแง่ของพหุสังคมและพหุวัฒนธรรมกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของผู้คนในเกาะลันตา นอกจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยทรัพยากรภายในท้องถิ่นแล้ว

^๔ Ian Morson. *The connection Phuket Penang and Adelaide*. (Bangkok: The Siam Society, 1993).

^๕ ดังที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองกลางที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มซึ่งมีสิทธิธรรมในหัวเมืองแถบนี้ โดยเริ่มต้นด้วย “จอมร้างเจ้าเมืองซึ่งมีเมียชื่อนาม่าเสี่ยลูกมะหุมเมืองไทร” สามารถดูรายละเอียดเกี่ยวกับพงศาวดารเมืองกลางใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๖**. (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕)

ความเปลี่ยนแปลงที่มีผลมาจากปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะในแง่ของกระบวนการพัฒนา ทั้งการพัฒนากระบวนการคมนาคมและการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค รวมถึงนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐ ความช่วยเหลือจากองค์กรจากภายนอก ส่วนส่งผลและมีผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากประเด็นที่กล่าวมาจึงนำมาสู่ความต้องการที่จะศึกษาเรื่องพลวัตทางพหุสังคมและพหุวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๕๓ เพราะแม้ที่ผ่านมามีผู้ศึกษาเรื่องเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ แต่ยังไม่มียานทางวิชาการใดที่ศึกษาพลวัตทางพหุสังคมและพหุวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตาโดยตรง การศึกษาครั้งนี้จึงอาจช่วยให้เข้าใจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมถึงการท่องเที่ยวในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ ที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางพหุสังคมและพหุวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่นเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ พ.ศ. ๒๕๒๒ - ๒๕๕๓

เอกสารและหลักฐานข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาข้อมูลด้านเอกสารและการสังเคราะห์วรรณกรรม/งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจในประเด็นต่างๆ ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับเรื่องที่ศึกษาเรื่องพลวัตทางพหุสังคมและพหุวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ พ.ศ. ๒๕๒๒ - ๒๕๕๓ มีผลงานทางวิชาการหลายชิ้นที่สามารถนำมาใช้เป็นพื้นฐานสำหรับตอบคำถามในประเด็นต่างๆ สามารถแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มหลัก เอกสาร/หลักฐานชิ้นสำคัญๆ ได้แก่

๑. เอกสารที่ตีพิมพ์ด้วยภาพรวมและบริบทพัฒนาการทางประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นผลมาจากความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของเกาะลันตา เช่น งานของ ประพันธ์ สิดำ เรื่อง “ย้อนรอย ๔๐๐ ปี พิพิธภัณฑสถานชุมชนคนเกาะลันตา”^๖, งานของ Ian Morson เรื่อง

^๖ ประพันธ์ สิดำ เรื่องย้อนรอย ๔๐๐ ปี พิพิธภัณฑสถานชุมชนคนเกาะลันตา ใน http://www2.codi.or.th/index.php?option=com_content&task=view&id=1734&Itemid=2 สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๕๔.

“The connection Phuket Penang and Adelaide”^๗, สุรัชชัย วงศ์ศุภลักษณ์ เรื่อง “อำเภอกะลันตา”^๘, ตลอดจน “พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” กับ “เอกสารเก่าและเอกสารทางราชการที่พบ ณ ที่ว่าการอำเภอกะลันตา” เมื่อครั้งซ่อมแซมสำหรับใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนกะลันตา ซึ่งเอกสารทั้งหมดเป็นเอกสารทางราชการของอำเภอกะลันตาที่จัดเก็บไว้บนที่ว่าการอำเภอกะลันตามีข้อมูลและเรื่องราวประเภทต่างๆ เช่น ยอดจำนวนประชากรแต่ละเชื้อชาติ การจัดเก็บภาษี จดหมายเหตุฯ การประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้าน แพ้มคติความประเภทต่างๆ บัญชีสิ่งของ สัตว์เลี้ยง ยานพาหนะ เป็นต้น รวมถึงข้อมูลประเภทรูปภาพซึ่งชี้ให้เห็นถึงพลวัตและพลสังคม-วัฒนธรรมของกะลันตาในมิติเวลาต่างๆ

๒. เอกสารที่ว่าด้วยภาพรวมบทบาท วิถีชีวิตและความเป็นพลสังคม วัฒนธรรมของคาบสมุทรไทย-มลายู โดยเฉพาะคนพื้นเมือง / ชาวเล คนไทยเชื้อสายจีน คนไทยมุสลิม โดยเฉพาะในหัวเมืองชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของประเทศไทย เช่น ผลการศึกษาของนฤมล อรุโณทัย เรื่อง “ความรู้และมายาคติเกี่ยวกับชาติพันธุ์ชาวเล”^๙ และเรื่อง “คนพื้นเมืองกับพื้นที่อนุรักษ์ โครงการนำร่องอันดามันหมู่เกาะสุรินทร์”^{๑๐} กับบทความเรื่อง “ความรู้พื้นบ้านของมอแกน : รูปแบบการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ”^{๑๑}, งานของแมนวาด กุญชร ณ อยุธยา เรื่อง “แลเล

^๗ Ian Morson. *The connection Phuket Penang and Adelaide*. (Bangkok: The Siam Society, 1993).

^๘ สุรัชชัย วงศ์ศุภลักษณ์. “กะลันตา, อำเภอกะ” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม ๑*. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิฯ, ๒๕๒๙). หน้า ๒๔๙ - ๒๕๐.

^๙ นฤมล อรุโณทัย. “ความรู้และมายาคติเกี่ยวกับชาติพันธุ์ชาวเล,” ในรายงานการนำเสนอในการเสวนาระดมความคิดเรื่อง “ความรู้และมายาคติเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์” โครงการเวทีวิชาการวัฒนธรรม จัดโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๕.

^{๑๐} นฤมล อรุโณทัย และคณะ. *คนพื้นเมืองกับพื้นที่อนุรักษ์ โครงการนำร่องอันดามันหมู่เกาะสุรินทร์*. (กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๑๑} นฤมล อรุโณทัย. “ความรู้พื้นบ้านของมอแกน : รูปแบบการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ,” ใน *วารสารวิจัยสภาวะแวดล้อม*. ฉบับที่ ๒๗ (มกราคม-มิถุนายน, ๒๕๕๘): ๘๐-๙๗

สันตา : จาก สีนามีสู่ชีวิตที่ทรนง”^{๑๒}, ผลงานของเยาวลักษณ์ ศรีสุกใส เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวเล กรณีศึกษาเกาะสันตา กระบี่”^{๑๓}, งานของอาภรณ์ อุกฤษณ์ เรื่อง “พิธिलอยเรือ : ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมของชาวเล กรณีศึกษาชุมชนบ้านหัวแหลม เกาะสันตา จังหวัดกระบี่”^{๑๔}, และเรื่อง “พลวัตการปฏิสัมพันธ์และชาติพันธุ์อารังของชาวเกาะสันตา จังหวัดกระบี่”^{๑๕}, ผลงานของ ภูวดล ทรงประเสริฐเรื่อง “ชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่”^{๑๖}, ผลงานของสุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ เรื่อง “จีนทักษิณ วิถีและพลัง”^{๑๗}, ขณะทำงานของ ฟารีดาห์ ยงกิจ^{๑๘} เรื่อง “วิธีการปลูกฝังความศรัทธาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรของครอบครัวไทยมุสลิมในอำเภอเกาะสันตา จังหวัดกระบี่” ตลอดจนงานของนันทวรรณ ภูส์ว่าง^{๑๙} เรื่อง “ภาคใต้ในระบบวัฒนธรรมแบบผสมผสาน: ไทย จีน มลายู” ผลงาน

^{๑๒} แม้นวาด กุญชร ณ อยุธยา. แลเลสันตา : จากสินามีสู่ชีวิตที่ทรนง. (กรุงเทพฯ : ทางช้างเผือก, ๒๕๕๐).

^{๑๓} เยาวลักษณ์ ศรีสุกใส. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวเล กรณีศึกษาเกาะสันตา กระบี่. (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๔).

^{๑๔} อาภรณ์ อุกฤษณ์. พิธिलอยเรือ : ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมของชาวเล กรณีศึกษาชุมชนบ้านหัวแหลม เกาะสันตา จังหวัดกระบี่. (วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒).

^{๑๕} อาภรณ์ อุกฤษณ์. พลวัตการปฏิสัมพันธ์และชาติพันธุ์อารังของชาวเกาะสันตา จังหวัดกระบี่. (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๔).

^{๑๖} ภูวดล ทรงประเสริฐ. ชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่. (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖).

^{๑๗} สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. จีนทักษิณ วิถีและพลัง. (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔).

^{๑๘} ฟารีดาห์ ยงกิจ. วิธีการปลูกฝังความศรัทธาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรของครอบครัวไทยมุสลิมในอำเภอเกาะสันตา จังหวัดกระบี่. (ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. (อิสลามศึกษา) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๑).

^{๑๙} นันทวรรณ ภูส์ว่าง. “ภาคใต้ในระบบวัฒนธรรมแบบผสมผสาน : ไทย จีน มลายู.” ใน ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย. เอกสารประกอบการสัมมนาเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวโรกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพ (๒ เมษายน ๒๕๔๓) ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ๑๒ - ๑๔ กันยายน ๒๕๔๓.

เหล่านี้ สามารถนำมาใช้สำหรับการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมา วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ลักษณะทางสังคม ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนสามารถใช้สำหรับการเปรียบเทียบถึงพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในเกาะลันตา

๓. เอกสารที่ว่าด้วยภาพรวมด้วยข้อมูล ภาพรวมและบริบทของการท่องเที่ยวในชายฝั่งทะเลอันดามัน โดยเฉพาะจังหวัดกระบี่และเกาะลันตา เช่น งานของกฤษฎิมา สุขมะโน^{๒๐} เรื่อง “แนวทางการพัฒนาเกาะลันตาใหญ่ อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะลันตาจังหวัดกระบี่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์”, งานของกิตติ วิชัยดิษฐ์^{๒๑} เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวหมู่เกาะลันตา อำเภอเกาะลันตาจังหวัดกระบี่”, งานของสุทัศน์ ละงู^{๒๒} เรื่อง “วิถีชีวิตและศักยภาพที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โฮมสเตย์ : กรณีศึกษาชุมชนชาวเลบ้านสังกาอู้ อำเภอเกาะลันตาจังหวัดกระบี่”, ผลการศึกษาของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย^{๒๓} รายงานฉบับสมบูรณ์การศึกษาเชิงปฏิบัติการเรื่อง “แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในเกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่” และผลการศึกษาสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล^{๒๔} เรื่อง “การศึกษา

^{๒๐} กฤษฎิมา สุขมะโน. แนวทางการพัฒนาเกาะลันตาใหญ่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะลันตาจังหวัดกระบี่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. (ปริญญา ค.ม. (สถาปัตยกรรม) สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๕๐).

^{๒๑} กิตติ วิชัยดิษฐ์. ศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวหมู่เกาะลันตา อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่. (ปริญญาโท ค.ศ.ม. (ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๐).

^{๒๒} สุทัศน์ ละงู. วิถีชีวิตและศักยภาพที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โฮมสเตย์ : กรณีศึกษาชุมชนชาวเลบ้านสังกาอู้ อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่. (ปริญญา ค.ศ.ม. (ยุทธศาสตร์การพัฒน) มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, ๒๕๕๑).

^{๒๓} คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. รายงานฉบับสมบูรณ์การศึกษาเชิงปฏิบัติการเรื่องแผนแม่บทเพื่อการพัฒนา การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในเกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่ = A master plan for sustainable tourism development in Lanta Yai Island, Krabi province. (กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๒๔} สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล. การศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาและปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกเกาะลันตา จังหวัดกระบี่. (กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๕).

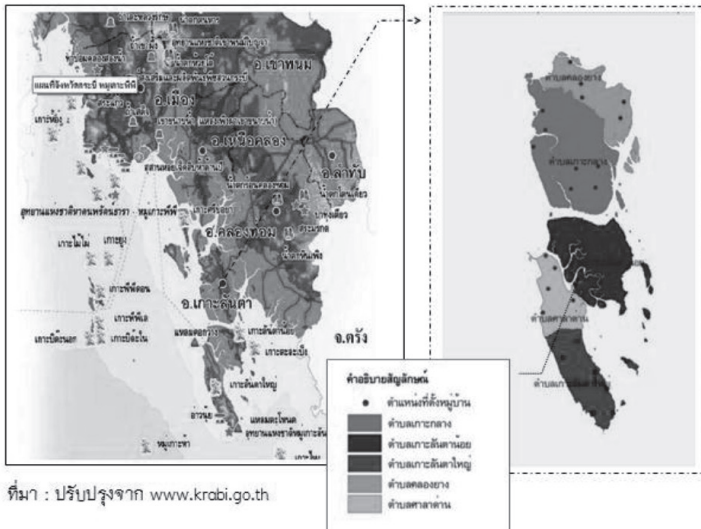
ความเป็นไปได้ในการพัฒนาและปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกเกาะลันตา จังหวัดกระบี่” เป็นต้น ผลงานเหล่านี้ทำให้เข้าใจภาพและความเคลื่อนไหวของการท่องเที่ยวในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

ข้อมูลพื้นฐานและสภาพทั่วไปอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

ที่ตั้งและสภาพทางภูมิศาสตร์ อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ ซึ่งประกอบด้วยตำบลเกาะลันตาใหญ่ เกาะลันตาน้อย เกาะกลาง คลองยาง และศาลาด่าน ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดกระบี่ ห่างจากตัวจังหวัด ประมาณ ๑๑๐ กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่และจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอเหนือคลองและอำเภอคลองพน จังหวัดกระบี่
- ทิศใต้ ติดต่อกับ ทะเลอันดามัน
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่และอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ทะเลอันดามัน

แผนที่ แสดงที่ตั้งและอาณาเขตอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

ที่มา : ปรับปรุงจาก www.krabi.go.th

สภาพภูมิประเทศของเกาะลันตา ประกอบด้วยเกาะขนาดต่างๆ รวม ๕๓ เกาะ มีพื้นที่ประมาณ ๓๓๙,๘๔๓ ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นเนื้อที่ประมาณ ๒๑๒,๔๐๑.๕ ไร่ ข้อมูลจากที่ทำการปกครองอำเภอเกาะลันตาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๔ กล่าวถึงสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นเนินควน เขา และภูเขาหิน มีที่ราบเฉพาะชายฝั่งรอบเกาะบางเกาะเท่านั้น บนเกาะมีไม้เบญจพรรณขึ้นอยู่ทั่วไป มีพื้นที่เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ๑๘๑,๕๖๕ ไร่ และป่าชายเลน ๕๐,๓๗๓.๖๗ ไร่ รอบเกาะต่างๆ ที่น้ำทะเลท่วมถึงอุดมไปด้วยป่าไม้ ชายเลน คือ ไม้โกงกาง ไม้แสม ปาด ลำ แพน ลักษณะดินต่างๆ ไป เป็นดินร่วนปนทรายเหมาะแก่การปลูกพืชบางชนิด เช่น ยางพารา ข้าว ปาล์ม น้ำมัน มะพร้าว มะม่วงหิมพานต์ เป็นต้น มีเนื้อที่ทำการเกษตร ๙๒,๕๙๕ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๒๕ ของพื้นที่ทั้งหมด^{๒๕}

สภาพลักษณะภูมิอากาศของเกาะลันตา ได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือพัดผ่านตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม และลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้พัดผ่านตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนเมษายน ทำให้เกาะลันตามีลักษณะของภูมิอากาศเพียง ๒ ฤดู คือ ฤดูร้อนนับตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนพฤษภาคม และฤดูฝนนับตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนธันวาคมซึ่งมีปริมาณฝนตกชุกในราว ๔-๕ เดือน ระหว่างเดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม เดือนที่ฝนตกเฉลี่ยสูงสุดในรอบปีคือเดือนกันยายน และเดือนที่มีฝนตกน้อยที่สุดคือ เดือนกุมภาพันธ์ มีอุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปี ๒๘.๐ องศาเซลเซียส เดือนที่มีอุณหภูมิในรอบปีเฉลี่ยสูงสุดคือเดือนมีนาคม อุณหภูมิ ๓๔.๑ องศาเซลเซียส เดือนที่มีอุณหภูมิในรอบปีเฉลี่ยต่ำสุดคือ เดือนธันวาคม อุณหภูมิ ๒๓.๕ องศาเซลเซียส ค่าความแตกต่างของส่วนอุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดและต่ำสุดในรอบปีต่างกัน ๖.๖ องศาเซลเซียส จึงกล่าวได้ว่าเกาะลันตามีอากาศอยู่ในเกณฑ์กำลังสบายมีอุณหภูมิค่อนข้างสม่ำเสมอตลอดปี^{๒๖}

โครงสร้างทางการปกครอง ข้อมูลกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ให้ข้อมูลพื้นฐานและสภาพทั่วไปอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ไว้ว่า อำเภอเกาะลันตา

^{๒๕} ที่ทำการปกครองอำเภอเกาะลันตา. เอกสารบรรยายสรุปอำเภอเกาะลันตาจังหวัดกระบี่. (กระบี่: งานปกครองอำเภอเกาะลันตา, ๒๕๔๔).

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน.

ขึ้นอยู่กับการปกครองของจังหวัดกระบี่ ประกอบด้วยเขตการปกครองท้องถิ่น ๖ แห่ง กล่าวคือ องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะลันตาใหญ่ เกาะลันตาน้อย เกาะกลาง คลองยาง ศาลาด่าน และเทศบาลเกาะลันตาใหญ่ สำหรับกรณีของพื้นที่ศึกษา ได้แก่

๑. ตำบลเกาะลันตาใหญ่ ประกอบด้วย เขตการปกครอง ๘ หมู่บ้าน คือ บ้านหัวแหลม บ้านศรีราชา บ้านเจ๊ะหลี่ บ้านเกาะปอ บ้านคลองหิน บ้านคลองนิน บ้านสังกาอู้ บ้านคลองโตบ

๒. ตำบลเกาะลันตาน้อย ประกอบด้วย เขตการปกครอง ๖ หมู่บ้าน คือ บ้านหลังสอด บ้านคลองหมาก บ้านทุ่ง บ้านโล๊ะใหญ่ บ้านคลองโดนต บ้านทอนลิง

๓. ตำบลศาลาด่าน ประกอบด้วย เขตการปกครอง ๕ หมู่บ้าน คือ บ้านศาลาด่าน บ้านพระอะ บ้านโล๊ะบาหระ บ้านทุ่งหิยเพ็ง บ้านโล๊ะดูหยง

โครงสร้างทางเศรษฐกิจและทรัพยากรทางธรรมชาติ ข้อมูลจากรายงานสรุปของที่ทำกรปกครองอำเภอเกาะลันตา พ.ศ. ๒๕๕๕ สรุปว่า รายได้เฉลี่ยของประชากรอำเภอเกาะลันตา ๒๐,๐๐๐ บาท : คน : ปี รายได้เฉลี่ยของอำเภอเกาะลันตา ประมาณ ๒,๔๔๗,๘๒๑.๖๑ บาท^{๒๗}

ข้อมูลจากสำนักผังเมืองกล่าวถึงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของผู้คนที่อาศัยในอำเภอเกาะลันตาว่าประกอบด้วย การเกษตร/กสิกรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการทำสวนยางพารา สวนมะพร้าว สวนผลไม้ ตลอดจนการเพาะปลูกพืชผักและการทำนาเพื่อบริโภคในครัวเรือน, การประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ซึ่งมีทั้งประมงชายฝั่งและประมงน้ำลึก, การบริการและการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นสาขาการผลิตสาขาใหม่ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจของเกาะลันตาและเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ, การค้าพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรม ซึ่งเกิดจากการประกอบอาชีพธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น ร้านอาหาร ร้านขายวัสดุการก่อสร้างและไฟฟ้า สถานที่จำหน่ายน้ำมันเชื้อเพลิง ร้านบริการด้านการเสริมสวย ร้านขายเสื้อผ้าสำเร็จรูป ตลอดจนร้านค้าของชำเล็กๆ ปรากฏอยู่ทั่วบริเวณทั้งเกาะ^{๒๘}

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๘} คณิต คำของ. รูปแบบการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเกาะลันตาจังหวัดกระบี่. หน้า ๒๙ - ๕๒.

ขณะที่กฤษฎิมา สุขมะโน^{๒๙} และคณิต คำของ^{๓๐} ซึ่งศึกษาด้านทรัพยากรทางธรรมชาติและศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของเกาะลันตาชี้ให้เห็นถึงทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญของเกาะลันตา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยว เป็นต้นว่า หาดพระแอมหรือหาดลองบีช หาดคลองโขง หาดคลองนิน หาดคลองหิน หาดบากันเตียง หาดคลองจากหรืออ่าวคลองจาก อ่าวไม้ไผ่ แหลมโตนด ถ้าเขาไม้แก้ว

โครงสร้างสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน เนื่องจากเกาะลันตามีสภาพเป็นเกาะที่ไม่มีสะพานเชื่อมหรือถนนที่เชื่อมต่อกับแผ่นดินใหญ่ และไม่มีสนามบินอยู่บนเกาะ ด้วยเหตุนี้โครงสร้างสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานของอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ โดยเฉพาะระบบคมนาคมและการขนส่งอาศัยการเดินทางทางน้ำเป็นหลัก ระบบคมนาคมที่สำคัญของเกาะลันตาคือท่าเทียบเรือและแพขนานยนต์ (ปัจจุบันบริษัท ส่งเสริมทรานเซอร์วิสเป็นผู้ได้รับสัมปทานเข้าท่าแพขนานยนต์จากองค์การบริหารส่วนจังหวัดกระบี่ ได้รับสัมปทานตั้งแต่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕-๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๐) ถนนหนทาง ภายในเกาะเป็นทางหลวงแผ่นดินและทางหลวงชนบทระยะทางรวมกันประมาณ ๗๖ กิโลเมตร ขณะที่การติดต่อระหว่างหมู่บ้านในพื้นที่ชายฝั่งทะเลนิยมใช้เรือหางยาว (เรือหัวโทง) การคมนาคมติดต่อระหว่างอำเภอเกาะลันตากับอำเภอใกล้เคียง มีเรือยนต์โดยสารที่เรียกว่า “เรือทัวร์” สำหรับสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทโรงแรมที่พัก ร้านอาหาร และภัตตาคาร ข้อมูลจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคใต้ เขต ๔ (ภูเก็ต พังงา กระบี่)^{๓๑} ชี้ให้เห็นการขยายตัวอย่างรวดเร็วของสถานประกอบการประเภทโรงแรมที่พัก ร้านอาหารและภัตตาคาร ดังตัวอย่างกรณีข้อมูลจำนวนโรงแรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๔ กล่าวถึงเกาะลันตาว่ามีสถานประกอบการจำนวน ๔๖ แห่ง และต่อมา

^{๒๙} กฤษฎิมา สุขมะโน. แนวทางการพัฒนาเกาะลันตาใหญ่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะลันตา จังหวัดกระบี่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. (ปริญา ค.ม. (สถาปัตยกรรม) สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๕๐).

^{๓๐} คณิต คำของ. รูปแบบการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเกาะลันตา จังหวัดกระบี่. (ปริญา ว.ม. (การจัดการสิ่งแวดล้อม), มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๐).

^{๓๑} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคใต้ เขต ๔ (ภูเก็ต พังงา กระบี่) **รายชื่อที่พักในจังหวัดกระบี่.** (ภูเก็ต : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.).

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๖ เพิ่มขึ้นเป็น ๔๕ แห่ง ปัจจุบันพบว่ายังขยายตัวอย่างกว้างขวางตลอดจนระบบไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ และไปรษณีย์

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

พัฒนาการทางการปกครองของเกาะลันตา เดิมมีฐานะเป็นแขวงขึ้นต่ออำเภอคลองพน เมืองปกาสัย หรือกระบี่ จนกระทั่งสมัยพระยาธิบุษย์มหารัตนบุรีศรีนครพิงค์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลจึงได้ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอใน พ.ศ. ๒๔๔๔^{๓๖} กระทั่งเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๐ ได้เปลี่ยนชื่ออำเภอจากอำเภอเกาะลันตามาเป็น “อำเภอเกาะลันตา” เพราะเหตุว่าคำว่า “ลันตา” ไม่มีความหมายในภาษาไทย ประกอบกับหมู่เกาะลันตามองดูยาวเหยียดเป็นพืดดูลันตา เพื่อให้อำเภอมีชื่อซึ่งมีความหมายในภาษาไทยและไม่ทิ้งชื่อเดิมจึงเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอเกาะลันตา ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๘๐ กลับมาเรียกว่า “อำเภอเกาะลันตา” เรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ด้วยเงื่อนไขด้านปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์กับการเป็นศูนย์กลางการเดินทางเรือ ส่งผลให้เกาะลันตามีความสำคัญในฐานะของศูนย์กลางของการเดินทาง เนื่องจากอยู่ระหว่างแหล่งการค้าที่สำคัญอย่างภูเก็ต กันตังและปีนัง ขณะเดียวกันนั้นยังมีความสำคัญในฐานะเมืองท่าที่เชื่อมต่อกับดินแดนต่างๆ กล่าวคือ ดินแดนทางตอนเหนือสามารถเชื่อมต่อกับพม่า อินเดีย และลังกาเป็นต้น ในขณะที่ทางส่วนตอนใต้เชื่อมต่อกับไทรบุรี ปีนัง มะละกา และสุมาตรา เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ จึงมีผู้คนผ่านไปมาและแวะพักหลบลมรสุมตามฤดูกาลและด้วยเงื่อนไขของความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติ ดังเอกสาร “สารบบความอาญา” เกี่ยวกับภาษีอากรชี้ให้เห็นว่าพื้นที่แถบนี้มีความอุดมสมบูรณ์จนกลายเป็นแหล่งจับสัตว์น้ำที่สำคัญและ

^{๓๖} ดร.ณิ ม่วงแก้ว. พระยาธิบุษย์มหารัตนบุรีศรีนครพิงค์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) : ผู้นำการปกครองหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตก พ.ศ. ๒๔๔๔ - ๒๔๕๖. (ปริญญาานิพนธ์ (กศ.ม.ประวัติศาสตร์). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๖). และ สุรชัย วงศ์คุภักษ์. “เกาะลันตา, อำเภอ,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม ๑. หน้า ๒๔๙ - ๒๕๐.

เป็นแหล่งที่มาของรายได้ที่สำคัญของรัฐในรูปแบบ “ภาษี”^{๓๓} ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิด การตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชน ประกอบกับมีผู้คนหลายเชื้อชาติจึงนำไปสู่การอยู่กันบนความ หลากหลายกลุ่มหลากหลายวัฒนธรรม ดังกรณีเพลง Koh lanta ของศิลปิน นู เร็กแก๊แมน ที่สะท้อนให้วิถีชีวิตของผู้คนในเกาะลันตาไว้ว่า

...Well come to Laanta lanta...ไปเที่ยวเกาะลันตา ลานตา
ลันลาๆ ไทยใหม่ ไทย จีน มุสลิม เร่ร่อนอพยพมา สามัคคีแน่นหนา
ร่วมปัญญาสู่บ้านสังกาอู ไม่มีแบ่งชนชั้น สีชาติพันธุ์ลันตาต่างรู้
วัฒนธรรมคงอยู่ คู่อันดามันลันตา...Go to Koh laanta lanta...
ดนตรีบันทึกเรื่องราว คือเสียงเพลงรอเงืง รำฟารีหาดยาวชีนาโตม
ญางองคือสาวงามลันตารำรอเงืงต้นหยง บทเพลงแห่งชาวประมง
ยังคงอยู่คู่เกาะลันตา...^{๓๔}

เหตุการณ์สำคัญกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่มีผู้คนอพยพ เข้ามาตั้งถิ่นฐานมีประวัติอันยาวนานกว่า ๔๐๐ ปี^{๓๕} เรื่อยมาในยุคของการปกครอง ระบอบมณฑลเทศาภิบาลเกาะลันตามีฐานะเป็นแขวงขึ้นต่ออำเภอคลองพอบเมือง ปกาสัยดังกล่าวข้างต้น ส่วนในยุคของการปกครองระบอบมณฑลเทศาภิบาล ภายใต้การนำของพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) เกาะลันตา ถือว่ามีความสำคัญมากเกาะหนึ่งดังข้อมูลจากการเสด็จประพาสรอบแหลมมลายู ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จแวะชมเกาะลันตา^{๓๖} หรือใน สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรงตำแหน่งพระบรมโอรสาธิราชที่ เสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. ๑๒๘ ดังพระราชนิพนธ์ก็กล่าวไว้ว่า “...เกาะลันตานี้

^{๓๓} “สารบบความอาญา อำเภอเกาะลันตา เมืองกระบี่” เอกสารทางราชการที่พบ ณ ที่ว่าการอำเภอเกาะลันตา

^{๓๔} เนื้อเพลง Koh lanta โดยศิลปิน นู เร็กแก๊แมน

^{๓๕} ประพันธ์ สีตา เรื่อง “ย้อนรอย ๔๐๐ ปี พิพิธภัณฑสถานชุมชนคนเกาะลันตา,” ใน http://www2.codi.or.th/index.php?option=com_content&task=view&id=1734&Itemid=2

^{๓๖} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู เล่ม ๑. (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๗). หน้า ๑๗๔ - ๑๗๕.

เป็นเกาะใหญ่...บนเกาะลันตามีคนอยู่ถึง ๔,๐๐๐ เศษ มีไร่น้ำอยู่มาก จึงต้องตั้งขึ้นเป็น
อำเภอหนึ่ง...”^{๗๓} ต่อมาภายหลังการทำสนธิสัญญาระหว่างสยามกับอังกฤษเรื่อง
ขกการอ้างสิทธิเหนือดินแดนหัวเมืองมลายู ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ ผลจากเหตุการณ์ครั้งนี้
ทำให้ชาวมลายูที่อาศัยในเกาะลันตาบางส่วนอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานในบริเวณ
เกาะอาดัง

ข้อมูลจากการสำรวจสำมะโนประชากรของเกาะลันตาในอดีตชี้ให้เห็น
ถึงความเปลี่ยนแปลงของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเกาะลันตาในแต่ละช่วงเวลาด้วยการ
สำรวจสำมะโนครัว ช่วง พ.ศ. ๒๔๕๐ ถึง ๒๔๗๒ ดังรายละเอียดตาราง

ตาราง แสดงจำนวนประชากรของเกาะลันตาโดยจำแนกออกตามกลุ่มชาติพันธุ์
ช่วง พ.ศ. ๒๔๕๐ – ๒๔๗๒

	พ.ศ. ๒๔๕๐	พ.ศ. ๒๔๖๑	พ.ศ. ๒๔๖๒	พ.ศ. ๒๔๗๒
เชื้อชาติไทย	๓๖๒	๒๖๒	๒๖๑	๔๓๘
เชื้อชาติจีน	๒๔๘	๑๔๘	๑๕๗	๑๔๔
เชื้อชาติแขก	๓,๔๑๕	๔,๑๒๔	๔,๑๔๘	๔,๘๒๕
รวม	๔,๐๒๕	๔,๕๓๔	๔,๕๖๖	๕,๔๐๗

ที่มา ยอดสำมะโนครัว อำเภอเกาะลันตา เมืองกระบี่ พ.ศ. ๒๔๕๐ – ๒๔๗๒, เอกสาร
ทางราชการที่พบ ณ ที่ว่าการอำเภอเกาะลันตา

ต่อมาในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกพระราชบัญญัติ “รัฐนิยม”^{๗๔}
กำหนดให้ผู้คนในสังคมมีลักษณะร่วมของความเป็นไทยที่เหมือนกัน ทั้งนี้รัฐนิยมที่มี
ผลต่อสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นต้นว่า รัฐนิยม ฉบับที่ ๓ ที่กำหนดให้เรียก

^{๗๓} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. **จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้**
ร.ศ. ๑๒๘. (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๖). หน้า ๑๔๕ – ๑๔๖.

^{๗๔} ดูรายละเอียดใน เปรมา สัตยาวิฑูพงศ์. “รัฐนิยม” : เอกสารสมัยจอมพล ป. พิบูล
สงคราม, ใน ๑๐๐ เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย. (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๔). หน้า ๒๓๙ – ๓๐๔.

คนในประเทศว่า “คนไทย” แม้มีเชื้อสายอื่นก็ให้ถือว่ามิใช่สัญชาติไทย ดังข้อความที่ว่า “...กำหนดให้เลิกเรียกชื่อชาวไทยโดยใช้ชื่อไม่ต้องตามเชื้อชาติ และนิยมของผู้เรียกแต่ให้ใช้คำว่า “ไทย” แก่ชาวไทยทั้งหมดโดยไมแบ่งแยก...” รัฐนิยม ฉบับที่ ๙ เรื่องภาษา และหนังสือไทยกำหนดให้ชนชาติไทย ถือเป็นพลเมืองที่จะต้องศึกษาให้รู้หนังสือไทย อันเป็นภาษาของชาติอย่างน้อยต้องให้อ่านออก เขียนได้ และถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญในการช่วยเหลือสนับสนุนแนะนำชักจูงให้พลเมืองที่ยังไม่รู้ภาษาไทยหรือยังไม่รู้หนังสือไทยให้รู้ภาษาไทยหรือหนังสือไทยจนอ่านออกเขียน และรัฐนิยม ฉบับที่ ๑๐ เรื่องการแต่งกายของประชาชนชาวไทย โดยกำหนดให้คนไทยต้องแต่งกายตามที่รัฐบาลกำหนดไว้ว่าเป็นสุภาพชน เช่น ผู้ชายสวมหมวกใส่เสื้อชั้นนอกคอเปิดหรือปิดสวมกางเกงขายาวแบบสากล สวมรองเท้าหุ้มส้นและหรือหุ้มข้อ และถุงเท้า ส่วนผู้หญิงก็ต้องสวมหมวก ใส่เสื้อนอกคลุมไหล่ สวมผ้าถุง ใส่รองเท้าหรือหุ้มส้นและถุงเท้า เป็นต้น พระราชบัญญัติดังกล่าวส่งผลให้เกิดการอพยพไปยังพื้นที่อื่นๆ โดยเฉพาะกับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล และความเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อมีการคัดเลือกการเกณฑ์ทหารและตำรวจในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งก่อให้เกิดการอพยพและหนีไปยังพื้นที่อื่นเช่นเดียวกัน

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีผลกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมปรากฏเด่นชัดขึ้นเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ภาครัฐมนตรีนโยบายให้เด็กที่มีอายุถึงเกณฑ์ที่กำหนดทุกกลุ่มเชื้อชาติต้องเข้ารับการศึกษาในระดับประถมศึกษา และการออกพระราชบัญญัติทะเบียนราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๙ กลุ่มคนที่อาศัยในเกาะลันตาได้รับสิทธิตามกฎหมายและต้องเข้ารับการศึกษาด้วย ความเข้าใจที่ผิดพลาดเคลื่อนว่าหากไม่เข้ารับการศึกษาจะถูกจับติดตะราง ความเข้าใจที่ผิดๆ จึงเกิดการอพยพและหนีออกจากเกาะ ดังกรณีของพวกชาวเลพาลูกหลานของตนไปยังพื้นที่อื่น

พ.ศ. ๒๕๑๒ สมเด็จพระศรีนครินทร์รา บรมราชชนนีเสด็จยังเกาะลันตา ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเมื่อมีพระราชดำรัสให้มีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลขึ้นโดยเฉพาะ (ปัจจุบันคือโรงเรียนบ้านสังกาอู่)

พ.ศ. ๒๕๑๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จเกาะลันตาอีกครั้งพร้อมกับมีพระราชดำรัสให้พระราชทานกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินแก่ชาติพันธุ์ต่างๆ

โดยเฉพาะชาวเลพร้อมกับพระราชอนุตตยกลเล็กการเกณฑ์ทหารแก่กลุ่มชาติพันธุ์
ชาวเลที่อาศัยในเกาะลันตา

ที่มา : โครงการฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิมและการจัดการระบบนิเวศที่ยั่งยืนของ
เกาะลันตา กระบี่

ปัจจุบันในแง่ภูมิรัฐศาสตร์เกาะลันตามีความสำคัญลดลงเนื่องจากการ
ก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๔ เชื่อมการคมนาคมทางบกส่งผลให้เกาะลันตา ซึ่ง
อดีตเคยมีบทบาทในฐานะของจุดเชื่อมจึงเริ่มลดความสำคัญลง แต่ในแง่ของเศรษฐกิจ
เกาะลันต่ายังคงมีความสำคัญ เช่นเดียวกับในอดีต ที่ถือเป็นเมืองพระราชทรัพย์หลวง
ที่จัดเก็บภาษีและจัดสงรายได้ให้กับราชสำนักสยาม ดังรายละเอียดพระราชหัตถเลขา
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสรอบแหลมมลายู พ.ศ. ๒๔๓๓
กล่าวไว้ว่า “...ราษฎรทำนาทำไร่ได้ข้าวพอกินไม่ต้องซื้อ หาปลาทำหอยมุก ตัดเปลือก
ปะโลงเป็นสินค้า มีเรือเงินมารับบรรทุกทุกไปเสมอ มีเงินรับผูกภาษีมาแต่กระบี่ปีละ ๑๐๐๐
เหรียญ ชายฝั่ง สุรา ตั้งบ่อนเบี้ย เก็บภาษีเปลือกปะโลง ร้อยมัดเก็บ ๑๐ เซนต์
ราคาซื้อขายก็น้อยมัดเป็นเงิน ๑ เหรียญกับ ๒๐ เซนต์...” เพราะแม้กระทั่งในปัจจุบัน
ยังถือเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของประเทศ โดยเฉพาะรายได้จากการท่องเที่ยว

กระบวนการพัฒนาและนโยบายของรัฐเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความ
เปลี่ยนแปลงและถือเป็นพัฒนาการที่สำคัญของผู้คนและชุมชนในเกาะลันตา เป็นต้นว่า
การประกาศใช้พระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๒๒ สนับสนุน
นโยบายและส่งเสริมการท่องเที่ยวหรือการประกาศให้พื้นที่บางส่วนของเกาะลันตาเป็น
อุทยานแห่งชาติใน พ.ศ. ๒๕๓๓ รวมถึงความช่วยเหลือที่เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์
สึนามิใน พ.ศ. ๒๕๔๗ ล้วนเป็นผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกับผู้คนในเกาะลันตา
โดยเฉพาะประเด็นที่เกิดจากการขยายตัวของภาคธุรกิจการท่องเที่ยว

ลักษณะทางพหุสังคมและวัฒนธรรมในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

ข้อมูลของสำนักงานอำเภอเกาะลันตาและสำนักผังเมืองชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคมของผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานในเกาะลันตา ประกอบด้วยชาวไทยมุสลิมถึงร้อยละ ๙๕ ส่วนที่เหลือเป็นคนไทยพุทธ คนไทยเชื้อสายจีนและชนพื้นเมือง - ชาวเล (อุรักลาไวย์ มอเกิน) และข้อมูลพื้นฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ามีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมแบบสังคมเกษตรและประมงพื้นบ้าน ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่าเกาะลันตามีลักษณะทางพหุสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วยกลุ่มวัฒนธรรมสำคัญๆ ได้แก่ วัฒนธรรมชาวเล วัฒนธรรมแบบมุสลิม วัฒนธรรมแบบจีนและวัฒนธรรมพุทธ ตลอดจนคติความเชื่ออิงกับธรรมชาติ กล่าวคือ

ชนพื้นเมือง - ชาวเล (อุรักลาไวย์ มอเกิน) กลุ่มชนพื้นเมือง - ชาวเล หรือที่เรียกว่า อุรักลาไวย์ และ มอเกิน ถือเป็นชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่บริเวณชายทะเล เกาะหรือตามแนวชายฝั่งทะเล งานที่ศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์ชาวเล (อุรักลาไวย์ มอเกิน) อย่างนฤมล อรุโณทัย และ อาภรณ์ อุกฤษณ์ สันนิษฐานว่าชาวเลเป็นเผ่าพันธุ์ที่เกิดขึ้นราวศตวรรษที่ ๑๗ ที่เรียกว่า “Orang Selat” ซึ่งหมายถึงกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ตามช่องแคบต่างๆ จึงมีผู้สันนิษฐานว่าชาวเลเป็นชนเผ่าอินโดนีเซียพวกหนึ่งที่อพยพจากแผ่นดินใหญ่ลงสู่เกาะบอร์เนียว เรียกว่า “ดัยคทะเล” (Sea Dyak) ชอบใช้ชีวิตเร่ร่อนหากินในท้องทะเล เคลื่อนย้ายอพยพตามหมู่เกาะเรื่อยมาจนมาถึงแหลมมลายูและกลายเป็นบรรพบุรุษดั้งเดิมของชาวมลายู ดังที่สะท้อนในเพลงสังกะฮูของศิลปิน จ๊อบ บรรจบ ที่ว่า

...สังกะฮู สังกะเฮ เหมือนไม้ลอยเล ลอยมาลอยมาจากขอบฟ้า
ติดเกาะลันตาเป็นชาวทะเล เป็นชาวเลเร่ร่อน ติดเกาะหนุนนอน
เมื่อตอนลมแรงไ้อ้ยาหียแม่แก้มแดง ลมหยุดฝนแล้งจะริบมา จะ
ได้ปลามากมาย จะเอาไปขายไปแต่งกานดา ไ้อ้ยาหียแม่ศรีลันตา
แม่ดวงชีวา ของสังกะฮู...^{๓๔}

^{๓๔} เนื้อเพลงสังกะฮู โดยศิลปิน จ๊อบ บรรจบ.

ที่มา : โครงการฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิมและการจัดการระบบนิเวศที่ยั่งยืนของ
เกาะลันตา กระบี่

ปัจจุบัน กลุ่มชาวเลที่ตั้งถิ่นฐานบนเกาะลันตา ๓ ชุมชน คือ ชุมชนศาลาด่าน ชุมชนหัวแหลม และชุมชนสังกาอู้ แต่ละชุมชนมีศาลาโต๊ะที่เคารพนับถือแตกต่างกันออกไป แต่อย่างไรก็ตาม ในแง่ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมพบว่ากลุ่มชาวเลเหล่านี้ยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางประเพณีวัฒนธรรมอยู่ในแบบแผนจารีต วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มที่สำคัญได้แก่ ประเพณีการเกิด ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีการทำศพ ประเพณีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ การละเล่นโนราทาบงหรือมโนราห์ทาบง และการละเล่นรองเง็งหรือหล้อแหงิง

ชาติพันธุ์ไทยมุสลิม เป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ของเกาะลันตา การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนเข้าใจว่าอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแต่ละยุคสมัยที่แตกต่างกัน เป็นต้นว่า บางมาตั้งแต่สงครามขบถไทรบุรี^{๔๐} บ้างเดินทางเพื่อการค้าและแวะพักตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร ในแง่ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมโดดเด่นในการรักษาอัตลักษณ์ของตนโดยการแสดงออกทางประเพณีในวันสำคัญๆ^{๔๑} เป็นต้นว่า วันเมาลิดหรือวันรำลึกถึงนบี หรือ เมาลิดินบี่ซึ่งหมายถึงการเฉลิมฉลองหรือการระลึกถึงเดือนแห่งการประสูติ

^{๔๐} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พรชัย นาคสีทอง. **การศึกษาจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติในฐานะที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์.** (ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๔๗).

^{๔๑} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน มุนีร์ สมศักดิ์ มุหะหมัด. **วันและเดือนที่สำคัญในอิสลาม.** (กรุงเทพฯ: สมาคมนักเรียนเก่าศาสนวิทยา, ๒๕๕๘).

ของท่านศาสตราจารย์หม่อมด (ช.ล.) บางพื้นที่ (ภาษามลายูถิ่น) เรียกว่า “เมะโละ” ประเพณี การถือศีลอด วันฮีด หรือ วันตรุษ หรือ ที่เรียกว่า ฮารีรายอ รวมทั้งประเพณีอื่นๆ ใน วิถีเป็นต้นว่า พิธีการแต่งงาน หรือ นิเกห์ กับ วาสิมะห์ การอากิเกาะห์ หรือ พิธีเข้า สุนัต หรือ สุนนอะฮ์

ที่มา : โครงการฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิมและการจัดการระบบนิเวศที่ยั่งยืนของ เกาะลันตา กระบี่

ชาติพันธุ์/วัฒนธรรมไทยพุทธ กลุ่มไทยพุทธที่ตั้งถิ่นฐานในเกาะลันตาในยุคแรกๆ เข้าใจว่า คือกลุ่มข้าราชการที่มาปฏิบัติราชการ ตลอดจนผู้ที่เข้ามาทำธุรกิจแล้ว แต่งงานตั้งถิ่นฐานบนเกาะแห่งนี้มีลูกหลานสืบสายตระกูลดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ขณะที่ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมพบว่ากลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับคติความเชื่อของตน ทั้งความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางศาสนาพุทธ และความเชื่อประเพณีท้องถิ่น เป็นต้นว่า วันสำคัญทางศาสนาพุทธ เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา วันเหล่านี้พุทธศาสนิกชนนิยมไปทำบุญที่วัด ความเชื่อและประเพณีท้องถิ่น เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของบรรพบุรุษ เช่น ทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับผู้ล่วงลับในช่วงสงกรานต์ หรือ วันสารทเดือนสิบ นอกจากนี้ในอดีตมีพิธีไหว้เจ้าที่ควาย ซึ่งกระทำกันปีละ ๒ ครั้ง คือ ตอนลงนาและตอนจากนา พิธีกรรมนี้กระทำสืบทอดต่อกันไปเรื่อยจากรุ่นบรรพบุรุษมาถึงลูกหลาน เล่ากันว่าหมอรุ่นก่อนที่ตายไปแล้ววิญญาณจะกลายเป็น “นายหมอรุ่นหรือนายหมุน” มีหน้าที่รับใช้เจ้าที่ขึ้นสูงขึ้นไป (ภาษาท้องถิ่นเรียกเจ้าที่ขึ้นสูงว่า “พ่อตา”)

ที่มา : โครงการฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิมและการจัดการระบบนิเวศที่ยั่งยืนของ
เกาะลันตา กระบี่

ชาติพันธุ์ไทยเชื้อสายจีน กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเชื้อสายจีน(ฮกเกี้ยน) เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ตั้งหลักปักฐานในเกาะลันตามาอย่างยาวนาน ทั้งนี้ สันนิษฐานว่ากลุ่มชาวจีนยุคแรกที่เดินทางเข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับผู้ที่ตั้งถิ่นฐานในเกาะลันตา คือกลุ่มที่มีอาชีพประมงซึ่งเข้ามาหาปลาเพื่อนำไปขายยังป็นัง ต่อมาเริ่มสร้างโกดังและที่พักชั่วคราวเพื่อใช้สำหรับการแวะพักระหว่างการเดินทาง บ้างสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มชนในพื้นที่ด้วยการแต่งงานและตั้งหลักแหล่ง ต่อจากนั้นเข้ามามีบทบาทในฐานะพ่อค้าตั้งรกรากในเกาะลันตาจวบจนถึงปัจจุบัน ในแง่ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมพบว่ากลุ่มไทยเชื้อสายจีนเหล่านั้นนับถือพุทธมหายาน ด้วยเหตุนี้ จึงปรากฏศาลเจ้าหิ้งพระ และป้ายบรรพบุรุษตั้งที่ปรากฏในกรณีชุมชนศรีราชา ขณะเดียวกันยังคงรักษาลักษณะทางวัฒนธรรมเฉกเช่นเดียวกับชาวจีนโพ้นทะเลทั่วไป โดยเฉพาะการแสดงออกซึ่งพิธีกรรมความเชื่อตามประเพณีที่ถือปฏิบัติในรอบปี เป็นต้นว่า ประเพณีความเชื่อดั้งเดิมตามนักษัตรฤกษ์ (Festival) เช่น ประเพณีตรุษจีน ประเพณีการเซ่นไหว้เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประเพณีเซ็งเม้ง (ชิงหมิง) ประเพณีสารทจีน ประเพณีไหว้พระจันทร์ ประเพณีการถือศีลกินเจ ประเพณีทิ้งกระจาด ฯลฯ ประเพณีความเชื่อดั้งเดิมตามวัฏจักรชีวิต (Rite of Passage) เช่น ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีแซยิด ประเพณีงานศพ ฯลฯ

ที่มา : โครงการฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิมและการจัดการระบบนิเวศที่ยั่งยืนของ
เกาะลันตา กระบี่

การศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์ของผู้คนที่อาศัยบนเกาะลันตาได้ชี้ให้เห็นว่า แม้แต่
ละกลุ่มจะมีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง แต่ด้วยเงื่อนไขของปฏิสัมพันธ์ที่แต่ละกลุ่มมี
ระหว่างกันจึงก่อให้เกิดการหยาบคายทางวัฒนธรรมเกิดขึ้น^{๓๖} เป็นต้นว่า ชาวเลรับเอา
วัฒนธรรมการแต่งหลุมฝังศพหรือพิธีเซ็งเม้ง การตั้งกระถางธูปบูชาบรรพบุรุษจาก
กลุ่มชาติพันธุ์จีน หรือ กลุ่มชาติพันธุ์จีนมีการตั้งหิ้งบูชาพระเช่นเดียวกับกลุ่มคนไทย
ขณะเดียวกันนั้นทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างไปร่วมทำบุญกันที่วัด หรือการร่วมแรงร่วมใจ
ตั้งที่ปรากฏในงาน “เทศกาลลันตาลันตา” เป็นประจำทุกปี

ภาพ แสดงป้ายโฆษณาเชิญร่วมงานประเพณี

ที่มา : ภาพถ่ายโดยคณะผู้วิจัย

^{๓๖} อารณ อุกฤษณ์. พลวัตการปฏิสัมพันธ์และชาติพันธุ์อำนาจของชาวเกาะลันตา
จังหวัดกระบี่. (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๔).
หน้า ๑๒๔ - ๑๘๕.

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

สถานการณ์ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและผลของการพัฒนาเพื่อรองรับการท่องเที่ยวในเกาะลันตานั้นนับตั้งแต่ ๒๕๒๒ เป็นต้นมา และความช่วยเหลือขององค์กรจากภายนอกที่มีต่อผู้คนและชุมชนในเกาะลันตาภายหลังเหตุการณ์สึนามิ ๒๕๔๗ คือปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตา

ปัจจัยและเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

ก. การประกาศใช้พระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๒๒ สนับสนุนนโยบายและส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดในพื้นที่ชายทะเลฝั่งตะวันตกส่งผลให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในเกาะลันตา ผู้คนในชุมชนจึงซึมซับรับเอาวัฒนธรรม ค่านิยมและเทคโนโลยีต่างๆ ของความเป็นสังคมเมือง

ข. การประกาศให้เกาะลันตาเป็นอุทยานแห่งชาติใน พ.ศ. ๒๕๓๓ ข้อมูลจากงานของกฤษฎิมา สุขมะโน^{๔๓} ชี้ให้เห็นว่าครอบครัวที่อยู่อาศัยของชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งชาวเล ไทยมุสลิม ไทยพุทธ และไทยเชื้อสายจีน ขณะที่ ภาวะเปื้อน ขอกำหนดของการเป็นอุทยานแห่งชาติได้ส่งผลให้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่เคยมีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ถูกจำกัด ทำให้วิถีชีวิตของประชาชนในเกาะเปลี่ยนแปลงไป

ค. การเข้ามาลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ส่งผลให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ ภายในเกาะ โดยเฉพาะโครงสร้างสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน

ง. การเข้ามาขององค์กรเอกชนภายหลังเหตุการณ์สึนามิ ๒๕๔๗ ได้มีหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาช่วยเหลือและสนับสนุนฟื้นฟูวิถีชีวิตแก่ผู้คนที่ได้รับความเสียหาย เช่น การสร้างที่อยู่อาศัยจากมูลนิธิศุภนิมิต, การฟื้นฟูวิถีชีวิตของ

^{๔๓} กฤษฎิมา สุขมะโน. แนวทางการพัฒนาเกาะลันตาใหญ่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะลันตา จังหวัดกระบี่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. (ปริญา ค.ม. (สถาปัตยกรรม) สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๕๐). .

มูลนิธิชุมชนไท เป็นต้น การเข้ามาขององค์กรเหล่านี้กระตุ้นให้เกิดสำนึกรักถิ่นและก่อให้เกิดเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง

ปัจจัยเหล่านี้ ส่งผลก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภายในชุมชน เกาะลันตาอันเกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับภายนอก ทั้งเปิดรับการลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การขยายตัวทางเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ดังรายละเอียดจะกล่าวต่อไป

สภาพการณ์, ผลและผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คน ใน เกาะลันตา จังหวัดกระบี่

กระบวนการการพัฒนาและนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในเกาะลันตา ทำให้เกาะลันตามีความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ เกิดการลงทุนภาคธุรกิจการท่องเที่ยวและภาคบริการ การจ้างแรงงานที่ให้ค่าตอบแทนสูง มีรายได้และความเป็นอยู่ที่ดี แต่ในขณะเดียวกันเกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานต่างถิ่นเข้ามามากขึ้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติและการพึ่งพาอาศัยกันของชาวบ้านเสื่อมลงไป ความสัมพันธ์แบบเก่าเริ่มถูกกลืนหายไป กลายเป็นการพึ่งพาบนพื้นฐานของระบบธุรกิจ ดังเสียงสะท้อนของคุณทิพมาศ ชาวเกาะลันตาโดยกำเนิดที่ก่อนหน้านี้เป็นพนักงานโรงแรมที่ถูกเรียกด่วนมาเดินทางกลับมาเปิดร้านขายเสื้อผ้าแก่นักท่องเที่ยวว่า

...ตอนกลับมาอยู่บ้านใหม่ๆ สักห้าปีหรือหกปีที่แล้ว คนที่ใช้แรงงานส่วนใหญ่คือคนในพื้นที่ที่ว่างเว้นจากงานประจำทั้งประมง หรือสวน...แต่ทุกวันนี้ เห็นชัดว่าเป็นคนนอก เพราะคนในชุมชนจริงๆ จะรู้จักกันเกือบหมด แต่นี่เห็นทุกวันแต่ไม่รู้ว่าเป็นญาติหรือพรรคพวกใคร...คงเป็นคนจากที่อื่นที่เข้ามาพร้อมกับการท่องเที่ยว...^{๔๔}

การที่ภาครัฐเข้ามาส่งเสริมนโยบายการท่องเที่ยวตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๒ ตามพระราชบัญญัติการท่องเที่ยวในแง่หนึ่งแม้จะเป็นผลดี แต่ในขณะเดียวกันได้มีผล

^{๔๔} คุณทิพมาศ ไม่ทราบนามสกุล. ให้สัมภาษณ์คณะผู้วิจัยเมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔ ณ บริเวณตลาดศรีราชา เกาะลันตา กระบี่

กระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำทาง รายได้และมาตรฐานการครองชีพในท้องถิ่นสูงขึ้น ดังข้อมูลรายงานสรุปของจังหวัด กระบี่ที่แสดงให้เห็นว่าการเดินทางของนักท่องเที่ยวในจังหวัดกระบี่ ช่วง พ.ศ.๒๕๔๔- ๒๕๕๗ มีระยะเวลาพำนักเฉลี่ย ๓-๔ วัน โดยมีค่าใช้จ่ายต่อคนต่อวันประมาณ ๒,๕๐๐ บาท (คิดจากภาพรวมทั้งจังหวัดกระบี่)^{๔๔} สถานการณ์ดังกล่าวในแง่เศรษฐกิจก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนเกาะลันตาที่จากเดิมที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ เกษตรกรรมและการประมงแบบดั้งเดิมเป็นหลักสู่การจ้างงานในภาคธุรกิจการท่องเที่ยวและการบริการ เช่น โรงแรม รีสอร์ท บังกะโล ร้านค้า ร้านอาหาร เป็นต้น ทำให้ ฐานะความเป็นอยู่ของชาวชุมชนเกาะลันตาดีขึ้นตามลำดับ

ความเจริญที่หลังไหลเข้ามาสู่ผู้คนและชุมชนในเกาะลันตาส่งผลกระทบ ต่อวัฒนธรรม ประเพณี เป็นต้นว่า

ด้านภาษา พบว่า ชาวบ้านใช้ภาษาราชการและภาษาต่างประเทศมากขึ้น เพื่อสื่อสารให้เข้าใจในการประกอบธุรกิจการค้าและให้บริการนักท่องเที่ยว ดังกรณี ชาวเลที่ภาษาพื้นเมือง (ภาษาอุรักลาไย) หรือภาษาถิ่น (ภาษาใต้) ลดระดับการใช้ ลง ดังคำยืนยันของอะซัน ประมงกิจ ที่ว่า “...เดี๋ยวนี้เราและเด็กรุ่นใหม่ไม่ค่อยได้ใช้ หรือหลง (พูด-นักวิจัย) แล้วแหละ...เพราะต้องติดต่อกับคนข้างนอก...จะใช้หลง จริงๆ ก็กับคนเฒ่าคนแก่เท่านั้น...”^{๔๕}

ด้านการแต่งกาย พบว่า ส่งผลให้มีการแต่งกายที่เปลี่ยนไป มีการแต่งกาย ที่มีเครื่องประดับ และสีสันทันมากขึ้น เห็นได้ชัด ดังกรณี การแต่งกายของชาวเลที่ปกติ ไม่นิยมสวมเสื้อผ้าทอนบน แต่เมื่อเริ่มประกอบอาชีพที่จะมีรายได้และเรียนรู้สังคม ภายนอก ทำให้ชาวเลแต่งกายโดยการใส่เสื้อผ้าที่มีสีสันทัน เช่น ผู้หญิงชาวเลจากเดิม ที่เคยนุ่งผ้าถุงกระโจมอกเปลี่ยนมาใช้เสื้อผ้าสำเร็จรูป ส่วนผู้ชายส่วนใหญ่ยังสมถะ กับการนุ่งกางเกงยีน ขณะที่ชาวเลวัยรุ่นเริ่มสวมกางเกงยีนส์ ส่วนกรณีคนไทย

^{๔๔} รายงานสรุปจังหวัดกระบี่ พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๕๗. (กระบี่ : สำนักงานจังหวัด). หน้า ๒-๓.

^{๔๕} อะซัน ประมงกิจ. ให้สัมภาษณ์คณะผู้วิจัยเมื่อ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ ณ บ้านสังกาอู๊ เกาะลันตา กระบี่

ที่นับถือศาสนาอิสลาม แม้จะเคร่งครัดในพิธีกรรมและการแต่งกายแต่รูปแบบของชุดจะเปลี่ยนแปลงไปทั้งการที่มีสีสันทันและรูปทรงที่เข้ารูปมากขึ้น ดังที่คุณสุโหมได้สะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ว่า “...เพราะมีพ่อค้าแม่ขายนำเสื้อผ้าเหล่านี้เข้ามาขายถึงที่ เด็กวัยรุ่นจึงนิยม...การนุ่งฮินส์หรือแฟชั่นใหม่ๆ ถือว่าทันสมัย...และที่สำคัญคือมันเข้ากับสถานการณ์ของเกะลันตาขณะนี้ เพราะนักท่องเที่ยวเข้ามามาก...”^{๔๗} ในขณะที่คุณทิพมาศให้ความเห็นว่า “...ความเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกาย... ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากคนเหล่านี้ได้มีสัมพันธภาพกับคนกลุ่มอื่นๆ เด็กๆ ก็ได้รับการศึกษา บางคนออกไปเรียนนอกเกาะ...”^{๔๘}

ด้านความเชื่อ พบว่า ส่งผลกระทบน้อยเพราะความเชื่อของชาวบ้านจะถือปฏิบัติจนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ดังกรณี ความเชื่อของคนไทยพุทธและคนไทยเชื้อสายจีน มีความเชื่อในพระภูมิเจ้าที่ ความเชื่อในการเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษ เป็นต้น กรณีชาวเลมีความเชื่อ/พิธีกรรมการลอยเรือสะเดาะเคราะห์ส่งวิญญาณบรรพบุรุษกลับบ้านเมือง เป็นต้น ดังความเห็นของคุณมนัส กลสิคุณที่ว่า “...เป็นเพราะโดยพื้นฐาน คนเกาะลันตาจริงๆ ทั้งชาวเล ชาวจีน และแขก มักเคร่งครัดกับความเชื่อของตน แม้ว่าจะมีคนจากที่อื่นหรือแม้แต่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามายังเกะลันตาก็ตาม แต่คนพื้นถิ่นก็ยังเป็นคนถิ่นที่เข้าใจและเชื่อตามความเชื่อของกลุ่มตน...”^{๔๙} ส่วนผลกระทบด้านขนบธรรมเนียมนั้น เนื่องจากกระแสวัฒนธรรมที่เข้ามาพร้อมกับการเข้ามาของนักท่องเที่ยวซึ่งมีแบบอย่างของการปฏิบัติที่แตกต่างจากขนบธรรมเนียมของชาวชุมชนเกาะลันตา ได้ส่งผลกระทบต่อขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมเฉพาะในกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ในท้องถิ่นที่นิยมการลอกเลียนแบบ กรณีชาวเลที่ปรากฏชัดคือด้านที่อยู่อาศัยและวิถีชีวิตประจำวัน จนทำให้ขาดการยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม ตลอดจนขาดความใส่ใจและไม่เห็นถึงความสำคัญในการอนุรักษ์

^{๔๗} คุณสุโหม ไม่ทราบนามสกุล. ให้สัมภาษณ์คณะผู้วิจัยเมื่อวันที่ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ ณ ร้านอาหาร SEA GYPSY RESTAURANT เกาะลันตา กระบี่

^{๔๘} คุณทิพมาศ ไม่ทราบนามสกุล. ให้สัมภาษณ์คณะผู้วิจัยเมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔ ณ บริเวณตลาดศรีราชา เกาะลันตา กระบี่

^{๔๙} มนัส กลสิคุณ. ให้สัมภาษณ์คณะผู้วิจัย เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔ ณ บริเวณตลาดศรีราชา เกาะลันตา กระบี่

ตั้งคำถามของทวี ทะเลเล็ก ที่ว่า “...ตามกระแสที่นั่นแหละ คงไม่เฉพาะคนในเกาะสันตา
ที่อื่นๆ ก็เป็น...ใครๆ ก็อยากอยู่ดีกินดี อยู่สบายกันทั้งนั้น...ลองสังเกตบ้านที่เขา
(มูลนิธิศุภนิมิต-ผู้วิจัย) สร้างให้หลังสินามีกิตดีกว่าเดิมทั้งนั้น แม้จะไม่ได้อยู่ที่เดิม
ก็ตาม...”^{๕๐}

สภาพการณ์ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นกับ
ผู้คนและชุมชนในเกาะสันตาเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาและยุคสมัยมีผลต่อวิถีชีวิต
ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ ตลอดจนความสัมพันธ์ของผู้คนใน
ชุมชน และปัญหาด้านสังคม เช่น อาชญากรรม การค้ายาเสพติด และประทุษร้าย
ต่อร่างกาย และด้านวัฒนธรรมในแง่การบริโภค ภาษา การแต่งกาย ความเชื่อ
ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น รวมถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

บทสรุป

พหุสังคมและพหุวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะสันตา จังหวัดกระบี่ สามารถ
พิจารณาได้จากกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้แก่ ชาวเล (อุรักลาไวย์ มอเก็น) ไทยมลายู
ไทยเชื้อสายจีน และไทยวัฒนธรรมพุทธ ซึ่งโดยทั่วไปนักวิชาการให้ความหมายของ
พหุสังคม (Plural Society) ว่าหมายถึงสังคมที่มีความหลากหลายในแง่เชื้อชาติ
ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม วิถีชีวิต ขณะที่พหุวัฒนธรรม (Multiculturalism/
Cultural Pluralism) คือการอธิบายถึงการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมอันหลากหลายที่อยู่ใน
ชุมชนเดียวกันโดยปราศจากการครอบงำผูกขาดของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง
ทุกวัฒนธรรมสามารถเป็นที่ยอมรับของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบริบทสังคมเดียวกัน
โดยมีเป้าหมายเพื่อข้ามผ่านความแตกแยกขัดแย้งอันเนื่องมาจากความแตกต่าง
ทางเชื้อชาติ เพศ ศาสนา

พหุสังคมและวัฒนธรรมของเกาะสันตาเกิดขึ้นจากปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์
และบริบททางประวัติศาสตร์ในฐานะเมืองท่าสามารถเชื่อมโยงกับดินแดนส่วน
ต่างๆ ทั้งดินแดนทางตอนเหนือ (พม่า อินเดีย และลังกา) และดินแดนทางตอนใต้

^{๕๐} ทวี ทะเลเล็ก. ให้สัมภาษณ์คณะผู้วิจัย เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔ ณ บริเวณบ้าน
สังก้าฐ์ เกาะสันตา กระบี่

(ไทรบุรี ปันง มะละกาและสุมาตรา) ปัจจัยดังกล่าวจึงมีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของผู้คนที่เดินทางพื้นที่นี้และมีผลต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทั้งที่เป็นเอกสารชั้นต้น ดังกรณี เอกสารกระทรวงมหาดไทยที่สำรวจเกี่ยวกับกลุ่มประชากรหรือสำมะโนครัวของเกาะลันตา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นต้นมา ชี้ให้เห็นว่าเกาะลันตามีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้ง ๔ กลุ่ม ทั้งชาวเล (อุรักลาไวย มอเก็น) ไทยมลายูไทยเชื้อสายจีน และไทยวัฒนธรรมพุทธ

พัฒนาการประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของเกาะลันตาพบว่าเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานมีประวัติอันยาวนานกว่า ๔๐๐ ปี ในยุคของการปกครองระบอบมณฑลเทศาภิบาล เกาะลันตามีฐานะเป็นแขวงขึ้นต่ออำเภอคลองพบ เมืองปกาสัย ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๔๔ พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ได้ยกฐานะเป็นอำเภอ และได้เปลี่ยนชื่ออำเภอจากอำเภอเกาะลันตามาเป็น “อำเภอเกาะลันตา” ใน พ.ศ. ๒๕๖๐ ต่อมา พ.ศ. ๒๕๘๐ กลับมาเรียกว่า “อำเภอเกาะลันตา” เรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตาเกิดขึ้นหลายครั้งด้วยกัน นับตั้งแต่การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาที่กำหนดให้เด็กที่มีอายุถึงเกณฑ์ที่กำหนดทุกกลุ่มเชื้อชาติต้องเข้ารับการศึกษาระดับประถมศึกษา การออกพระราชบัญญัติทะเบียนราษฎร การประกาศใช้นโยบาย “รัฐนิยม” ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พระราชบัญญัติการคัดเลือกการเกณฑ์ทหารและตำรวจในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ การเสด็จพระราชดำเนินยังเกาะลันตาของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ ก่อให้เกิดการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล (ปัจจุบันคือโรงเรียนบ้านสังกาอู่) การเสด็จพระราชดำเนินเกาะลันตาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชอีกครั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ นำมาซึ่งกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินแก่ชาติพันธุ์ต่างๆ โดยเฉพาะชาวเล ขณะเดียวกันก็พระราชทานอนุญาตยกเลิกการเกณฑ์ทหารแก่กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลที่อาศัยในเกาะลันตา

ขณะที่ข้อมูลพื้นฐานโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของเกาะลันตาชี้ให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของการเกษตร/กสิกรรมมีช่วงเวลาหยุดพักระหว่างรอผลผลิต ทำให้ลูกจ้างในภาคเกษตรกรรมเข้าไปเป็นลูกจ้างในภาคธุรกิจการท่องเที่ยวในช่วง

ฤดูกาลท่องเที่ยวด้วย และในช่วงที่มีนักท่องเที่ยวน้อยก็จะกลับมาทำเกษตรกรรมอีกครั้งหนึ่ง ทำให้เกิดความสมดุลของการใช้แรงงานในเกาะลันตาและลูกจ้างในภาคธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตาเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๒๒ สนับสนุนนโยบายและส่งเสริมการท่องเที่ยว หรือการประกาศให้พื้นที่บางส่วนของเกาะลันตาเป็นอุทยานแห่งชาติใน พ.ศ. ๒๕๓๓ แต่อย่างไรก็ตาม หากจะพิจารณาพัฒนาการของลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตา สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ช่วง กล่าวคือ

๑. ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตาก่อน พ.ศ. ๒๕๒๒ ยุคที่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจะขยายตัวเข้ามาในพื้นที่ ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเกาะลันตาทั้ง ๔ กลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งชาวเล ไทยมุสลิม ไทยเชื้อสายจีน และไทยพุทธ ต่างแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ของตนโดยเฉพาะในแง่ประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมปฏิบัติเป็นต้นว่า

กลุ่มอุรักลาไวย์ รักษาอัตลักษณ์ของตนไว้บนพื้นฐานและคติความเชื่ออิงอยู่กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เชื่อในอำนาจลึกลับ โสยศาสตร์ และเรื่องผีวิญญาณ ขนบประเพณีความเชื่อซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของชนกลุ่มนี้ คือ “พิธีลอยเรือ”

กลุ่มชาวไทยมุสลิม รักษาอัตลักษณ์ของตนไว้บนพื้นฐานและคติความเชื่อตามหลักการของอิสลามอย่างเคร่งครัด ด้วยเหตุนี้ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ที่สำคัญเป็นต้นว่า การถือศีล ฮารีรายอ งานเมาลิด เป็นต้น

กลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน รักษาอัตลักษณ์ของตนไว้บนคติบนพื้นฐานและคติความเชื่อมหายาน แสดงออกถึงขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างชนเชื้อสายจีนทั่วๆ ไป การถือศีลกินเจและพิธีไหว้เจ้า

กลุ่มชาวไทยพุทธ เป็นกลุ่มที่มีประเพณีและการแสดงออกถึงอัตลักษณ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน โดยเฉพาะวันสำคัญทางศาสนาและประเพณีของท้องถิ่น เช่น สงกรานต์ สารทเดือนสิบ

๒. ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตาหลัง พ.ศ. ๒๕๒๒ ยุคที่เกาะลันตาเกิดความเปลี่ยนแปลงทางพหุสังคมและวัฒนธรรมเมื่อรัฐมนตรีโยบายน ส่งเสริมการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการพัฒนาการสาธารณสุขโภชนาการพื้นฐานที่สำคัญได้แก่ การสร้างถนนหนทาง ระบบไฟฟ้า ระบบประปาและบริการแพขนานยนต์ พร้อมกับ การเกิดขึ้นของสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างโรงแรม รีสอร์ท ร้านอาหารและภัตตาคาร เพื่อรองรับการขยายตัวของภาคธุรกิจและการท่องเที่ยว รวมถึงการประกาศให้ เกาะลันตาเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติ

การเติบโตของภาคการท่องเที่ยวและการประกาศให้เกาะลันตาเป็นพื้นที่ อุทยานแห่งชาติดังกล่าว ส่งผลให้เกาะลันตาเปลี่ยนสภาพจากเดิมที่มีลักษณะเป็น “เกาะปิด” สู่ “เกาะเปิด” เกิดการหลั่งไหลเข้ามาของผู้คนและวัฒนธรรมจากภายนอก และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนในเกาะลันตาในด้านต่างๆ เช่น พฤติกรรมของ วัฒนธรรมด้านการบริโภคจากเดิม พฤติกรรมการทำมาหากินและการประกอบอาชีพ ในฐานะเกษตรกรและชาวประมงแปลงเปลี่ยนสู่ภาคธุรกิจและบริการ วัฒนธรรม ภาษาจากเดิมภาษาพื้นเมืองและภาษาถิ่นสู่การใช้ภาษาราชการและภาษาต่างประเทศ

๓. ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตาหลังเหตุการณ์ สึนามิ พ.ศ. ๒๕๔๗ ยุคที่เกาะลันตาเกิดความเปลี่ยนแปลงทางพหุสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากองค์การเอกชนภายนอก เช่น มูลนิธิ ชุมชนไท มูลนิธิศุภนิมิต ก่อให้เกิดแนวคิดสำนึกรักถิ่น สร้างเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง ตลอดจนการฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ตั้งสะท้อนออกมาในนามพิพิธภัณฑ์ชาวเกาะ งานลานเลลันตา งานเปิดเลเขเรื่อ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้จะเกิดการหลั่งไหลเข้ามาของผู้คนและวัฒนธรรม จากภายนอก แต่ในแง่ประเพณีวัฒนธรรมปฏิบัติและความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งชาวเล (อุรักลาไวย์ มอแกน) ไทยมุสลิม ไทยเชื้อสายจีน และไทยพุทธยังคงรักษา อัตลักษณ์ของตนไว้ได้ (แม้จะไม่เข้มแข็งอย่างในอดีตเนื่องจากเงื่อนไขและข้อจำกัด ของเวลาในชีวิตประจำวันและสถานที่ไม่เอื้ออำนวย)

ปัจจุบันเกาะลันตาถือเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีลักษณะทางพหุสังคมและพหุ วัฒนธรรม ผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งชาวเล (อุรักลาไวย์ มอแกน) ไทยมุสลิม

ไทยเชื้อสายจีน และไทยพุทธ สามารถอาศัยอยู่รวมกันได้ในพื้นที่กลางความแตกต่างทางวัฒนธรรม ซึ่งหากพิจารณาถึงสิ่งที่ดำรงอยู่และดำเนินไปของผู้คนในเกาะลันตาพบว่าสอดคล้องกับแนวคิดของ ธเนศ วงศ์ยานนาวา^{๕๑} ที่ว่าหลักสำคัญของกรอบคิดเรื่องพหุวัฒนธรรมก็คือการที่ผู้คนต่างวัฒนธรรมต่างก็จะต้องยอมรับ ให้เกียรติและเคารพอีกฝ่ายหนึ่งว่ามีศักดิ์ศรีและมีความเท่าเทียมกัน และมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมท่ามกลางความแตกต่างโดยไม่ปรากฏภาพความขัดแย้ง การดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข เป็นเพราะการพึ่งพาอาศัยกันทางเศรษฐกิจ การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การปะทะสังสรรค์กันโดยผ่านกิจกรรมทางสังคมตลอดจนมีค่านิยมบางประการร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของ L.E.S. Braithwaite^{๕๒} ที่แสดงทัศนะว่าพหุสังคมจะดำรงอยู่ได้ถ้าคนในสังคมนั้นมีค่านิยมบางประการร่วมกัน และแนวคิดของ Edward A. Shils^{๕๓} ที่อธิบายถึงค่านิยมพื้นฐานร่วมกัน (common values) ที่หล่อหลอมการดำรงอยู่ของพหุสังคม อาทิ สำนึกในความเป็นพี่น้องกันในหมู่ชนชั้นสูง การเคารพในกฎหมายและเชื่อในอำนาจของกฎหมาย การมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับปานกลาง การยอมรับในค่านิยมและกิจกรรมของกลุ่มอื่นๆ ในสังคม (แม้จะเป็นเพียงปฏิสัมพันธ์ในระดับปัจเจกบุคคลก็ตาม)

ขณะเดียวกันเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ จัดเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สั่งสมมรดกทางสังคม วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น เป็นต้นว่า ประเพณีความเชื่อเรื่องพิธีลอยเรือของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล คติความเชื่อตามหลักการของอิสลามอย่างการถือศีล ฮารีรายอ หรืองานเมาลิดของกลุ่มไทยมุสลิม กิจกรรมประเพณีถือศีลกินเจ และพิธีไหว้เจ้าของชนเชื้อสายจีน รวมถึงประเพณีคติความเชื่อของวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างกรณีสางกรานต์หรือประเพณีสารทเดือนสิบของกลุ่มไทยพุทธ ดังที่สะท้อนออกมาในงานประเพณีประจำปีของเกาะลันตา ที่เรียกว่า “เทศกาลลานตาลันตา”

^{๕๑} ธเนศ วงศ์ยานนาวา. ความไม่หลากหลายของความหลากหลายทางวัฒนธรรม. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมมติ, ๒๕๕๒). หน้า ๙ - ๑๖.

^{๕๒} Leo Kuper. “Plural societies : perspective and problem,” in *Pluralism in Africa*. Leo Kuper and M.G. Smith, eds. Berkeley and Los Angeles, (California : University of California Press, 1969). pp. 7-26.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน.

มรดกทางสังคมและวัฒนธรรมเหล่านี้จึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวสู่เกาะลันตาซึ่งหาจากแหล่งท่องเที่ยวอื่นมิได้ ดังที่ปรากฏในปัจจุบันว่า เกาะลันตา คือ พื้นที่เป้าหมายพื้นที่หนึ่งของนักท่องเที่ยวที่รักธรรมชาติและรักความสงบ พร้อมกับการสัมผัสมรดกทางสังคม วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น

บรรณานุกรม

- กฤษฎิมา สุขมะโน. แนวทางการพัฒนาเกาะลันตาใหญ่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะลันตา **จังหวัดกระบี่**เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. ปรินญา ค.ม. (สถาปัตยกรรม) สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๕๐.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคใต้ เขต ๔ (ภูเก็ต พังงา กระบี่). **รายชื่อที่พักในจังหวัดกระบี่**. ภูเก็ต : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.
- กิตติ วิชัยดิษฐ์. **ศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวหมู่เกาะลันตา อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่**. ปรินญาณิพนธ์ ศศ.ม. (ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๐.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **รายงานฉบับสมบูรณ์การศึกษาเชิงปฏิบัติการเรื่องแผนแม่บทเพื่อการพัฒนา การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในเกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่ = A master plan for sustainable tourism development in Lanta Yai Island, Krabi province**. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- คณิต คำของ. **รูปแบบการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเกาะลันตา จังหวัดกระบี่**. ปรินญา ว.ม.(การจัดการสิ่งแวดล้อม) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๐.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๙**. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าน้องเธอ เจ้าฟ้ามาลินีนพดาราศรีริภาพรธวัดี กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกีัญญา ณ พระเมรุท้องสนามหลวงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘.
- **เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๗.
- ตรุณี ม่วงแก้ว. **พระยารัฐานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) : ผู้นำการปกครองหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตก พ.ศ. ๒๔๔๔ – ๒๔๕๖**. ปรินญาณิพนธ์ (กศ.ม.ประวัติศาสตร์). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๖.

ที่ทำการปกครองอำเภอเกาะลันตา. เอกสารบรรยายสรุปอำเภอเกาะลันตาจังหวัด
กระบี่. กระบี่: งานปกครองอำเภอเกาะลันตา, ๒๕๔๔.

ที่ว่าอำเภอเกาะลันตา “สารบบความอาญา อำเภอเกาะลันตา เมืองกระบี่” เอกสาร
ทางราชการที่พบ ณ ที่ว่าการอำเภอเกาะลันตา

ธนศ วงศ์ยานนาวา. ความไม่หลากหลายของความหลากหลายทางวัฒนธรรม.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมมติ, ๒๕๕๒.

นฤมล อรุโณทัย. “ความรู้พื้นฐานของมอแกน : รูปแบบการจัดการและอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติ,” ใน วารสารวิจัยสภาวะแวดล้อม. ฉบับที่ ๒๗
(มกราคม-มิถุนายน., ๒๕๔๘) : ๘๐-๙๗.

----- “ความรู้และมายาคติเกี่ยวกับชาติพันธุ์ชาวเล,” ในรายงานการนำเสนอ
ในการเสวนาระดมความคิดเรื่อง “ความรู้และมายาคติเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์”
โครงการเวทีวิชาการวัฒนธรรม จัดโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ ๒๕ มกราคม ๒๕๔๕.

นฤมล อรุโณทัย และคณะ. คนพื้นเมืองกับพื้นที่อนุรักษ์ โครงการนำร่องอันดามัน
หมู่เกาะสุรินทร์. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๖.

นันทวรรณ ภูสวंग. “ภาคใต้ในระบอบวัฒนธรรมแบบผสมผสาน : ไทย จีน มลายู,”
ในภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย. เอกสารประกอบการสัมมนาเฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระเทพรัตนสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวโรกาสวันคล้าย
วันพระราชสมภพ (๒ เมษายน ๒๕๔๓) ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ๑๒ – ๑๔
กันยายน ๒๕๔๓.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๖. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

ประพันธ์ สีตา เรื่อง “ย้อนรอย ๔๐๐ ปี พิพิธภัณฑสถานคนเกาะลันตา,” ใน
http://www2.codi.or.th/index.php?option=com_content&task=view&id=1734&Itemid=2

ปรีชา บัวทองจันทร์. ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านเศรษฐกิจและสังคม : กรณี
ศึกษาจังหวัดกระบี่. ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์).
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.

ผลิตภัณฑ์หัตถ์และพิธีกรรมของผู้คนในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ (พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๕๓) ๑๕๑

พารีดาร์ห์ ยงกิจ. **วิธีการปลูกฝังความศรัทธาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรของครอบครัว
ไทยมุสลิมในอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่.** ปริญญาโท ศศ.ม. (อิสลาม
ศึกษา) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๑.

ภูวดล ทรงประเสริฐ. **ชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่.**
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๖.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้
ร.ศ. ๑๒๘.** กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๖.

มนีร์ สมศักดิ์ มุหะหมัด. **วันและเดือนที่สำคัญในอิสลาม.** กรุงเทพฯ:สมาคมนักเรียน
เก่าศาสนวิทยา, ๒๕๕๘.

แม่น้ำวาด กุญชร ณ อยุธยา. **แลแลลันตา : จากลีนามีสู่ชีวิตที่ตระหนง.** กรุงเทพฯ :
ทางช้างเผือก, ๒๕๕๐.

เยาวลักษณ์ ศรีสุกใส. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวเล กรณี
ศึกษาเกาะลันตา กระบี่.** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ, ๒๕๕๔.

รายงานสรุปจังหวัดกระบี่ พ.ศ. ๒๕๔๔ - ๒๕๔๗. กระบี่ : สำนักงานจังหวัด, ๒๕๔๗.

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล. **การศึกษา
ความเป็นไปได้ในการพัฒนาและปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกเกาะลันตา
จังหวัดกระบี่.** กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๕.

สำนักงานอำเภอเกาะลันตา. **ยุทธศาสตร์การพัฒนาอำเภอเกาะลันตา.** กระบี่ :
สำนักงานฯ, ๒๕๔๘.

สุทัศน์ ละงู. **วิถีชีวิตและศักยภาพที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โฮมสเตย์ : กรณี
ศึกษาชุมชนชาวเลบ้านสังกาด อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่.** ปริญญา
ศศ.ม. (ยุทธศาสตร์การพัฒนา) มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, ๒๕๕๑.

สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์. **จีนทักษิณ วิถีและพลัง.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย, ๒๕๕๔.

สุรัชย์ วงศ์คุณลักษณ์. “เกาะลันตา, อำเภอ,” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้
เล่ม ๑.** กรุงเทพฯ : มุลินีธิฯ, ๒๕๒๙. หน้า ๒๔๙ - ๒๕๐.

อาภรณ์ อุกฤษณ์. **พิธีลอยเรือ : ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมของชาวเล
กรณีศึกษาชุมชนบ้านหัวแหลม เกาะลันตา จังหวัดกระบี่.** วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
(มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒.

----- **พลวัตการปฏิสัมพันธ์และชาติพันธุ์อำนาจของชาวเกาะลันตา จังหวัดกระบี่.**
วิทยานิพนธ์ดุขุฎิบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ,
๒๕๕๔.

Ian Morson. **The connection Phuket Penang and Adelaide.** Bangkok:
The Siam Society, 1993.

Leo Kuper. "Plural societies : perspective and problem," in **Pluralism in
Africa.** Leo Kuper and M.G. Smith, eds. Berkeley and Los Angeles,
California : University of California Press, 1969.

บุคลากรกรม

ทวี ทะเลลึก. สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔ ณ บริเวณบ้านสังกาอู้ เกาะลันตา กระบี่
ทิพมาศ ไม่ทราบนามสกุล. สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔ ณ บริเวณตลาดศรีราชา
เกาะลันตา กระบี่

มนัส กสิคุณ. สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔ ณ บริเวณตลาดศรีราชา เกาะลันตา กระบี่
สุโหม ไม่ทราบนามสกุล. สัมภาษณ์วันที่ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ ณ ร้านอาหาร
SEA GYPSY RESTAURANT เกาะลันตา กระบี่

อะซัน ประมงกิจ. สัมภาษณ์วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ ณ บ้านสังกาอู้ เกาะลันตา
กระบี่

ความเป็นชายในมัทนะพาธา

พรรณราย ชาญหิรัญ^๑

บทคัดย่อ

มัทนะพาธา เป็นเรื่องราวความรักสามเส้าของชาย ๒ คนกับหญิง ๑ คน มัทนา ตัวละครเอกฝ่ายหญิงมีชีวิตที่ต้องผกผันไปอันเนื่องมาจากเหตุแห่งรัก ตัวละครหลัก ๓ ตัว ได้แก่ สุเทษณ์ ชัยเสน และมัทนาแสดงความเป็นชายผ่านความมีอำนาจซึ่งส่งผลต่อชีวิตของมัทนาตลอดเรื่อง สุเทษณ์และชัยเสนแสดงอำนาจในการครอบครองมัทนา กล่าวคือ สุเทษณ์ไม่พอใจเมื่อมิได้ความรักจากมัทนาจึงสาปมัทนาให้กลายเป็นดอกกุหลาบถึงสองครั้งและชัยเสนเชื่อคำใส่ความว่ามัทนามีชู้จึงสังหารชีวิตนาง ส่วนมัทนานั้นแสดงอำนาจในการเลือกที่จะรัก กล่าวคือ มัทนาเลือกที่จะซื่อสัตย์ต่อความรักของตนจึงไม่ยอมรับรักสุเทษณ์ ส่งผลให้ตนถูกสาปให้กลายเป็นดอกกุหลาบไปตลอดกาล มัทนะพาธา ดำเนินเรื่องภายใต้การแสดงความเป็นชายหรือการถูกสันคลอนความเป็นชายของตัวละครหลัก ที่น่าสนใจคือแม้มัทนาซึ่งเป็นหญิงก็มีความเป็นชายซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เรื่องราวในมัทนะพาธา ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

^๑ อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Masculinity in Matthanaphatha

Phannarai Chanhiran^๒

Abstract

Matthanaphatha is the story of a love triangle between a male deity, a female angel and a man. The life of Matthana, the female protagonist, critically changes because of masculine traits of the characters, Suthet, Chayasen, and herself. Suthet and Chayasen manifest their power in order to possess Matthana. Dissatisfied with being rejected, Suthet curses and transforms the angel into a rose twice: first temporarily, then eternally. Chayasen believes rumors that Matthana has a secret lover. Furious, he orders that she be killed. As for Matthana, she confirms that she has power over her life and chooses to love Chayasen whom she desires. Consequently, due to her display of masculine traits in her decision, Matthana has to suffer being imprisoned as a rose for life. The plot is driven by the expression of masculine traits of the characters and their being challenged.

^๒ Lecturer, Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University.

บทนำ

มัทนะพาธา หรือ ตำนานแห่งดอกกุหลาบ เป็นพระราชนิพนธ์ละครพูดคำฉันท์ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้รับยกย่องจากวรรณคดีสโมสรให้เป็นยอดแห่งบทละครพูดคำฉันท์ อันเนื่องมาจากเนื้อหาและคำประพันธ์ที่แต่งได้ไพเราะ และประทับใจยิ่ง

มัทนะพาธา เป็นเรื่องราวความรักที่เจ็บปวดและทุกข์ทรมานของชายสองคน กับหญิงหนึ่งคน ซึ่งเป็นความรักที่ตราตรึงอยู่ในจิตใจของผู้อ่านทุกยุคทุกสมัย ตัวละครสำคัญของเรื่องคือสุเทษณ์ ชัยเสน และมัทนา สุเทษณ์เป็นเทพบุตรผู้กำหนดชะตาชีวิตของมัทนา เทพธิดาแห่งสรวงสวรรค์ซึ่งไม่ยอมรับรัก สุเทษณ์ อันเป็นเหตุให้นางถูกสาปกลายเป็นดอกกุหลาบบนโลกมนุษย์ ฤๅษีกาละทรศินเป็นผู้รับเลี้ยงดูต้นกุหลาบ มัทนานั้น แต่ไม่นานท้าวชัยเสนก็พบรักกับมัทนาในวันเพ็ญและพาหลอนกลับวัง มัทนาถูกพระนางจันทิมาเหสีของท้าวชัยเสนใส่ร้ายจนต้องกลับมาอยู่กับฤๅษีกาละทรศินอีกครั้ง ด้วยความที่มัทนาไม่สามารถทนทุกข์ทรมานจากความรักได้อีกต่อไป จึงอ้อนวอนให้สุเทษณ์มาช่วยนาง แต่เนื่องจากมัทนายังไม่ยอมรับรักตน สุเทษณ์จึงสาปให้มัทนา กลายเป็นดอกกุหลาบไปตลอดกาล

จากเรื่องราวที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นว่า ชีวิตของมัทนานั้นผูกติดอยู่กับการกระทำของตัวละครชายตั้งแต่ต้นจนจบ อาจกล่าวได้ว่าชีวิตของมัทนาได้รับผลกระทบจากความเป็นชายของตัวละครชายที่ต้องการแสดงอำนาจครอบงำเธออยู่ตลอด แต่สิ่งหนึ่งที่เราสังเกตเห็นได้ก็คือเหตุที่ความเป็นชายมากระทบมัทนานั้น เนื่องมาจากความเป็นชายในตัวมัทนาได้ไปสันคลอนความเป็นชายของตัวละครชายนั่นเอง

บทความนี้จึงมุ่งศึกษาความเป็นชายในมัทนะพาธา รวมทั้งบทบาทของความเป็นชายที่มีต่อมัทนาและการดำเนินเรื่อง โดยมีสมมติฐานการวิจัยว่าความเป็นชายในเรื่องมัทนะพาธาได้รื้อสร้างกรอบความเป็นชายและความเป็นหญิงของผู้คนในสมัยนั้น วรรณคดีเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าความเป็นชายและความเป็นหญิงไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพศสรีระเสมอไป ซึ่งความเป็นชายของตัวละครในเรื่องมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของมัทนาและการดำเนินเรื่องทั้งหมด

ผู้วิจัยใช้ข้อมูลเรื่อง มัทนะพาธา โดยมุ่งศึกษาเฉพาะคุณลักษณะทางเพศ
แบบความเป็นชายในตัวละครหลัก ๓ ตัว ได้แก่ สุเทษณ์ ชัยเสนและมัทนา

ความเป็นชาย (Masculinity) และความเป็นหญิง (Femininity)

การพิจารณาความเป็นชายและความเป็นหญิงสืบเนื่องมาจากบทบาททางเพศ
สภาวะ (Gender Role) คือ การแสดงบทบาทหน้าที่ของผู้หญิง-ผู้ชายตามที่สังคม
คาดหวัง” บทบาททางเพศสภาวะจึงเป็นตัวแบ่งแยกความเป็นชายและความเป็นหญิง
ตามที่สังคมกำหนด ดังจะเห็นรายละเอียดได้จากข้อความต่อไปนี้

Although the terms “sex roles” and “gender roles” are often used interchangeably, there is an important difference between them. The term “sex roles” has come to mean behaviors determined by biological sex, such as menstruation, erection, and seminal ejaculation. The term “gender roles” has come to mean entirely socially created expectations of masculine and feminine behavior. These expectations are initiated and perpetuated by the institutions and values of a particular society. Thus, bearing and nursing children may be a feminine sex role, but raising children is a gender role.^๔

ใจความข้างต้นกล่าวถึงการพิจารณาถึงความแตกต่างระหว่างเพศชายและ
เพศหญิงไว้ ๒ ประการ คือ **บทบาททางเพศ และบทบาททางเพศสภาวะ** ซึ่งมักใช้
สลับกัน ความแตกต่างสำคัญของบทบาท ๒ ประการนี้คือ **บทบาททางเพศ (sex roles)**

^๓ นฤพนธ์ ดั่งวิเศษและปิเตอร์ เอ. แจ็คสัน (บรรณาธิการ), **เพศ หลากเจดสี: พหุวัฒนธรรมทางเพศในสังคมไทย: Cultural Pluralism and Sex/Gender Diversity in Thailand**, (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๑๐.

^๔ Richmond-Abbott, Marie, **Masculine and Feminine: gender roles over the life cycle**, 2nd ed. (New York: McGraw-Hill, Inc.,1992), 4.

หมายถึงการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์จากลักษณะทางชีววิทยา เช่น การมีประจำเดือน ในเพศหญิง การแข็งตัวของอวัยวะเพศชายและการหลั่งอสุจิในเพศชาย [แบ่งได้เป็น เพศชาย (Male) และเพศหญิง (Female)] ส่วน **บทบาททางเพศสภาวะ (gender roles)** หมายถึง การศึกษาลักษณะและพฤติกรรม อันเป็นผลมาจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของความเป็นชาย (Masculinity) และความเป็นหญิง (Femininity) ความคาดหวังเหล่านี้ฝังรากลึกมาอย่างยาวนานและมักนำมาประเมินคุณค่าในสังคม ดังนั้นการให้กำเนิดและการให้นมบุตรจึงเป็นบทบาททางเพศ แต่การเลี้ยงดูเด็กเป็นบทบาททางเพศสภาวะ

จะเห็นได้ว่าบทบาททางเพศสภาวะ (Gender Role) นี้คือ ความมุ่งหวังของสังคมว่าเพศชายและเพศหญิงจะต้องประพฤติปฏิบัติตนเช่นใด ดังปรากฏในข้อความที่ว่า

While the specific content of gender roles is defined differently in every culture, gender roles usually contain certain general characteristics. These characteristics include the expectation of certain personality traits (women are nurturant and dependent; men are assertive and independent)^๕

ข้อความข้างต้นกล่าวว่แม้บทบาทของเพศสภาวะจะแตกต่างกันในทุกๆ วัฒนธรรม แต่ก็ยังคงมีลักษณะเฉพาะทั่วไป ลักษณะเหล่านี้ประกอบด้วย ความคาดหวังถึงคุณสมบัติของบุคลิกลักษณะที่แน่นอน อย่างเช่นความคาดหวังว่าผู้หญิงจะต้องมีหน้าที่เลี้ยงดูบุตรและชอบพึ่งพาอาศัยผู้อื่นหรือไม่มีอิสระ ส่วนผู้ชายจะกล้าแสดงออกและชอบพึ่งตนเองหรือมีอิสระ

ความเป็นชายสืบเนื่องมาจากการนิยามลักษณะของผู้ชาย (Masculine)

^๕ Richmond-Abbott, Marie, **Masculine and Feminine: gender roles over the life cycle**, 5.

^๖ นฤพนธ์ ด้วงวิเศษและปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน (บรรณาธิการ), **เพศ หลากเจดสี: พหุวัฒนธรรมทางเพศในสังคมไทย: Cultural Pluralism and Sex/Gender Diversity in Thailand**, หน้า ๑๑.

คือ พฤติกรรม ท่าทาง อารมณ์และการแสดงออกแบบผู้ชาย” ดังนั้น ความเป็นชาย (Masculinity) คือ คุณสมบัติและลักษณะที่บ่งบอกถึงอารมณ์และการแสดงออกแบบผู้ชาย” ความเป็นชาย (masculinity) หมายถึง คุณลักษณะต่างๆ ที่สังคมให้คุณค่าและมองว่าเป็นตัวแทน หรือสัญลักษณ์ของความเป็นลูกผู้ชาย ความเป็นชายในที่นี้จึงเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคม (socially constructed) และต้องแสดงออกมา และยืนยันผ่านปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ความเป็นชายมีพลวัต มีการเปลี่ยนแปลง หรือถูกปรับเปลี่ยนตัดแปลงได้ในขณะหนึ่งๆ หรือในช่วงเวลาหนึ่งๆ ของประวัติศาสตร์ ในกรณีของสังคมไทยความเป็นชายโดยรากฐานอาจเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นตัวแทนของ “ความเป็นไทย” ความเป็นชายในสังคมไทยยุคหนึ่งจึงอาจหมายถึงการเป็นผู้นำ ความสามารถในการควบคุม มีอำนาจกำหนดชะตากรรมชีวิตทั้งของตนเองและของคนอื่นได้^๔

อย่างไรก็ตามความเป็นชายนี้เป็นเพียงภาพเหมารวม (Stereotype) หรือภาพพจน์ซึ่งเป็นทัศนคติทั่วไปผ่านการกล่อมเกลาทางสังคมเท่านั้น ดังข้อความที่ว่า

Thus, there are certain culturally defined expectations of the traits and behaviors of males and females. The biological factor of sex (maleness or femaleness) is used to construct a social category of gender (masculinity of femininity)^๕. The cultural expectations associated with gender are often expressed as gender-role stereotypes. Stereotypes are oversimplified descriptions of a group of people. Gender-role stereotypes thus are beliefs that men possess

^๔ เรื่องเดียวกัน.

^๕ วสันต์ ปัญญาแก้ว, **ฟุตบอลไทย ประวัติศาสตร์ อำนาจ การเมือง และความเป็นชาย** (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๒๐.

^๖ Clare M. Renzetti and Daniel J. Curran, **Women, Men and Society** (Boston: Allyn & Bacon, 1989) Quoted in Richmond-Abbott, Marie, **Masculine and Feminine: gender roles over the life cycle**, 5.

certain traits and should do certain things and that women possess other traits and should do other things.^{๑๐}

จากข้อความข้างต้นสังคมเป็นตัวขัดเกลาให้ผู้หญิงและผู้ชายเชื่อว่าต้องมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเป็นหญิงและความเป็นชายเช่นใดซึ่งเป็นเพียงภาพเหมารวมของบทบาททางเพศสภาวะเท่านั้น ภาพเหมารวมเหล่านี้เป็นการอธิบายที่ไม่สนใจความจริงของกลุ่มคน ภาพเหมารวมของบทบาททางเพศสภาวะของความเป็นชายเชื่อว่าผู้ชายจะมีคุณสมบัติทางเพศที่แน่นอนและต้องปฏิบัติตามที่สังคมคาดหวังไว้ ส่วนผู้หญิงก็จะมีคุณสมบัติทางเพศและปฏิบัติสิ่งอื่นตามที่สังคมคาดหวังแทน

มีนักวิชาการระบุภาพเหมารวมของผู้ชายแท้ว่าต้องมีบุคลิกลักษณะดังต่อไปนี้

The stereotypical “Real Man” can be described as having certain personality traits:

<i>strong</i>	<i>tough</i>	<i>independent</i>
<i>aggressive</i>	<i>achieving</i>	<i>unemotional</i>
<i>hardworking</i>	<i>physical</i>	<i>dominant</i>
<i>competitive</i>	<i>heterosexual</i>	<i>forceful</i> ^{๑๑}

กล่าวคือ ผู้ชายแท้ต้องมีลักษณะแข็งแรง อดทน พึ่งพาตนเองหรือรักอิสระ ก้าวร้าว ประสบความสำเร็จ ใจเย็นหรือเก็บอารมณ์เก่ง ขยันหมั่นเพียร มีร่างกายแบบผู้ชาย มีอำนาจ ชอบการแข่งขัน มีความรักแบบต่างเพศ เข้มแข็งหรือเด็ดเดี่ยว นอกจากนี้ยังสามารถอธิบายบทบาทของภาพเหมารวมได้จากสถานภาพของผู้ชายในสังคมดังนี้

^{๑๐} Richmond-Abbott, Marie, **Masculine and Feminine: gender roles over the life cycle**, 5-6.

^{๑๑} Kilmartin, Christopher T, **The masculine self**. 2nd ed. (Boston, Mass: McGraw-Hill Higher Education, 2000), 6.

We can describe him in terms of stereotypical roles:

<i>Athlete</i>	<i>professional</i>	<i>working man</i>
<i>Father</i>	<i>husband</i>	<i>buddy</i>
<i>playboy</i>	<i>leader</i> ^{๑๒}	

กล่าวคือ ผู้ชายมีบทบาทเป็นนักกีฬา มีความเป็นมืออาชีพ เป็นคนทำงาน บิดา สามี เพื่อนคู่หู เจ้าชู้ และเป็นผู้นำ

ส่วนความเป็นหญิง (Femininity) คือ คุณสมบัติและลักษณะที่บ่งบอกถึง อารมณ์และการแสดงออกแบบผู้หญิง^{๑๓} ซึ่งสืบเนื่องมาจากลักษณะของผู้หญิง (Feminine) คือ พฤติกรรม ท่าทาง อารมณ์และการแสดงออกแบบผู้หญิง^{๑๔} จากเนื้อหา ส่วนต้นแสดงให้เห็นว่าความเป็นหญิงที่สังคมรับรู้ตั้งแต่อดีตต้องตรงกันข้ามกับ ความเป็นชายเท่านั้น เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของเพศหญิงและเพศชายจะพบว่าความเป็นชายและความเป็นหญิงนี้สิ้นไหลได้ตลอดเวลา ผู้ชายและผู้หญิงสามารถมีลักษณะของเพศตรงข้ามได้ไม่มากก็น้อย ดังข้อความที่ว่า

People have long been preoccupied with what it means to be male and what it means to be female. In all cultures, including ours, being a man or a woman is not limited to one's biological sex. Being a man means that one is also likely to be "masculine," and being a woman means that one is also likely to be "feminine." Thus, not only do we have a gender or sex (male or female), we also have a gender role (masculine or feminine).^{๑๕}

^{๑๒} Ibid, 7.

^{๑๓} นฤพนธ์ ดั่งวงวิเศษและปิเตอร์ เอ. แจ็คสัน (บรรณาธิการ), **เพศ หลากเจดสี: พหุวัฒนธรรมทางเพศในสังคมไทย: Cultural Pluralism and Sex/Gender Diversity in Thailand**, หน้า ๑๑.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^{๑๕} Richmond-Abbott, Marie, **Masculine and Feminine: gender roles over the life cycle**, 3.

ข้อความข้างต้นกล่าวว่า คนในสังคมถูกครอบงำว่าทำอะไรถึงจะเป็นเพศชายและเพศหญิงมาเป็นเวลานาน ในทุกๆ สังคมการที่จะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะเพศใดเพศหนึ่งตามลักษณะทางชีววิทยาเท่านั้น การเป็นผู้ชายหมายถึงคนที่มีท่าทางของความเป็นชาย และการเป็นผู้หญิงหมายถึงคนที่มีท่าทางของความเป็นหญิงด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงมิได้มีแค่เพศสภาวะหรือเพศสรีระที่แบ่งแยกเพศชายและเพศหญิงเท่านั้น แต่มีบทบาททางเพศสภาวะคือความเป็นชายและความเป็นหญิงด้วย

จากที่ได้พิจารณามาแล้วข้างต้นพบว่าลักษณะที่สำคัญของความเป็นชาย (Masculinity) มักเกี่ยวข้องกับควมมีอำนาจ เช่น ความเป็นตัวของตัวเอง การไม่พึ่งพาผู้อื่น ความเป็นอิสระ ความเป็นผู้นำ และความก้าวร้าว เป็นต้น ในขณะที่ความเป็นหญิง (Femininity) มักเกี่ยวข้องกับการเป็นรองทางอำนาจ เช่น ความไม่เป็นตัวของตัวเอง การพึ่งพาผู้อื่น ความไม่เป็นอิสระ การเป็นผู้ตาม และความนุ่มนวล เป็นต้น จะเห็นได้ว่าความเป็นชายที่เป็นภาพเหมารวมของสังคมนั้นเหนือกว่าและครอบงำความเป็นหญิงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นแรงขับเคลื่อนให้ มัทนะพาธา ดำเนินเรื่องไปอย่างต่อเนื่อง

หากพิจารณาจากเนื้อหาจะพบว่าตัวละครชายและตัวละครหญิงในเรื่องมีความเป็นชายและความเป็นหญิงอยู่ในตัวเองทั้งสิ้น ตัวละครชายอย่างสุเทษณ์และชัยเสนนั้นก็มีความเป็นหญิงอย่างเช่น ภาวะพึ่งพาผู้อื่น (สุเทษณ์ร้องขอให้มายาวินช่วยใช้เวทมนตร์ตามมัทนามาพบ) และความไม่เป็นตัวของตัวเอง (สุเทษณ์ลับสนในใจเนื่องจากไม่มั่นใจว่ามัทนาจะรักหรือไม่ และชัยเสนว่าอุ่นใจเมื่อตกหลุมรักมัทนา เนื่องจากไม่มั่นใจว่ามัทนาจะรักตอบหรือไม่เช่นกัน) เป็นต้น ส่วนตัวละครหญิงอย่างมัทนาก็มีความเป็นชายที่ไปสั่นคลอนความเป็นชายของตัวละครชายเช่นกัน กรอบความคิดเรื่องความเป็นชายหรือความเป็นหญิงของตัวละครจึงมิได้เฉพาะเจาะจงอยู่แค่เพียงเพศสรีระเพียงอย่างเดียว หากแต่อยู่ที่การกระทำของตัวละครนั้นๆ มัทนะพาธา จึงริ้วสร้างกรอบความคิดเดิมเกี่ยวกับเรื่องเพศในสังคมไทยว่าเพศชายและเพศหญิงต้องมีลักษณะความเป็นชายหรือความเป็นหญิงตามเพศสรีระเท่านั้น

ในหัวข้อถัดไปจะขอกล่าวถึงเฉพาะความเป็นชายที่ส่งผลต่อการดำเนินเรื่องเท่านั้นเนื่องจากการดำเนินเรื่องเกิดจากการขับเคลื่อนของความเป็นชายเสียเป็นส่วนใหญ่ เนื้อเรื่องจะเน้นที่ความมีอำนาจของตัวละครชายและตัวละครหญิงตามภาพเหมารวมของความเป็นชายและความเป็นหญิง

เมื่อตัวละครชายแสดงอำนาจในการครอบครองหญิง: ความเป็นชายของสุเทพณ์และชัยเสน

เนื้อเรื่องของมัทนะพาธาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจของตัวละครชายแทบทั้งสิ้น ตัวละครหลักคือ สุเทพณ์และชัยเสนแสดงความมีอำนาจครอบงำมัทนาอยู่ตลอดเวลา ลักษณะดังกล่าวนี้เองคือความเป็นชายที่ส่งผลให้เรื่องมัทนะพาธาดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง การแสดงความมีอำนาจนี้คือลักษณะสำคัญของการแบ่งแยกการแสดงความเป็นชายและความเป็นหญิง ดังที่มีผู้กล่าวไว้ว่า

A different model of gender roles attempts to emphasize the extent to which gender relations are based on power. ... If men are socialized to be masculine, they will have traits (independence, aggressiveness, and competitiveness) that make them successful and keep males in positions of power. If women are socialized to be feminine (passive and dependent), it will be difficult for them to achieve power and change institutions and the value structure.^{๑๖}

ข้อความข้างต้นสนับสนุนว่าพื้นฐานของความมีอำนาจเป็นตัวกำหนดความเป็นชายและความเป็นหญิงในสังคมกล่าวคือ ความแตกต่างของบทบาททางเพศสภาวะจะพยายามให้ความสำคัญกับขอบเขตความสัมพันธ์ระหว่างเพศซึ่งมีพื้นฐานมาจากอำนาจ ถ้าผู้ชายถูกสังคมขัดเกลาให้มีความเป็นชาย พวกเขาจะมีคุณสมบัติของความมีอิสระ ความก้าวร้าว ความสามารถในการแข่งขัน ซึ่งส่งผลให้พวกเขา

^{๑๖} Ibid, 5.

ประสบความสำเร็จและสนับสนุนให้ผู้ชายอยู่ในตำแหน่งของความมีอำนาจ ถ้าผู้หญิงถูกสังคมนัดเกล้าให้มีความเป็นหญิงก็จะมีคุณสมบัติเป็นผู้ถูกระทำและพึ่งพาผู้อื่น จึงเป็นการยากสำหรับพวกเธอที่จะมีอำนาจและเปลี่ยนธรรมเนียมรวมทั้งการประเมินคุณค่าในสังคม

สุเทษณ์เป็นตัวละครที่แสดงความเป็นชายไว้อย่างชัดเจน แต่กลับถูกความเชื่อมั่นของมัทนาสันคลอน จนต้องเรียกความเชื่อมั่นของตนกลับมา โดยการใช้อำนาจกำหนดชีวิตของมัทนา ความมีอำนาจของสุเทษณ์แสดงผ่านคำประพันธ์ที่เหล่าเทพบุตรเทพธิดาทั้งหลายต่างให้ความเคารพนับถือ เมื่อจอมเทพสุเทษณ์เกิดความลุ่มหลงในตัวเทพธิดามัทนาแม้แต่จิตระเสน คนสนิทของสุเทษณ์ก็ยังไม่เชื่อว่าสุเทษณ์จะไม่ได้รับรักจากมัทนา เห็นได้จากคำประพันธ์ต่อไปนี้

จิตระเสน
	ข้าเชื่อว่าพระองค์	ประสงค์นางสองขม
	คงได้สัมฤทธิ์สม	หทัยแก่ทุกนางคราญ
สุเทษณ์
	เว้นเดียวก็แต่โฉม	มะทะนาวีสุทธิศรี
	ผู้เล็ดสุรางค์มี	วรรูปวิไลขวิไลย ^{๑๖}

จากตอนนี้เป็นจุดเริ่มต้นของความสันคลอนในความเป็นชายในตัวสุเทษณ์ นั่นคือความมีอำนาจของสุเทษณ์เริ่มถูกสันคลอนด้วยเรื่องความรัก เพราะสุเทษณ์คลางแคลงใจว่านางมัทนาจะรับรักตนหรือไม่ ดังนั้นสุเทษณ์จึงใช้อำนาจที่ตนมีสั่งให้มายาวิน วิทยากรผู้มีเวทมนตร์อาคม เรียกตัวมัทนามาพบทันทีเพื่อเสริมความมั่นใจให้ตัวเองว่ามีอำนาจในการสั่งการได้ นอกจากนี้สุเทษณ์ก็มีความหวังว่ามัทนาคงจะรับรักตน หรือแม้หากนางไม่รับรักก็ขอเพียงแค่นี้เห็นหน้าก็เพียงพอแล้ว ถึงแม้สุเทษณ์จะทราบเรื่องกรรมเก่าของตนกับมัทนาซึ่งทำให้ไม่อาจที่จะครองคู่กันได้ แต่สุเทษณ์ก็ยังคงการมีอำนาจเหนือมัทนาและต้องการแสดงความเป็นเจ้าของมัทนา เห็นได้จาก

^{๑๖} สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ, **มัทนะพาธา หรือ ตำนานแห่งดอกกุหลาบ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๖ (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

การขอให้มายาวินช่วยเพื่อตนเองจะมีโชค เมื่อเรียกตัวนางมัทนามาด้วยเวทมนตร์แล้ว
 สุเทษณ์ก็ยังใช้อำนาจของตนบังคับให้มัทนาพูดด้วย ผ่านการถามมายาวิน มัทนาจึงเป็น
 ผู้ถูกกระทำอยู่ตลอด เมื่อสุเทษณ์ทราบว่ามีมัทนาไม่ยอมรับรักตน ก็ใช้ความเป็นชาย
 ของตนอีกครั้งนั่นคือ การใช้อำนาจสาปให้มัทนาลงไปอยู่ในโลกมนุษย์ ดังนี้

สุเทษณ์.	มะทะนาชะเจ้าเล่ห์ ตะละคำอุวาทา ปมียอมจะร่วมรัก ก็ตะนุจะยอมให้ ผิวะนางพะเฮินชอบ จะทุรนทุรายคัล-	ชัชชางจ่านรจจา. ฤกระบิดกระบวนความ. และสมัคสมรไซร์, วนิดานิวาสสุวรรณค์, มรุอื่นก็ข้าพสัน ยะบ่อยากจะยินยล; ^{๑๘}
-----------------	--	--

จะเห็นได้ว่ามัทนามาสั้นคลอนความเป็นชายในตัวสุเทษณ์เนื่องจากไม่ยอมรับ
 รัก จึงใช้อำนาจควบคุมมัทนาโดยสาปให้นางลงไปอยู่ยังโลกมนุษย์ซึ่งไม่สุขสบาย
 เหมือนดั่งสรวงสวรรค์ ถึงกระนั้นสุเทษณ์ยังให้โอกาสมัทนาได้เลือกว่าจะไปเกิดเป็น
 สิ่งใดยังโลกมนุษย์ ดังความที่ว่า

สุเทษณ์. เพราะฉนั้นจะให้นาง มะทะนาประสงค์ตน ทวิบทจะตุร์บาท วฐ์เลือกจะตามใจ จะสถิตฉนั้นกว่า และผิวอนตณพสัน วนิดาจรัลลับ ก็จะชอบสะฐานใด จุดิสู้ณแดนคน, จะกำเนิดนรูปใด? ฤจะเปนอะไรไซร์, และจะสาปประตุจสรร; จะสำนักณโทษทัณฑ์, จะประสาทพระพรให้ ณประเทศสุราลัย; วฐ์ตอบตณมา. ^{๑๙}
-----------------	--	--

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙-๓๐.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

สุเทษณ์ให้มัทนาเลือกว่าจะเกิดเป็นรูปใดบนโลกมนุษย์ และจะต้องอยู่ ณ ที่นั้นจนกว่าจะสำนึกโทษของตน หลังจากอันวอนสุเทษณ์แล้วจึงจะประสาทร ให้มัทนากลับมายังสรวงสวรรค์ได้อีกครั้ง ความขำขันแสดงให้เห็นว่าสุเทษณ์แสดงความเป็นชายผ่านการใช้อำนาจอันเนื่องมาจากความต้องการครอบครองมัทนา เมื่อนางไม่รักจึงจะส่งนางลงไปยังโลกมนุษย์เพื่อให้หลายจำว่าความทุกข์ทรมานเป็นเช่นใด แล้วคงจะสำนึกกลับม้ออันวอนสุเทษณ์อีกครั้ง ความเป็นชายของ สุเทษณ์นี่เองที่เป็น จุดสำคัญทำให้เรื่องราวใน มัทนะพาธา ดำเนินต่อไปอย่างเข้มข้น หลังจากมัทนาเลือก แล้วสุเทษณ์ก็สาปมัทนาให้กลายเป็นดอกกุหลาบและไปเกิดยังโลกมนุษย์ ดังต่อไปนี้

<p>สุเทษณ์. ด้วยอำนาจอิทธิฤทธิ์ ณ ตัวกูผู้แรงหาญ, กุสาปมัทนานงคราญ ไปจากสุราลัยเลิด, สู่แดนมนุษย์และเกิด อันเรียกว่ากฤษณะกะ, ให้เปนเช่นนั้นกว่าจะ ระอุเพราะรักจริงเชียว.</p> <p>.....</p> <p>หากรักชายแล้วมัทนา ภิรมย์เพราะเร็ดร้างรัก, และนางเปนทุกข์ยิ่งหนัก อดทนอยู่อีกต่อไป, เมื่อนั้นพิวอโรไทย เราจึงจะงดโทษทัณฑ์.^{๒๐}</p>	<p>อันประมวณมี ให้จูดิผ่าน เปนมาลีเลิด รู้สึกอุระ</p> <p>.....</p> <p>บมิสุขา- จนเหลือที่จัก กล่าววอนเราไซ้</p>
---	--

จากคำประพันธ์ข้างต้นสุเทษณ์ใช้อำนาจของตนสาปมัทนาให้ลงไปเกิดเป็น ดอกกุหลาบบนโลกมนุษย์จนกว่านางจะรู้สึกเจ็บปวดด้วยความรัก และยิ่งสาปอีกว่า หากมัทนารักชายใดแล้วจะไม่มีความสุขแต่จะต้องพลัดพรากห่างไกลกัน นางจะต้อง

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒-๓๓.

เป็นทุกข์หนักจนเกินกว่าจะอดทนได้ แล้วจะต้องอ้อนวอนสุเทพณ์จึงจะยกโทษให้นาง แสดงให้เห็นว่าสุเทพณ์แสดงความเป็นชายครอบงำมัทนาตั้งแต่ต้น กล่าวคือ การใช้ อำนาจสาปมัทนาให้กลายเป็นงูหลาบ ต้องทนทุกข์ทรมานเพราะความรัก และจะต้อง ยอมอ้อนวอนสุเทพณ์อีกครั้ง การกระทำของ สุเทพณ์ข้างต้นก็ด้วยหวังว่าจะสั่งสอน ให้นางหลาบจำจากการที่ไม่ยอมรักสุเทพณ์ แล้วคงจะได้ครอบครองนางในภายหลัง

ในตอนท้ายเมื่อมัทนาต้องทนทุกข์ทรมานจากความรักที่มีต่อชายเสนแล้ว นางจึงอ้อนวอนให้สุเทพณ์กลับมาช่วยตนตามที่ถูกสาปไว้ ซึ่งส่งเสริมความเป็นชาย ขของสุเทพณ์ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ความมีอำนาจของสุเทพณ์ในข้อนี้เป็นสิ่งที่มัทนามีโอกาส ปฏิเสธได้ ส่วนสุเทพณ์ก็แสดงความต้องการเป็นเจ้าของในตัวมัทนาอีกครั้ง จาก คำประพันธ์ต่อไปนี้

สุเทพณ์.....
เชอญนะรีระตะนะมิ่ง	มถียิ่งแก้ว
ไปกะข้าละก็จะแคล้ว	ภยะด้วยพลัน.
เชอญนะรีสิริสำรวย	จระด้วยกัน,
สุพิภพอะมระสรรค์	เถอะจะว่าไร?๒๐

จะเห็นได้ว่าสุเทพณ์ยังคงต้องการครอบครองมัทนาอยู่เพื่อเสริมความเป็น ชายของตนทางด้านความรักให้มั่นคงยิ่งขึ้น แต่เมื่อมัทนาไม่ยินดีสุเทพณ์ก็ใช้อำนาจ ของตนกระทำการครอบงำมัทนาอีกครั้ง ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

สุเทพณ์.....
ข้าจะมีฤติประนอม	ฤจะยอมให้
หล่อนนะรักบุรุษใด	นะฤอย่าคิด.
เมื่อคนจูจะบมิสม	อภิรมจิต,
จักมียอมบุรุษะชิต	มะทะนาแล้ว.
.....
แต่ณกาละทิวะนี้	วนิตามา

๒๐ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔.

เปนสุกฤษกะพะกะกา	บมิเปลี่ยนเลย,
เพื่อประกันบุรุษะอื่น	บมิขึ้นเขย.
โฌมอนงศ์ตรุณีเอย,	วจะข้าขล้ง,
.....
กลายเป็นเถาะร้างสูมะทะนา	ดูจะมาลี,
เปนสุกฤษกะกะฉนี้	เถาะะนัรันดร! ^{๒๒}

สุเทษณ์กล่าวว่าเมื่อมัทนาได้รับรักก็จะมียอมให้นางรักกับชายใดอีกเลย แล้วจึงสาปให้นางกลายเป็นดอกกุหลาบไปตลอดกาล เพื่อป้องกันมิให้ชายใดมาชื่นชม นางได้อีก จะเห็นได้ว่าการใช้ความเป็นชายของสุเทษณ์ในครั้งนี้ เป็นการใช้อำนาจ ที่มีอยู่เหนือมัทนาอย่างเบ็ดเสร็จ กล่าวคือ สุเทษณ์มิให้โอกาสมัทนาในการเลือก อีกต่อไป เนื่องมาจากมัทนาไม่ยอมกระทำในสิ่งที่สุเทษณ์ปรารถนาถึงสองครั้งสอง ครา สุเทษณ์ผู้ที่ต้องการได้มาซึ่งอำนาจและความเป็นเจ้าของในตัวมัทนา จึงตัดสินใจ สาปมัทนาให้กลายเป็นดอกกุหลาบเพื่อป้องกันมิให้นางสามารถมีความรักกับชายใด ได้อีกตลอดกาล การกระทำของสุเทษณ์ในครั้งนี้จึงเป็นทั้งการเรียกความเชื่อมั่นของ ตนกลับคืนมาและการลงโทษนางมิให้มีความรักกับผู้อื่นได้อีก

จะเห็นได้ว่าความเป็นชายทั้งหมดของสุเทษณ์ มีส่วนสำคัญที่ทำให้ชีวิตของ มัทนาต้องพลิกผันไป อาจกล่าวได้ว่า สุเทษณ์มีส่วนสำคัญในการกำหนดชีวิตของมัทนา กี่ว่าได้ เห็นได้จากการกำหนดชีวิตของมัทนาในช่วงแรกและช่วงหลัง ชีวิตของมัทนา ส่วนหนึ่งจึงถูกกำหนดโดยความเป็นชายหรือการกระทำของสุเทษณ์ การกระทำของ สุเทษณ์นี้มีความเกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อตัวละคร กล่าวคือ สุเทษณ์ หมายถึงการให้ที่ ยิ่งใหญ่หรือการให้ที่น่ายินดี สุเทษณ์เป็นเทวดาที่ยิ่งใหญ่เหนือเทวดาทั้งหลาย มีอำนาจ บารมีมาก สามารถบัญชาให้เทวดาและนางฟ้าทั้งหลายทำตามที่ต้องการได้... บทบาทที่สำคัญของสุเทษณ์คือ การทำให้มัทนากลายเป็นต้นกุหลาบต้นแรกของโลกจน เป็นที่มาของตำนานแห่งดอกกุหลาบ เป็นการให้ของขวัญที่มีค่ายิ่งแก่โลก^{๒๓}

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๗.

^{๒๓} สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, “ความสัมพันธ์ของชื่อและบทบาทตัวละครในมัทนะพาธา,” ใน ภาษาและวรรณกรรมสารฉบับภาษาและวรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: ปรายัญแห่งสยามประเทศ (นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๙๑-๙๔.

ในตอนกลางเรื่องความเป็นชายของชัยเสนก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชีวิตของ มัทนาต้องพลิกผันไป เมื่อพิจารณาจากการตั้งชื่อตัวละครพบว่า ชัยเสน หมายถึง ผู้มี กองทัพที่มีชัยชนะหรือชื่อของบุคคลหลายคนในวรรณคดีสันสกฤต เช่น ชื่อของกษัตริย์ เมืองมคธ ในเรื่องมหาภารตะ เป็นต้น ชัยเสนเป็นกษัตริย์แห่งจักรวรรค์ครองนคร หัสตินาปุระ มีความสามารถทางการรบ^{๒๔} ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นชายของตัวละคร ทั้งจากลักษณะของชัยเสนที่ชื่นชอบการล่าสัตว์ซึ่งเป็นกีฬาแบบผู้ชาย ดังที่มีผู้กล่าวถึง ภาพเหมารวมของผู้ชายแท้ว่าสามารถพิจารณาได้จากกิจกรรมหรือกิจวัตรประจำวัน ดังนี้

*We could also describe him in term of activities or behaviors,
that is, what a man does:*

earns money

initiates sex

solves problems

gets the job done

takes control

takes action

*enjoys “masculine” activities (e.g., hunting, sports,
drinking)*

takes physical risks

supports his family financially^{๒๕}

กล่าวคือผู้ชายต้องหารายได้ เป็นฝ่ายเริ่มรุกในการมีเพศสัมพันธ์ แก้ปัญหา ทำงานสำเร็จลุล่วง ชอบควบคุม ชอบกระทำ ชื่นชอบกิจกรรมที่มีความเป็นชาย เช่น ล่าสัตว์ กีฬา ตีมสังสรรค์ เป็นต้น ชอบความเสี่ยงทำหายและสนับสนุนทางการเงินแก่ครอบครัว

การล่าสัตว์ซึ่งเป็นกีฬาของกษัตริย์ในวรรณคดีหลายเรื่องทำให้ชัยเสนได้มา พบรักกับมัทนาระหว่างพักที่อาศรมของพระกาละทรศิน ชัยเสนเริ่มใช้อำนาจความเป็น ชายของตนเกี่ยวมัทนาเพื่อให้ได้ครอบครองนางถึงกับกล่าวถึงหญิงอื่นว่ามีค่าน้อยกว่า มัทนา ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

^{๒๔} สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ, *มัทนะพาธา หรือ ตำนานแห่งดอกกุหลาบ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๖, หน้า ๙๖-๙๗.

^{๒๕} Kilmartin, Christopher T, *The masculine self*. 2nd ed., 6-7.

ชัยเสน.

.....
เพราะนารี ณ วังใน
ฤงามรูปวิไลลักษณ์
คณานางสนมเปรียบ
วอญยอดฤดีพี่
ก็พี่นี้เสียเคยชม
จะกลับชมอีกานั้น

.....
บมีใครจะงามพัตตร์
เสมอเจ้าบพี่มี.
ประหนึ่งกาและถ้อยที,
ประหนึ่งหงส์สุพรรณพรณ,
วิคทองสะเลอสรร,
บได้แล้วนะแก้วตา!^{๒๖}

จะเห็นได้ว่าเมื่อชายและหญิงมีความรักก็ย่อมต้องการแสดงความเป็นเจ้าของซึ่งกันและกัน แต่ในตอนนี้แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมของเพศชายซึ่งเมื่อหลงรักหญิงแล้วก็มักพูดจาไพเราะอ่อนหวาน สรรหาสิ่งดีๆ มาพูดโอ้อวมเพื่อให้ได้หญิงนั้นมาครอบครอง โดยเมื่อเวลาผ่านไปกลับไม่ได้ปฏิบัติเหมือนที่เคยพูดไว้ ซึ่งมีตนเองก็เหมือนจะลวงรู้ถึงข้อนี้ดี ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

มัทนา. กระหม่อมฉันก็เคยทราบ
บุรุษยามสิ้นเหา
ประจบนางและพลาถกอด
และหลอกเยาเวะนาริน.^{๒๗}

สุภาชิตบุราณว่า,
ก็พูดได้ละหลายสิ้น,
พนอพลอดและปลอดปลิ้น,

แม้ว่ามัทนาจะรู้ดีแก็ใจอย่างไร แต่ความรักในใจของตนทำให้ต่างต้องการเป็นเจ้าของซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะชัยเสนที่ต้องการจะเป็นเจ้าของในตัวมัทนาเป็นอย่างมาก ถึงกับขอให้ฤาษีกาละทรคินทำพิธีอภิเษกให้ ดังนี้

^{๒๖} สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ, **มัทนะพาธา** หรือ **ตำนานแห่งดอกกุหลาบ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๖, หน้า ๖๗.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน.

ชัยเสน.
 บัดนี้ประนอมกะมลละมา
 ขอให้กระทำวโรพิธิ
 เพื่อเปนสวตถิสิริมจ-
 สมศักดิ์และสมสุวรายศ
 อภิวัตพะจอมซี,
 อภิเชกะสมรส.
 คณะการะปรากฎ
 มะทะนะนาและข้านี้.^{๒๔}

แม้ว่าชัยเสนจะได้รับความรักจากมัทนาแล้วก็ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่เขาต้องการ นั่นคือ การพามัทนากลับเมืองไปด้วย เนื่องจากความต้องการมีอำนาจครอบครอง มัทนาอย่างเบ็ดเสร็จ ในตอนที่จัดทีมเหยื่อของชัยเสนเข้ามาดูตามัทนา ชัยเสนก็แสดง ความเป็นผู้ปกป้องมัทนาอย่างแรงกล้า ดังนี้

จันตี.
 ฉนั้นบขัดขืน
 ดะนูสิเปนลูก
 ถือยศบรูจัก
 ที่ไหนจะสู้เยา-
ชัยเสน. อ๊ะ!อย่างะจันตี;

 และประจบสิพัวรัก;
 วระราชะทรงศักดิ์,
 จะประจบประแจงดี,
 วสุดาพระโยคี
 วจะเอนะเกินไป!

ชัยเสน.
 ฉนั้นขอบอกให้ เธอจงเข้าใจ ว่ามะทะนะนา,
 ก็เปนนารี ศรีสุชาติา ไม่หย่อนไปกว่า ลูกท้าวมคธ.^{๒๕}

จะเห็นได้ว่าชัยเสนแสดงความเป็นผู้มีอำนาจครอบครองและปกป้อง มัทนาจากจันตีทั้งวาทะจันตีและระบุคุณสมบัติของนางมัทนาว่าสูงส่งไม่แพ้ใคร ซึ่งการแสดงความเป็นชายของชัยเสนในข้อนี้ ที่เป็นสาเหตุทำให้จันตีติดอุบายแก้แค้น มัทนา จนหล่นต้องระหกระเหินออกไป ซึ่งผู้ที่กระทำการใส่ความจนมัทนาถูกลงอาญา ก็เป็นเพศชายอีกเช่นเดียวกัน นั่นคือวิฑูร พรหมณ์หมอเสนห์ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

วิฑูร. ให้ช่วยและกระทำ หนึ่งเพื่อมะละซี- สองเพื่อจะประพันธ์ นางพาดะนุมา พิธีกอบอะถรรพดี; วิตะแห่งสุภรรดา, ฤทธิชัยเสนาหา; บมินานถนสวนขวัญ. ^{๑๐}
--	---

เมื่อวิฑูรใส่ความมัทนาว่าเป็นชู้กับศุภางค์ ทหารเอกของท้าวชัยเสนแล้ว นางก็ถูกชัยเสนลงโทษประหารชีวิตอย่างไม่เหลือความไยดีแม้แต่น้อย เนื่องจากเหตุการณ์นี้ได้ไปสั่นคลอนความเป็นชายของชัยเสน ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ชัยเสน. เหวยนั้นทิวรรณน์ แล้วฆ่ามันให้ มิควรอยู่นาน. สวนมะทะนา ขึ้นจะเอาไว้ ประหารฤตตาย. จงเอาโฉมตรู ฆ่าเสียด้วยไซ้ ไปคู่เคียงกัน. ^{๑๑} จับศุภางค์มัด บรรลัยคินนี้ กือหังการ ต่อไปไม่นาน ไปพร้อมกับชู้ จะได้สมหมาย เอาไปพันที, คนคดอัปรีช ริเริ่มเหิมหาญ, ก็คงคิดการ ของนางโฉมฉาย, พร้อมๆ กันตาย
--	--	---

จะเห็นได้ว่าชัยเสนแสดงความเป็นชายผ่านการใช้ความรุนแรงตัดสินปัญหา ด้วยอารมณ์ชั่ววูบ มิได้คิดไตร่ตรองถึงเหตุและผลอย่างถี่ถ้วนส่งผลให้ต้องสูญเสียนายทหารคนสนิทอย่างศุภางค์ ซึ่งถึงแม้ภายหลังจะไม่ได้ถูกประหารชีวิตแต่ก็ยอมเสียชีวิตในสนามรบแลกกับความจงรักภักดีที่มีต่อชัยเสน

เมื่อพิจารณาความเป็นชายในสังคมไทยปัจจุบันพบว่า “ความเป็นชาย” เป็นสิ่งสร้างทางสังคม จึงอาจประกอบไปด้วยคุณลักษณะและระบบคุณค่าที่หลากหลาย

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔.

ในกลุ่มสังคม ชนชั้นที่แตกต่างกัน เช่น ในกลุ่มชนชั้นล่าง ความเป็นชายยังอาจเกี่ยวข้องกับอำนาจ (ที่มักแสดงออกผ่านการใช้ความรุนแรง) และความสามารถในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองและคนอื่น (ส่วนใหญ่หมายถึงเครือญาติและสมาชิกในครอบครัว) ทว่าในกลุ่มชนชั้นกลาง ความเป็นชายอาจวัดได้หรือแสดงออกผ่านความรับผิดชอบ ความกตัญญูรู้คุณ (การบวชจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นลูกผู้ชายไทย) และการมีฐานะ หน้าที่การงานที่มั่นคง^{๓๒} แสดงให้เห็นว่าการใช้อำนาจครอบงำผู้อื่นในปัจจุบันถูกผลักให้เข้ากับลักษณะของความเป็นชายในกลุ่มชนชั้นล่าง หากพิจารณาจากวรรณคดีหลายเรื่องจะพบว่าการใช้อำนาจครอบงำผู้อื่นก็ปรากฏในกลุ่มตัวละครชายซึ่งเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองเช่นกัน เนื่องจากความทับซ้อนของการเป็นผู้นำจึงต้องใช้อำนาจในการปกครองบ้านเมือง ดังปรากฏในตัวละครชายในเรื่องมัทนะพาธา คือ สุเทษณ์และชัยเสน

หลังจากการถูกชัยเสนสังหารชีวิต นันทิวรรณะมิได้ประหารนาง แต่ได้ส่งนางให้กับโสมะทัต ศิษย์ของพระกาละทรรคิน ในตอนนี้จะเห็นได้ว่านางมีชีวิตผกผันไปจากการกระทำของเพศชายทั้งสิ้น กล่าวคือ ท้าวชัยเสนสังหารชีวิตมัทนา แต่นันทิวรรณะก็ช่วยชีวิตนางไว้ โดยส่งตัวให้กับโสมะทัต มัทนาจึงกลับมาอยู่กับฤาษีกาละทรรคินอีกครั้ง ซึ่งในครั้งนี้นมัทนาต้องทนทุกข์ทรมานจากความรักเป็นอย่างมาก จนเมื่อเรื่องดำเนินไปถึงตอนจบก็มีเหตุให้สุเทษณ์กระทำการเปลี่ยนแปลงชีวิตของมัทนาไปตลอดกาล

จะเห็นได้ว่าความเป็นชายของชัยเสน เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชีวิตของมัทนาในช่วงกลางเรื่องพลิกผันและต้องทนทุกข์ทรมานอย่างถึงที่สุด ชีวิตของมัทนาพลิกผันไปจากจุดสูงสุดที่นางได้พบรักกับชัยเสนและแต่งงานอยู่กินกันด้วยความรัก แต่ด้วยความรักที่ชัยเสนมีต่อเธอมากที่ทำให้มัทนาถูกใส่ความว่ามีชู้ และถูกลงอาญาประหารชีวิต จนต้องระหกระเหินกลับมาอยู่ในป่าอีกครั้ง ดังนั้นการกระทำของชัยเสนผ่านความเป็นชายจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ผลักดันให้ชีวิตของมัทนาดำเนินต่อไปอย่างพลิกผัน

^{๓๒} วสันต์ ปัญญาแก้ว, **ฟุตบอลไทย ประวัติศาสตร์ อำนาจ การเมือง และความเป็นชาย**, หน้า ๒๒๑.

สรุปได้ว่าความเป็นชายของสุเทษณ์เป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของมัทนา กล่าวคือ สุเทษณ์ใช้ความเป็นชายสาปมัทนาให้ใช้ชีวิตอย่างเจ็บปวด เพราะไม่สมหวังในความรักเพื่อลงโทษนาง และชายที่มาเสริมความต้องการของสุเทษณ์ให้สำเร็จก็คือ ชัยเสนที่พยายามแสดงความเป็นชายครอบงำมัทนาตั้งแต่แรกพบ เมื่อมีเหตุการณ์ที่เข้ามาสั่นคลอนความเป็นชายของชัยเสน ชัยเสนก็ใช้อำนาจลงอาญาประหารชีวิตมัทนาทันที ในตอนท้ายชีวิตของมัทนาดำเนินมาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกครั้งนั่นคือ สุเทษณ์สาปให้นางกลายเป็นดอกกุหลาบไปตลอดกาล ไม่มีโอกาสสมิ่ความรักกับชายใดได้อีก แม้แต่ตอนท้ายเรื่องมัทนาก็ยังถูกความเป็นชายของชัยเสนครอบงำ เนื่องจากชัยเสนขอร้องให้ฤๅษีกาละทรศินใช้อำนาจเสกมัทนาให้หมดอายุขัยไปพร้อมกับตน แสดงให้เห็นว่าชีวิตของมัทนาถูกความเป็นชายของตัวละครชายในเรื่องผลักดันให้มีชีวิตตามความต้องการของชายอย่างไม่รู้จบ แต่เหนือสิ่งอื่นใดความเป็นชายของมัทนานั้นได้ไปสั่นคลอนความเป็นชายของตัวละครชายในเรื่องดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

เมื่อตัวละครหญิงแสดงอำนาจในการเลือกที่จะรัก: ความเป็นชายของมัทนา

แม้ว่าความเป็นชายเป็นสิ่งที่นักวิชาการแต่เดิमतกล่าวกันว่าเกิดแต่เฉพาะในเพศชายเท่านั้น แต่ในปัจจุบันก็ยอมรับกันว่าคุณลักษณะทางเพศนั้นสามารถมีได้ในทั้งสองเพศ ต่างแต่เพียงว่าบุคคลนั้นจะมีคุณลักษณะทางเพศแบบใดมากกว่ากัน เมื่อพิจารณาจากชื่อของตัวละครพบว่ามัทนา มาจากคำว่า มทน หมายถึง ความลุ่มหลงหรือความรัก เป็นตัวละครที่ได้รับความเจ็บปวดและเดือดร้อนจากความรักมากที่สุด เพราะมัทนาเป็นทั้ง “ผู้รัก” และ “ผู้ถูกรัก” แต่ไม่สมหวังใน “ความรัก”^{๓๓} นางจึงเป็นตัวแทนของผู้ที่เจ็บปวดจากความรักได้เป็นอย่างดี ทั้งยังสื่อให้เห็นอีกว่าความเป็นชายของมัทนานั้นได้ไปสั่นคลอนความเป็นชายของสุเทษณ์และชัยเสนทางด้านความรัก จนมัทนาเองต้องทุกข์ทรมานจากความรักอย่างไม่รู้จักจบสิ้น ผู้อ่านจะพบว่า

^{๓๓} สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, “ความสัมพันธ์ของชื่อและบทบาทตัวละครในมัทนะพาธา,” ใน ภาษาและวรรณกรรมสารฉบับภาษาและวรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: ปรากฏแห่งสยามประเทศ, หน้า ๙๔.

แม้ว่ามัทนาจะเป็นเพศหญิง แต่ก็แฝงไว้ด้วยความเป็นชายเช่นกัน เห็นได้จากความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวเมื่อต้องเจรจากับสุเทษณ์ ความมีอำนาจในการเลือกที่จะรักของมัทนา และความต้องการเป็นอิสระจากความเจ็บปวดอันเนื่องมาจากความรักของมัทนา ดังต่อไปนี้

ความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวเมื่อต้องเจรจากับสุเทษณ์

ความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวของมัทนาเมื่อต้องเจรจากับสุเทษณ์เป็นลักษณะของความเข้มแข็งที่จะไม่ยอมจำนนเมื่อต้องเผชิญหน้า ดังที่มีผู้กล่าวไว้ว่า

We can describe him in terms of prohibited activities, that is, what a man does not do:

cry express feeling other than anger perform “women’s work” (e.g., wash dishes, change diapers)

back down from a confrontation

get emotionally close to other men

ask for help behave in “feminine” ways^{๓๔}

ข้อความข้างต้นอธิบายภาพเหมารวมของความเป็นชายยังพิจารณาได้จากสิ่งที่ผู้ชายไม่ควรกระทำ สิ่งที่ผู้ชายไม่พึงกระทำ ได้แก่ ร้องไห้ แสดงอารมณ์อื่นนอกจากโกรธ ทำงานของผู้หญิง เช่น ล้างจาน เปลี่ยนผ้าอ้อม เป็นต้น ยอมจำนนต่อการเผชิญหน้า มีความผูกพันทางใจกับชายอื่น ขอความช่วยเหลือและประพடுத்தตัวในแบบของผู้หญิง มัทนามีความเป็นชายข้อหนึ่งคือ การไม่ยอมจำนนเมื่อต้องเผชิญหน้ากับสุเทษณ์ ดังจะเห็นได้จากตอนที่มัทนาถูกเวทมนตร์ของมายาวินควบคุมนั้น แม้ว่าเธอจะอยู่ในภวังค์ แต่เธอก็ตอบคำถามของสุเทษณ์ด้วยลักษณะของผู้ที่มีความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว ไม่ยอมจำนนต่อความรักที่สุเทษณ์หยิบยื่นมาให้โดยง่าย ดังต่อไปนี้

สุเทษณ์.	พี่รักและหวังว่าจะรัก	และบทยอดทิ้งไป.
มัทนา.	พระรักสมัคณพระหทัย	ฤจะทอดจะทิ้งเสีย?

^{๓๔} Kilmartin, Christopher T, *The masculine self*. 2nd ed., 7.

สุเทพณ์.	ความรักละเอียดอุระระทด	เพราะมีอาจจะคลอเคลีย
มัทนา.	ความรักกระท่อระละเอียด	ถจะหายเพราะเคลียคลอ?
สุเทพณ์.	ไอ้ไอ้กระไรนะมะทะนา	บมีตอบพะจีพอ?
มัทนา.	ไอ้ไอ้กระไรอะมระง้อ	มะทะนาบเปรมปรีัย.
สุเทพณ์.	เสียแรงสุเทพณ์นะประวัติพันธ์	มะทะนาบเปรมปรีัย.
มัทนา.	แม้ข้าบเปรมปรีัยะฉะนี้	พิจะโปรดก็เสียแรง.
สุเทพณ์.	ไอ้รูปรวิไลยะศุภะเลิด	บมีควรจะใจแขง
มัทนา.	ไอ้รูปรวิไลยะมละแรง	ละก็จำจะแขงใจ ^{๓๔}

คำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงแบบความเป็นชายในตัวมัทนา นั่นคือความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว ไม่ยอมจำนนเมื่อต้องเผชิญหน้ากับเพศตรงข้าม ไม่ละทิ้งความสัจของตนที่จะไม่รักรักใครหากมิได้รัก การแสดงความเป็นตัวของตัวเองนี้แสดงให้เห็นว่ามัทนามีความเป็นชายอยู่แม้ในยามที่ต้องมนตร์ ซึ่งการกระทำเช่นนี้ได้ไปสันคลอนความเป็นชายของสุเทพณ์มิใช่น้อย

ความมีอำนาจในการเลือกที่จะรักของมัทนา

เมื่อมัทนาคลายจากเวทมนตร์แล้วมัทนาก็ได้แสดงความเป็นชายในตัวอีกครั้ง ความมีอำนาจในการเลือกที่จะรักของมัทนาฉายแสงแรงกล้ามากขึ้นผ่านคำพูดของนาง การที่มัทนาแสดงความเป็นชายในการโต้ตอบสุเทพณ์นี้กระทบกระเทือนจิตใจของสุเทพณ์เป็นอย่างมาก ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

มัทนา.
	อันชายประกาศะระประทาน	ประวัติพิทอะแต่หญิง,
	หญิงควรจะเปรมกะมะละยั้ง	พิวะจิตตะตอบรัก;
	แต่หากฤดีบอะภิรม	จะเฉลยฉะนั้นจัก
	เปนปดและลวงบุรุษะรัก	ก็จะหลงละเลิงไป.
	ตุข้าพระบาทสิสุจริต	บมีคิดจะปดใคร,

^{๓๔} สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ, **มัทนะพาธา หรือ ตำนานแห่งดอกกุหลาบ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๖, หน้า ๒๑.

จึงหวังและมุ่งมั่งมีใน วรเมตตะธรรมา.^{๓๖}

มีทนายกล่าวตอบอย่างเด็ดเดี่ยวว่าหล่อนมีอาจโกหกสุเทษณ์ว่ารักได้ เนื่องจากหล่อนมิได้รักในตัวของสุเทษณ์ สุเทษณ์ได้ยืนตั้งนั้นก็เห็นว่ามีทนายจะมีคู่รักแล้ว แต่มีทนายกลับตอบในสิ่งที่ทำให้ความเป็นชายของสุเทษณ์สิ้นสะเทือน เนื่องจากมีทนายไม่ได้มีคู่รัก แต่ก็ยังไม่ยอมรักสุเทษณ์ ผู้มีอำนาจแห่งสรวงสวรรค์ ตั้งคำประพันธ์ต่อไปนี้

สุเทษณ์. ที่หล่อนมิยินยอม	ม่นะรักสักสมมาน.
มีคู่สมรมา	อภิรมฤเปนไฉน?
มีทนาย. หม่อนฉันบมิบุรุษผู้	ประดีพิทชะใดใด,
เปนโสดบมีม่นะสะใฝ่	อภิรมฤสมรส ^{๓๗}

มีทนายแสดงความมีอำนาจในการเลือกที่จะรักไว้อย่างเด็ดเดี่ยวอีกครั้งในตอนทีปฏิเสศสุเทษณ์ความว่า

มีทนาย. หม่อนฉันนคราพเทไพไท	ทูลอย่างจริงใจ
ก็บมิทรงเชื่อเลย,	
กลับทรงตำรัสเจเลย	ชวนชักขมเขย
และชิตสนธิเสนาหา.	
.....
หม่อนฉันนี่เป็นผู้ถือ	สั่งจาหนึ่งคือ
ว่าแม้มีรักจริงใจ,	
ถึงแม้จะเปนชายใด	ขอสมพาศไซรั
ก็จะมียอมพร้อมจิต.	
ตั้งนี้ขอเทพเรื่องฤทธิ์	โปรดช้าน้อยนิต,
ข้าบาทขอบังคมลา. ^{๓๘}	

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘-๒๙.

มีทนายกล่าววาทนพุดความจริงเท่าใด สุเทษณ์ก็ไม่ฟังนาง กลับจะยึดตัวนางไปอีก ดังนั้นนางจึงได้บอกสัจจะข้อหนึ่งของตัวนางว่า หากไม่รักด้วยใจจริงก็จะไม่ยอมแต่งงานกับชายใด แต่ถึงมีทนายจะมีความเป็นชายสักเพียงใดก็คงเป็นเพียงการสั่นคลอนความเป็นชายของตัวละครชายอื่นๆ เพื่อให้ตัวละครชายใช้ความเป็นชายกับมีทนายต่อไป เนื่องจากในตอนท้าย มีทนายต้องกลับมาอ่อนนออนขอความเมตตาจากสุเทษณ์เพื่อให้นางพ้นทุกข์ จึงทำให้เห็นถึงอำนาจและความเหนือกว่าของผู้ชายอันเป็นเหตุให้เกิดเรื่องราวต่างๆ ต่อไป

ความต้องการเป็นอิสระจากความเจ็บปวดอันเนื่องมาจากความรักของมีทนาย

ความเป็นชายอีกประการหนึ่งที่แฝงอยู่ในตัวของมีทนายก็คือ ความต้องการอิสระจากพันธะทั้งปวง มีทนายเลือกที่จะเป็นอิสระจากความเจ็บปวดหากต้องรักรักสุเทษณ์ จึงเลือกที่จะไปจุดเป็นต้นกุหลาบยังโลกมนุษย์ ดังนี้

มีทนาย.
อันโปรดให้เลือกตาม	ฤดีข้าณบัดนี้,
ขอเปนซึ่งมาลี	รุจิเรกวิโลยวรรณ,
สุดแต่แจ่มสรวง	จะประสิทธิ์ประสาทพันธุ,
ขอเพียงให้มีคั้น-	ธรระรีนระรวยหอม.
ด้วยกลิ่นของข้าบาท	ก็จะได้ประณตน์อม
ใจนิตยบุษจอม	สุระบ่มบำเพ็ญบุญ.
ข้าขอแต่เพียงให้	มรุตทรงพระการุญ,
ให้เข้าได้ทำคุณ	และประโยชน์บ่ออยู่หมั้น. ^{๓๔}

จะเห็นได้ว่ามีทนายแสดงความต้องการเป็นอิสระจากความเจ็บปวดหากต้องรักรักสุเทษณ์ โดยเลือกที่จะเป็นอิสระจากการถูกพันธนาการเรื่องความรักกับสุเทษณ์ และเลือกไปเกิดเป็นดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม ให้ผู้คนบูชา เพื่อเป็นประโยชน์แก่คนอื่น

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐-๓๑.

ชายนี้ กลับมาทำร้ายและกระทบกระเทือนต่อชีวิตของมัทนา มัทนามีโอกาสเลือกให้ตนเองอยู่รอด โดยการยอมรับข้อเสนอของสุเทษณ์ แต่เธอก็ไม่ยอมทรยศต่อความลึกลับของตนเอง อันแสดงให้เห็นถึงความเป็นชายของมัทนาที่เลือกจะแสดงความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว ความมีอำนาจในการเลือกที่รัก และความต้องการอิสระจากความเจ็บปวดอันเนื่องมาจากความรักที่ส่งผลให้เรื่องราวดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง

สรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้เห็นว่าความเป็นชายของตัวละครหลัก ๓ ตัว ได้แก่ สุเทษณ์ มัทนา และชัยเสน มีส่วนสำคัญที่ทำให้ชีวิตของมัทนาต้องผกผันไป ความเป็นชายของมัทนาเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชีวิตของนางเปลี่ยนแปลง เนื่องมาจากความเป็นชายของมัทนาได้ไปกระทบหรือสั่นคลอนความเป็นชายของสุเทษณ์ กล่าวคือ มัทนาไม่ยอมรับรักจอมเทพสุเทษณ์ เทพผู้ยิ่งใหญ่แห่งสรวงสวรรค์ อันทำให้สุเทษณ์ ต้องปกป้องความเป็นชายหรือความเชื่อมั่นในอำนาจของตนเองไว้ จึงได้สาปให้มัทนา ต้องไปผจญกับความทุกข์ทรมานในโลกมนุษย์

เมื่อพิจารณาจากเนื้อเรื่องตัวละครชายมักแสดงควมมีอำนาจเหนือตัวละครหญิงอยู่เสมอซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมเคยชิน เริ่มจากสุเทษณ์ เทพบุตรแห่งสรวงสวรรค์ที่ใช้ อำนาจเรียกมัทนาให้มาพบ เมื่อมัทนาไม่รับรักก็ใช้อำนาจสาปให้มัทนากลายเป็น ดอกกุหลาบไปเกิดยังโลกมนุษย์ หลังจากมัทนาร้องขอให้สุเทษณ์ช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ อันเกิดจากความรักในตอนท้ายเรื่อง สุเทษณ์ก็ใช้อำนาจของตนสาปมัทนาให้กลายเป็น ดอกกุหลาบไปตลอดกาล การกระทำของสุเทษณ์ทั้งหมดนี้เพื่อสนองอารมณ์ของตนเอง ที่ต้องการครอบครองนาง เมื่อมิได้ความรักจากนางจึงหวงไว้มิให้ชายใดได้ครอบครอง นางไปตลอดกาล

ชัยเสนเป็นตัวละครชายที่มาเสริมการใช้ความเป็นชายของสุเทษณ์ให้สำเร็จ กล่าวคือ เมื่อชัยเสนพบรักกับมัทนาแล้วก็พานางกลับเมือง มัทนาถูกจันดีใส่ร้ายว่าทำ พิธีฆ่าสามีและทำเสน่ห์กับทหารเอกศุภางค์ ชัยเสนใช้อำนาจของตนสั่งประหารชีวิต นางทันที มัทนาระหกระเหินกลับไปอาศัยอยู่กับพระ กาละทรศินอีกครั้ง นางต้อง

ทนทุกข์ด้วยความเจ็บปวดจากความรักเป็นอย่างยิ่ง จนเป็นสาเหตุให้นางทำพิธีอ้อนวอนให้สุเทพณ์เทพบุตรกลับมามีชีวิตให้พ้นทุกข์จากความรักในครั้งนี้ จึงจะเห็นว่าเรื่องราวชีวิตของมัทนาดำเนินไปภายใต้การขับเคลื่อนของความเป็นชายของสุเทพณ์ และชัยชนะทั้งสิ้น

แต่ถึงกระนั้นจะพบว่ามัทนาเองก็เลือกใช้ความเป็นชายคือ ความต้องการอิสระปลอดจากพันธะทั้งทางร่างกายและจิตใจจากการรับรักสุเทพณ์ ซึ่งการกระทำเช่นนั้นกลับส่งผลให้ตนต้องตกอยู่ภายใต้การบงการของสุเทพณ์และชัยชนะต่อไป เนื่องจากการเลือกทำตามใจปรารถนาของมัทนาไม่ได้ไปสั่นคลอนความมีอำนาจของสุเทพณ์และชัยชนะ กล่าวคือ การที่มัทนาไม่รับรักสุเทพณ์คือ การสั่นคลอนความมีอำนาจของสุเทพณ์จึงถูกสุเทพณ์สับให้กลายเป็นต้นกุหลาบยังโลกมนุษย์ หลังจากพบรักกับชัยชนะแล้ว การที่มัทนาถูกใส่ร้ายว่ามีชู้มันได้ไปสั่นคลอนความมีอำนาจของชัยชนะ จึงถูกชัยชนะใช้อำนาจสั่งการประหารชีวิต จนมัทนาต้องทนทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส และเลือกที่จะใช้ความเป็นชายอีกครั้งคือ ความต้องการอิสระจากความทุกข์ทั้งปวง แต่ก็เป็นการใช้ความเป็นชายภายใต้การใช้อำนาจของสุเทพณ์ เมื่อมัทนาไม่รับรักสุเทพณ์อีกครั้งนางจึงถูกสับให้กลายเป็นต้นกุหลาบไปตลอดกาล

จากที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้เห็นว่า ชีวิตของมัทนาผกผันและเปลี่ยนแปลงไปเนื่องด้วยแรงผลักดันจากความเป็นชายทั้งสิ้น ทั้งความเป็นชายของมัทนาเอง รวมทั้งความเป็นชายของสุเทพณ์และชัยชนะ เรื่องราวในมัทนะพาธา จึงผูกโยงอยู่กับการกระทำของตัวละครชายที่แสดงความเป็นชายออกมา แต่นอกเหนือจากสาเหตุใดความเป็นชายของมัทนาเองเป็นส่วนสำคัญที่ไปสั่นคลอนความเป็นชายของสุเทพณ์ผู้มีอำนาจ จนกลายมาเป็นสาเหตุของเหตุการณ์อื่นตามมา ดังนั้นจึงน่าสนใจว่าความเป็นชายมิได้พบแค่ในเพศชายเท่านั้น เพราะเพศหญิงก็สามารถมีลักษณะนี้ได้เช่นกัน และสามารถไปสั่นคลอนความเป็นชายให้สั่นสะเทือนได้อีกด้วย

^{๑๐} นฤพนธ์ ตัววิเศษและปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน (บรรณาธิการ), **เพศ หลากเจดสี: พหุวัฒนธรรมทางเพศในสังคมไทย: Cultural Pluralism and Sex/Gender Diversity in Thailand**, หน้า ๑๑.

การศึกษาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงอคติทางเพศ (Sexism) คือ ความคิดที่เชื่อว่ามิเพศหนึ่งดีกว่าหรือเหนือกว่าอีกเพศหนึ่ง หรือมองว่าเพศของตัวเองดีกว่าเพศของคนอื่น^{๑๑} ความคิดเช่นนี้ฝังรากลึกในสังคมไทยมาเป็นเวลานานว่าเพศชายเหนือกว่าเพศหญิง แม้แต่ในเรื่องยังพบว่าความเป็นชายทั้งของตัวละครชายและตัวละครหญิงเป็นแรงขับเคลื่อนหลักที่ทำให้เรื่องดำเนินต่อไป ที่เห็นได้ชัดคือตัวละครชายต่างใช้ความมีอำนาจของตนที่เชื่อว่าโดดเด่นและเหนือกว่ามีทนา คอยผลักดันให้ชีวิตของมีทนาดำเนินต่อไปอย่างไม่รู้ทิศทางและยังควบคุมชีวิตของมีทนาให้รักชายใดไปจนชั่ววันรันดร์ เรื่องจึงแสดงให้เห็นว่าหญิงที่แสดงความเป็นชายนั้นแม้จะมีชีวิตที่มีคุณค่า แต่ก็ต้องพินผ้าอุปสรรคอย่างไม่มีความจบสิ้น

บรรณานุกรม

- นฤพนธ์ ต้วงวิเศษและปิเตอร์ เอ. แจ็คสัน (บรรณาธิการ). **เพศ หลากเจดสี: พหุวัฒนธรรมทางเพศในสังคมไทย: Cultural Pluralism and Sex/Gender Diversity in Thailand.** กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๖.
- วสันต์ ปัญญาแก้ว. **ฟุตบอลไทย ประวัติศาสตร์ อำนาจการเมือง และความเป็นชาย.** กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- ศรีสินทรมหาวิชราวุธ, **สมเด็จพระรามาธิบดี. มัทนะพาธาหรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๖. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๕๕.
- สุมาลี ลิ้มประเสริฐ. “ความสัมพันธ์ของชื่อและบทบาทตัวละคร ใน มัทนะพาธา,” ใน **ภาษาและวรรณกรรมสารฉบับภาษาและวรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: ปรaxyแห่งสยามประเทศ.** ๘๗-๑๑๔. นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.
- Kilmartin, Christopher T. **The masculine self.** 2nd ed. Boston, Mass: McGraw-Hill Higher Education, 2000.
- Richmond-Abbott, Marie. **Masculine and Feminine: gender roles over the life cycle.** 2nd ed. New York: McGraw-Hill, Inc., 1992.

แนะนำหนังสือ
จ๊กกวางหตีปนี: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่า

อาทิตย์ ซีรวณิชย์กุล*

* อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จักษกวางทิตปนี: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่า เป็นผลงานการวิจัยของ อาจารย์แม่ชีวิมุตติยา (รองศาสตราจารย์ ดร. สุภาพรรณ ณ บางช้าง) ประธานหอ พระไตรปิฎกนานาชาติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุดโครงการวิจัย “วรรณกรรมล้านนา: ภูมิปัญญา ลักษณะเด่น และคุณค่า” ได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มีศาสตราจารย์พิเศษ ดร. ประคอง นิมนานเหมินท์ เป็นหัวหน้าโครงการ

เมื่อกล่าวถึงวรรณกรรมประเภท “โลกศาสตร์” หรือ “ไตรภูมิ” คนส่วนใหญ่ โดยทั่วไปมักรู้จักเพียงคัมภีร์เตภูมิกถาหรือ “ไตรภูมิพระร่วง” ของพระมหาธรรมราชา ลีไทแห่งกรุงสุโขทัย หรือคัมภีร์ไตรภูมิโลกวิจิตรจลยกถา แต่งโดยพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เท่านั้น แต่แท้ที่จริง วรรณกรรมประเภท โลกศาสตร์มีอยู่มากมายหลายเรื่อง และคัมภีร์หนึ่งที่สำคัญได้แก่ คัมภีร์จักษกวางทิตปนี วรรณกรรมพุทธศาสนาชั้นเอกของล้านนา ซึ่งพระสิริมงคลอาจารย์แห่งเมืองเชียงใหม่ แต่งขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๐๖๓ ในลักษณะ “งานวิชาการ” ที่มีการวิเคราะห์ วิจัย และ โดยยกหลักฐานอ้างอิงจากคัมภีร์ต่างๆ เป็นจำนวนมาก

คัมภีร์จักษกวางทิตปนีแพร่หลายเป็นอย่างยิ่ง ดังที่พบต้นฉบับตัวเขียนใน ล้านนา ทั้งเชียงใหม่ แพร่ น่าน และต้นฉบับตัวเขียนที่จารในสมัยต่างๆ แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ยังพบหลักฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า จักษกวางทิตปนี เป็นคัมภีร์หนึ่งที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโปรดเกล้าฯ พระราชทานไปฟื้นฟู พระพุทธศาสนาในลังกาในปีพุทธศักราช ๒๒๙๙ ด้วย ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๒๓ กรมศิลปากรจึงได้ชำระและแปลคัมภีร์จักษกวางทิตปนีเป็นภาษาไทย

ในงานวิจัยนี้ อาจารย์แม่ชีวิมุตติยาได้วิเคราะห์ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่าของคัมภีร์จักษกวางทิตปนีให้เห็นเด่นชัด โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบกับคัมภีร์ จักษกวางทิตปนีกับคัมภีร์โลกศาสตร์บาลีอีก ๘ คัมภีร์อย่างละเอียดลึกซึ้ง ได้แก่ คัมภีร์ โลกปัญญาตติปรกณั อรุณวตีสสูตร โลกูปปัตติ โลกทิวาสาร และโลกสันฐาน ไซตรตณคณฐี ทั้งในด้านโครงสร้างของคัมภีร์ เนื้อหาและวิธีการเสนอเนื้อหา รวมทั้ง การอ้างอิง

และนอกจากวรรณกรรมโลกศาสตร์ทั้ง ๘ เรื่องนี้แล้ว ผู้วิจัยยังได้ศึกษาผลงานอีก ๓ เรื่องของพระสิริมังคลาจารย์ ได้แก่ เวสสันดรทีปนี มังคลัตถทีปนี และสังขยาปกาสฎีกา รวมถึงศึกษาเตภูมิกถา สมัยสุโขทัย และไตรภูมิโลกวินิจจยกถา สมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อนำข้อมูลมาเสริมและยืนยันลักษณะเด่นภูมิปัญญา และคุณค่าด้านการอ้างอิงของคัมภีร์จกักวาททีปนีด้วย

จากการวิจัยของอาจารย์แม่ชีวิมุตติยา แสดงให้เห็นว่า ลักษณะเด่นภูมิปัญญา และคุณค่าของคัมภีร์จกักวาททีปนี เกิดจากความเป็นปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีและรอบรู้จัดเจนในคัมภีร์ต่างๆ ของพระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญแห่งยุคสมัยที่การศึกษาและการแต่งวรรณกรรมบาลีในล้านนาเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง

ลักษณะเด่นด้านเนื้อหาของจกักวาททีปนีที่แตกต่างจากคัมภีร์โลกศาสตร์เรื่องอื่นๆ มีหลายประการ เช่น จกักวาททีปนีมุ่งหมายจะแสดง “โอกาสโลก” หรือพื้นที่สถานที่ต่างๆ ในจักรวาล โดยกล่าวถึง “ชีวิต” ที่อยู่ตามสถานที่เหล่านั้นเพื่อให้การอธิบายพื้นที่หรือสถานที่นั้นๆ ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ การนำเสนอเนื้อหาไม่ได้เป็นการพรรณนาตามลำดับภพภูมิตั้งที่เป็นขนบสืบทอดกันมาในคัมภีร์โลกศาสตร์ แต่นำเสนอพื้นที่หรือสถานที่ต่างๆ ในจักรวาลเป็นตัวตั้งแล้วอธิบาย นอกจากนี้ การอธิบายในหัวข้อย่อยก็เป็นการวินิจฉัยข้อมูลที่ไม่ถูกต้องหรือขัดแย้งไม่ตรงกันในคัมภีร์ต่างๆ รวมทั้งวิเคราะห์หาความถูกต้องซึ่งคัมภีร์อื่นๆ มิได้กล่าวถึง

จกักวาททีปนียังมีลักษณะเด่นในการแสดงคำศัพท์ โดยรวบรวมคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่กำลังกล่าวถึงแต่ละเรื่องมาอย่างครบถ้วน แล้ววิเคราะห์ความหมายและที่มาของรูปศัพท์ แจกแจงความเห็นที่แตกต่างกันในคัมภีร์ต่างๆ แล้ววินิจฉัยความถูกต้อง รวมถึงแสดงโวพจน์ หรือคำที่มีความหมายเดียวกันกับคำศัพท์เหล่านั้นด้วย เช่น การอธิบายความหมายของคำว่า “โลก” ได้แก่ โลก สัตวโลก โอกาสโลก ชั้นธโลก สังขารโลก ฯลฯ

ลักษณะเด่นสำคัญอีกประการหนึ่งของจกักวาททีปนีคือ เนื้อหาการวิเคราะห์ของพระสิริมังคลาจารย์ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่า ได้รวบรวมคัมภีร์ทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา คัมภีร์โวยากรณ์ และปกรณ์พิเศษต่างๆ ซึ่งมีสาระแตกต่างกันมาเปรียบเทียบแล้ววิเคราะห์สรุปเพื่อให้ได้สิ่งที่ถูกต้องที่สุด โดยมีการระบุที่มาของข้อมูล

อย่างละเอียด มีการอ้างอิงถึง ๑,๐๘๙ แห่ง ซึ่งการเน้นการอ้างอิงนี้เป็นเอกลักษณ์ของพระสิริมงคลอาจารย์ แสดงให้เห็นความรอบรู้ของท่าน รวมทั้งภูมิปัญญาในการจัดระบบการศึกษา การรวบรวมและจัดเก็บคัมภีร์พุทธศาสนาบาลีในสำนวนในสมัยนั้น

ความรอบรู้และความเป็นนักวิชาการของพระสิริมงคลอาจารย์ทำให้ท่านนำเสนอเนื้อหาแต่ละเรื่องแต่ละประเด็นตามลำดับน้ำหนักความน่าเชื่อถือและยุคสมัยที่รวบรวมหรือรจนาคัมภีร์ ใช้ข้อมูลอย่างครบถ้วนรอบด้านตั้งแต่พระไตรปิฎกจนถึงคัมภีร์ปกรณ์พิเศษ แล้วเปรียบเทียบความถูกต้องโดยถือสาระในพระไตรปิฎกเป็นหลัก การตีความต่างๆ ทำโดยความสุจริตรอบคอบถี่ถ้วนตามหลักฐาน ทำให้จັกกวาททีปนี ไม่เป็นเพียงคัมภีร์แสดงหลักธรรมอันลึกซึ้งทางพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็น “งานวิชาการ” ที่โดดเด่นทั้งเนื้อหาและวิธีการศึกษา สามารถเป็นแบบอย่างงานวิชาการหรืองานวิจัยได้แม้ในปัจจุบัน

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นความรู้ความเชี่ยวชาญด้านวรรณกรรมภาษาบาลีรวมทั้งความวิริยอุตสาหะของผู้วิจัย ที่ได้ศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์จັกกวาททีปนีกับคัมภีร์โลกศาสตร์อื่นๆ โดยตั้งประเด็นการศึกษาวิเคราะห์ต่างๆ อย่างละเอียดครบถ้วนรอบด้าน เพื่อทำความเข้าใจและนำเสนอให้เห็นลักษณะอันโดดเด่นของคัมภีร์จັกกวาททีปนีอย่างเด่นชัด การนำเสนอได้พยายามจัดแบ่งบทและหัวข้อต่างๆ อย่างชัดเจน มีตารางสรุปเปรียบเทียบอย่างละเอียด ทั้งยังมีการสรุปประวัติโครงสร้างและวิธีการนำเสนอเนื้อหาของคัมภีร์โลกศาสตร์บาลีเรื่องต่างๆ รวบรวมไว้ในภาคผนวกด้วย ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาทำความเข้าใจวรรณกรรมโลกศาสตร์ต่อไป

งานวิจัยนี้อาจเป็นงานวิจัยที่อ่านยากสำหรับผู้อ่านทั่วไป ด้วยเนื้อหาและคำศัพท์ทางพุทธศาสนาที่ลึกซึ้ง รวมทั้งการนำเสนอในลักษณะที่เป็นวิชาการอย่างมาก แต่หากพิจารณาความสำคัญของคัมภีร์จັกกวาททีปนี ซึ่งเป็นคัมภีร์โลกศาสตร์เรื่องสำคัญ และเป็นผลงานชิ้นเอกของพระสิริมงคลอาจารย์ที่มีลักษณะพิเศษต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว จะทำให้เห็นคุณค่าของงานวิจัยนี้ว่า ได้สร้างองค์ความรู้อันสำคัญในการศึกษาและทำความเข้าใจวรรณกรรมโลกศาสตร์และวรรณกรรมพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งของไทย ทำให้เห็น “ลักษณะเด่น” และความสำคัญในฐานะมรดกแห่ง “ภูมิปัญญา” ที่สืบทอดมาช้านาน นับตั้งแต่สมัยยุคทองแห่งวรรณกรรมบาลีใน

ดินแดนล้านนาตราบจนกระทั่งปัจจุบัน และสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปทำความเข้าใจวรรณกรรมประเภทโลกศาสตร์ที่มี “คุณค่า” ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาทุกยุคทุกสมัย

เอกสารอ้างอิง

อาจารย์แม่ชีวิมุตติยา (รองศาสตราจารย์ ดร. สุภาพรรณ ณ บางช้าง). **จักรกวาง**
ที่ปี่: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่า กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๔, ๔๔๔ หน้า.

- ✧ หลักเกณฑ์การเสนอบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารไทยศึกษา
- ✧ รายชื่อหนังสือและสิ่งพิมพ์ของสถาบันไทยศึกษา
- ✧ ใบสมัครสมาชิกวารสารไทยศึกษา
- ✧ ประวัติผู้เขียนบทความในวารสารไทยศึกษานับนี้

หลักเกณฑ์การเสนอบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารไทยศึกษา

๑. บทความวิจัยที่รับพิจารณาตีพิมพ์เผยแพร่จะคัดเลือกจากบทความวิจัยของผู้บกอร์รับเป็นสมาชิกวารสารไทยศึกษาอย่างน้อย ๒ ปี เพื่อสร้างพลวัต และเครือข่ายในแวดวงของไทยศึกษา
๒. เป็นบทความทางด้านไทยศึกษาซึ่งไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน
๓. เขียนเป็นภาษาไทย พิมพ์ด้วยโปรแกรมไมโครซอฟเวิร์ด (Microsoft word) บนกระดาษ A ๕ แบบหน้าเดียว (Single - spacing) ขนาดตัวอักษร ๑๔ โดยใช้ Font (Angsana New) ความยาวประมาณ ๓๐ - ๕๐ หน้ากระดาษ
๔. มีบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษประกอบบทความ
๕. ถ้าเป็นงานแปลหรือเรียบเรียงจากภาษาต่างประเทศต้องแสดงหลักฐานการอนุญาตให้ตีพิมพ์จากเจ้าของลิขสิทธิ์
๖. การอ้างอิงใช้ระบบการอ้างอิงแบบเชิงอรรถ (the footnote system) และมีบรรณานุกรมเรียงตามลำดับตัวอักษร
๗. การส่งต้นฉบับล่วงหน้า ก่อนถึงกำหนดวารสารออกเผยแพร่ (ฉบับแรกส่งก่อน พฤศจิกายน ฉบับหลังก่อนพฤษภาคม) โดยต้องส่งต้นฉบับพิมพ์ ๒ ชุด พร้อมแผ่นซีดีมายังสถาบันไทยศึกษา อาคารประชาธิปไตย - ราไพพรรณี ชั้น ๙ ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐ หรือส่งแนบไฟล์มาที่ E-mail : thstudies@chula.ac.th ทั้งนี้สถาบันไทยศึกษาสงวนสิทธิ์ที่จะไม่ส่งคืนต้นฉบับพิมพ์ หรือซีดี
๘. แนบประวัติผู้เขียน พร้อมทั้งสถานที่ติดต่อ เพื่อความสะดวกในการติดต่อกลับ
๙. ทุกบทความจะได้รับการประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องกับบทความ
๑๐. บทความที่ได้รับการตีพิมพ์จะได้รับค่าตอบแทน และได้รับวารสารไทยศึกษาเป็นอภินิทัศน์นการ ๓ เล่ม

รายชื่อหนังสือและสิ่งพิมพ์ของสถาบันไทยศึกษา

หนังสือ

๑. จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. **สาระไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓. (ราคาเล่มละ ๑๕๐ บาท)
๒. จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. **ร้อยคำร้อยความ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓. (ราคาเล่มละ ๒๐๐ บาท)
๓. อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และคณะ. **ทำเนียบผลงานวิจัยด้านไทยศึกษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕. (ราคาเล่มละ ๑๘๐ บาท)
๔. อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และคณะ. **ภาษาไทยที่ดีเป็นอย่างไรใครกำหนด**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕. (ราคาเล่มละ ๔๐ บาท)
๕. อรวรรณ บรรจงศิลป์ **ศรียางคศิลป์ไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖. (ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)
๖. ศรีศิลป์ บุญขจร. **กลอนสวดภาคกลาง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗. (ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)
๗. ประคอง นิมมานเหมินท์. **ย่าขั้วญ่า**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙. (ราคาเล่มละ ๖๐ บาท)
๘. อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. **พินิจไทยไตรภาค ปฐมภาค : ภาษา**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙. (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๙. ศรีศิลป์ บุญขจร, บรรณาธิการ. **พินิจไทยไตรภาค ทุตติภาค : ศิลปวัฒนธรรมและวรรณคดี**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐. (ราคาเล่มละ ๒๐๐ บาท)
๑๐. ศรีศิลป์ บุญขจร, บรรณาธิการ. **พินิจไทยไตรภาค ตติยภาค : ประวัติศาสตร์และไทยศึกษา**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐. (ราคาเล่มละ ๒๐๐ บาท)
๑๑. กนก วงษ์ตระหง่าน. **แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓. (ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)

๑๒. ประคอง นิมมานเหมินท์. **เจ้าเงือกหาญวีรบุรุษไทลื้อ** ตำนาน มหากาพย์
พิธีกรรม. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔. (ราคา
เล่มละ ๒๕๐ บาท)

วารสารระดับชาติ

๑. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑
กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๑ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๒. รุ่งอรุณ กุลธำรง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสมมติศิลป์
ภูมิปัญญาไทย** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๑ - มกราคม ๒๕๕๒ (ราคา
เล่มละ ๑๐๐ บาท)
๓. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑
กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๒ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๔. รุ่งอรุณ กุลธำรง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสมมติภูมิปัญญา
อาหารไทย** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๒ - มกราคม ๒๕๕๓ (ราคา
เล่มละ ๑๐๐ บาท)
๕. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับวรรณกรรม
พุทธศาสนาในสังคมไทย** ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๓
(ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๖. รุ่งอรุณ กุลธำรง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับพุทธศิลป์ในสังคม
ไทย** ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๓ - มกราคม ๒๕๕๔ (ราคาเล่มละ
๑๐๐ บาท)
๗. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับวัฒนธรรมใน
เชิงวัตถุ** ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๔ (ราคาเล่มละ
๑๐๐ บาท)
๘. รุ่งอรุณ กุลธำรง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับความหลากหลายทาง
วัฒนธรรมในสังคมไทย** ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๔ - มกราคม ๒๕๕๕
(ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๙. สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับพิธีกรรมและ
ความเชื่อในชีวิตไทย-ไท** ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๕
(ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๑๐. สุจิตรา จงสถิตยัวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสมมติทางวัฒนธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน** ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๕ - มกราคม ๒๕๕๖ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๑. สุจิตรา จงสถิตยัวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับศาสนาและพระมหากษัตริย์กับการสร้างสรรค์สังคมไทย** ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๖ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๒. สุจิตรา จงสถิตยัวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับพลวัตและการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมในสังคมไทย** ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๖ - มกราคม ๒๕๕๗ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๓. สุจิตรา จงสถิตยัวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับการเผยแพร่คตินิยมพุทธศาสนาผ่านสื่อ** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๗ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๔. สุจิตรา จงสถิตยัวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสรรพศิลป์ในสังคมไทย** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๗ - มกราคม ๒๕๕๘ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

วารสารและหนังสือระดับนานาชาติ

วารสาร

๑. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.1/2008 (Price 150 baht)
๒. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.2/2009 (Price 200 baht)
๓. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.3/2010 (Price 200 baht)
๔. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.4/2011 (Price 200 baht)
๕. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.5/2012 (Price 200 baht)

๖. **RIAN THAI** International Journal of Thai Studies Vol.6/2013 (Price 200 baht)
๗. **RIAN THAI** International Journal of Thai Studies Vol.7/2014 (Price 200 baht)

หนังสือ

๖. **Essays on Thai Folklore** by Phraya Anuman Rajadhon Bangkok: Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University, 2009 (Price 350 baht)

สิ่งพิมพ์พิเศษ

๑. รวมบทความวิจัยจากการประชุมวิชาการระดับนานาชาติเรื่อง “Buddhist Narratives in Asia and Beyond” เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารีทรงเจริญพระชนมายุ ๕๕ พรรษา เมื่อวันที่ ๘-๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เล่มที่ ๑
๒. รวมบทความวิจัยจากการประชุมวิชาการระดับนานาชาติเรื่อง “Buddhist Narratives in Asia and Beyond” เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารีทรงเจริญพระชนมายุ ๕๕ พรรษา เมื่อวันที่ ๘-๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เล่มที่ ๒

ประวัติผู้เขียน Biographies of the authors

รุ่งอรุณ กุลธำรง

นางสาวรุ่งอรุณ กุลธำรง ปัจจุบันเป็นนักวิจัยประจำสถาบันไทยศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Rungaroon Kulthamrong

Miss. Rungaroon Kulthamrong is currently a researcher at the
Institute of Thai Studies Chulalongkorn University.

รัตนพล ชื่นคำ

อาจารย์รัตนพล ชื่นคำ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Rattanaphon Chuenka

Mr. Rattanaphon Chuenka, Lecturer, Department of Literature,
Faculty of Humanities, Kasetsart University.

นิตยา วรรณกิติร์

อาจารย์ ดร.นิตยา วรรณกิติร์ เป็นอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและ
ภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๕๐

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ คือ คติชนวิทยา วรรณกรรมท้องถิ่น
วรรณกรรมพื้นบ้าน และวรรณคดีศึกษา ไทยศึกษาและไทศึกษา วัฒนธรรมและ
ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Nittaya Wannakit

Dr. Nittaya Wannakit is currently a lecturer in the Department of Thai and Oriental Language, Faculty of Humanities and Social Sciences, Maharakham University, Kantarawichai District, Maharakham 44150, Thailand.

Academic specialty: Folklore, Regional Literature and Thai Literature, Thai-Tai Studies, Culture and Local Wisdoms.

दनई चातधषड

อาจารย์दनई चातधषड บัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

Danaya Chathiphot

Mr. Danaya Chathiphot Lecturer, Department of Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Sakon Nakhon Rajabhat University.

พรชัย นาคสีทอง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรชัย นาคสีทอง อาจารย์ประจำหลักสูตร ศศ.บ. ประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขต สงขลา

Pornchai Nakseethong

Assistant Professor Pornchai Nakseethong is a Lecturer in the Bachelor of Arts Program in History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla campus.

อนินทร์ พุฒิชัยติ

อาจารย์อนินทร์ พุฒิชัยติ กำลังศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญา ดุษฎีบัณฑิต วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำหลักสูตร ศศ.บ. ประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา

Anin Puttichot

Anin Puttichot is a Ph.D. candidate in the College of Interdisciplinary Studies, Thammasat University, She is currently a Lecturer in the Bachelor of Arts Program in History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla campus.

พรณราย ชาญหิรัญ

อาจารย์พรณราย ชาญหิรัญ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีความสนใจทำวิจัย นิทานและตำนานพื้นบ้าน วรรณคดีกับการเมือง วรรณคดี นิราศ

Phannarai Chanhiran

Phannarai Chanhiran graduated with a Master Degree in Thai, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University. Research focusing on Thai folk tales and legend, Literature and Politics, Nirat Literature

อาทิตย์ ซีรวณิชย์กุล

อาจารย์ ดร. อาทิตย์ ซีรวณิชย์กุล ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชา
ภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Arthid Sheravanichakul

Dr. Arthid Sheravanichakul is currently a lecturer in the Department
of Thai Faculty of Arts, Chulalongkorn University.

ใบสมัครสมาชิกวารสารไทยศึกษา

ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว)..... นามสกุล.....
สถานที่จัดส่งวารสารไทยศึกษา เลขที่.....ต.รอก/ซอย.....
หมู่ที่.....หมู่บ้าน..... ถนน.....
แขวง/ตำบล.....เขต/อำเภอ.....
จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....
โทรศัพท์.....โทรสาร.....
E-mail.....

มีความประสงค์สมัครเป็นสมาชิกวารสารไทยศึกษา

- ประเภทสมาชิก ๑ ปี / ๒ ฉบับ (๑๖๐ บาท) รวมค่าส่ง
ปีที่ฉบับที่.....เดือน.....พ.ศ.....
- ประเภทสมาชิก ๒ ปี / ๔ ฉบับ (๓๒๐ บาท) รวมค่าส่ง
ปีที่ฉบับที่.....เดือน.....พ.ศ.....
ปีที่ฉบับที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ชำระเงินโดย

- ชำระเงินสดด้วยตนเองที่สถาบันไทยศึกษา
- ชำระเงินผ่านธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) สาขาสภาอากาศไทย
ประเภทบัญชี ออมทรัพย์ ชื่อบัญชีสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย เลขที่บัญชี ๐๔๕ - ๒ - ๔๕๕๐๖๓
- ได้ส่งสำเนาหลักฐานการชำระเงินมาพร้อมนี้
วันที่ส่งหลักฐาน...../...../.....

ส่งใบสมัครสมาชิกและสอบถามรายละเอียดได้ที่

เจ้าหน้าที่ จำปาทิพย์งาม
สถาบันไทยศึกษา อาคารประชาธิปไตย - ราโพนธรณี ชั้น ๙
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๓๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๒๑๘ ๓๔๙๕ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๕๑๖๐

